

1164

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

SALNAMELERE GÖRE I.MEŞRUTİYET'TEN I.CİHAN
HARBİNE KADAR AYDIN VİLÂYETİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Hazırlayan :
RAMAZAN BOYACIOĞLU

Danışman :
Prof.Dr. MUSTAFA KAFALI

ANKARA - 1987

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
ÖNSÖZ.....	I-III
GİRİŞ.....	1-23

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL SONLARINDA VE XX. YÜZYIL BAŞLARIN- DA AYDIN VİLAYETİ'NDEKİ RUMLAR.....	24-27
A. RUMLARIN SOSYAL VE İKTİSADÎ DURUMLARI....	28-34
1. AYDIN VİLAYETİ'NDEKİ RUM MATBAALARI, GAZETE VE DERGİLERİ.....	34-35
2. RUM HAYIR CEMİYETLERİ.....	36
3. PİSKOPOSLUKLAR VE KİLİSELER.....	37
4. AYDIN VİLAYETİ'NDEKİ KİLİSELER, CAMİ VE MESCİTLERİN ADEDİ.....	38-42
5. AYDIN VİLAYETİ'NDEKİ RUM OKULLARI....	42-54

İKİNCİ BÖLÜM

AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUS DURUMU.....	55-56
DEĞİŞİK YILLARA GÖRE AYDIN VİLAYETİ'NİN UMUMİ NÜFUSU.....	56-57
1. HİCRİ 1304 (1887) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	57-59
2. HİCRİ 1308 (1891) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	59-71
3. HİCRİ 1313 (1896) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	71-73
4. HİCRİ 1317 (1900) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	74-76
5. HİCRİ 1320 (1903) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	77-79
6. HİCRİ 1323 (1905) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	79-81
7. HİCRİ 1326 (1908) SALNAMESİNDE AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	81-83

8. AYDIN VİLAYETİ'NİN 1330 SENESİNDEKİ NÜFUSU.....	83-87
9. AYDIN VİLAYETİ'NİN I.CİHAN HARBİ ÖNCESİNDE VE HARP ESNASINDAKİ NÜFUSU..	88-93
10. VİTAL CÜNET'YE GÖRE AYDIN VİLAYETİ-NİN NÜFUSU.....	94-95
11. 1914 YILI RESMİ RAKAMLARINA GÖRE AY-DIN VİLAYETİ'NİN NÜFUSU.....	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA TÜRKLERİYLE İZMİR VİLAYETİ RUM-LARININ MUBADELESİ.....	96-118
SONUÇ.....	119-121
BİBLİYOGRAFYA.....	122-124
EKLER	

Ö N S Ö Z

Türk Milleti Anadolu'ya geldiği zaman, Anadolu perişan bir vaziyette idi. Adetâ, canlı hayat kalmamış her taraf ören, viran ve harabe olmuştu. Burada hayatta kalan insanlar da yarınlarından emin olmayan, tedirgin, bitkin bir durumda hayatlarını devam ettiriyorlardı. Anadolu bu duruma yıllarca süren harpler neticesinde düşmüştü.

İşte bu vaziyette Anadolu'ya giren Türkler, bu harabe yerleri kendilerine vatan edinerek, ölü Anadolu'yu dirilttiler, canlılık getirdiler, medeniyet ve nizam getirdiler. Buradaki ezilmiş insanlara tekrar yaşama şevki verip, hayatlarını temin ettiler; dertlerini kendilerine dert edindiler; bunları işlerinde, güçlerinde, inançlarında, ibadetlerinde, her şeylerinde serbest bıraktılar. Bunlara karşı peygamberlere has davranışlarla davrandılar; Hoşgörülü oldular, musamaha gösterdiler. Rum olsun, Ermeni olsun, Yahudi olsun, hangi dinden veya ırktan olursa olsun hepsine bir babanın evladına gösterdiği şefkati gösterdiler. Hepsinin varlıklarını ve birliklerini, rahatça, devam ettirmelerini temin ettiler. Sonsuz imtiyazlar verip rahatça yaşamalarını sağladılar.

İşte kendilerine verilen bu imtiyazlar sayesinde memleketin iktisadını ellerine geçiren bu azınlıklar, doğru dürüst vergi ödemediklerinden iyice güçlendiler. Askerlik de yapmadıklarından Türk Milleti gibi can kaybına

da uğramıyorlardı.

Buna mukabil Türk Milleti devamlı harpler, isyanlar ve buhranlarla can kaybına uğruyor, bu harpler ve isyanlar iktisadî kalkınmasına da fırsat vermiyor, gittikçe de zayıflıyordu.

İşte Türkün bu güçsüz anında yıllarca bağına basıp koruduğu azınlıklar, Türk Milletine karşı Rusya, İngiltere, Fransa gibi devletlerin destekleriyle ayaklanacaklar ve Türk Milletini içinden vurmağa başlayacaklardır.

Halbuki Osmanlı Devleti, isteseydi, güçlü bulunduğu devirlerde bu Hıristiyan azınlıkları rahatlıkla assimile ederdi. Mesela , Yavuz Sultan Selim, ülkesi dahilinde yaşayan gayrimüslimlerin İslâmiyeti kabul etmelerini, aksi halde bunların Osmanlı Devletinde oturmalarına izin verilmeyeceğini bildirdiğinde, zamanın Şeyhülislâmı Zenbili Ali Efendi, bunun şeriata aykırı olduğunu söyleyerek, büyük bir cesaretle Padişahın bu kararına itiraz etmişti.

Buradan şöyle bir soruya geçebiliriz: Osmanlı Devletinden ayrılıp devlet kuranlar, bilhassa bugünkü Yunanistan, Türk Milletinin sahip olduğu güce sahip olsalar ve Türk Milleti de onlar gibi zayıf olsaydı, acaba Türk Milletine hayat hakkı verirler miydi? Maalesef dün olduğu gibi, bugün de tarihen buna müsbet cevap almak mümkün olmamıştır.

İşte biz bu araştırmamızda Osmanlı Devleti'nin Aydın Vilayeti'nde yaşayan azınlıklardan Rum unsurunun bu çelişkili tutumunu vesika vermeğe çalışacağız.

Bu vesileyle bize bu fırsatı sunup çalışmalarımızda değerli yardımlarını esirgemeyen Hocalarımız ve hassaten Tez Danışmanım Prof.Dr. Mustafa Kafalı Hocam'a şükranlarımı arz ederim.

G İ R İ Ő

Esas konuya girmeden önce, Osmanlı Devleti'ndeki vilayetlerin teşkili ve taksimâtı, daha sonra da Aydın Vilayetinin coğrafî yeri ve hududu ve son olarak da Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethinde ve daha sonraki yıllarda Rumlara vermiş olduğu imtiyazlardan, kısa da olsa, biraz bilgi verdikten sonra konuya girmek gerekiyor.

H.1283 (1867) senesine kadar Osmanlı Devleti'nin mülkî taksimâtı eyâletler şeklinde geniş yerleri ihtiva ederken, zamanın ihtiyaçlarına cevap vermesi için, bu idare şekli değiştirilerek, aynı yılda, eyâlet idaresinden vilâyet idaresine geçilmiştir. Bu yeni idare şekli ile her vilâyet de, bulunduğu yerin siyasî münasebeti ve idaresine göre değişik miktarda livâlara ve her livâ da yine bu münasebet gözetilmek şartıyla kazalara ve kazalar da nâhiyelere bölünmüştür. Müstakil mutasarrıflıklar hariç, livâların idâresi, bağılı bulunduğu vilâyet vâlisinin emir ve nezaretine bağılı olmak üzere "mutasarrıf" adındaki memurlara ve kazaların işleri de kendi üstündeki âmirin emir ve nezareti şartıyla kaymakam adıyla tayin edilen memurlara ve nahiyelerin idaresi de, bağılı bulunduğu kaymakamın nezaretinde nahiyeye müdürlerine verilmişti ve Aydın Vilayeti de aynı şekilde teşkil edilmişti.¹

---

1) Aydın Vilayetine Mahsus Salname H.1308 (1891) S.542.

Güney ve batı tarafları Bahr-i sefîd (Akdeniz) ile, kuzey tarafı Karasi Sancağı ile kuzey doğu tarafı Hüdâvendigâr Vilâyeti ve doğusu Konya Vilâyeti ile sınırlanmış ve çevrilmiş olan, kuzey batıdan güney doğuya doğru 405 ve doğudan batıya 360 km. ve yüzölçümü 54800 km. kareden ibaret bulunan Aydın Vilâyeti² İzmir, Saruhan (Manisa), Aydın, Menteşe (Muğla) ve Denizli olmak üzere beş sancağı; İzmir Sancağı'na bağlı olarak Nif, Karaburun, Kuşadası, Çeşme, Tire, Ödemiş, Urla, Foçatîn, Bayındır, Menemen, Seferihisar ve Bergama kazaları; Manisa Sancağı'na bağlı olarak Turgutlu (Kasaba), Alaşehir, Kula, Akhisar, Salihli, Gördes, Demirci, Eşme, Kırkağaç ve Soma kazaları; Aydın Sancağı'na bağlı olarak Nazilli, Bozdoğan, Söke, Çine ve Karacasu kazalarını; Menteşe Sancağı'na bağlı olarak Milas, Marmaris, Bodrum ve Köyceğiz kazaları; son olarak da Denizli Sancağı'na bağlı olarak Tavas, Buldan, Sarayköy, Çal ve Garbikaraağaç kazaları ile 37 kazaya, 48 nahiyeye ve 2854 köye sahiptir. Nahiye ve köylerin dağılışı ise şu şekildedir : İzmir Sancağı'nın 18 nahiyesi ve 702 köyü; Saruhan Sancağı'nın 13 nahiyesi, 933 köyü; Aydın Sancağı'nın 8 nahiyesi, 440 köyü; Menteşe Sancağı'nın 4 nahiyesi, 352 köyü ve Denizli Sancağı'nın 5 nahiyesi, 427 köyü mevcuttur³. Bu sancak-

---

CUINET, Vital; 53.000 km² olarak gösteriyor. La Turquie d'Asie, III, Paris 1894, s.338.

2) Salname-i Vilâyet-i Aydın 1306. s.90.

3) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye 1326. (1908), S. 561.

ların yüzölçümlerine gelince, İzmir Sancağı 12.500 km. kare, Saruhan Sancağı 11.850 km.kare, Aydın Sancağı 7600 km.kare, Denizli Sancağı 7850 km.kare ve Menteşe Sancağı 13.200 km.karedir⁴.

Daha önce Aydın emirinin kendi ismini verdiği Aydın Şehri, Osmanlı idaresine geçtikten sonra da bu ismini muhafaza etti ve vilayet olduktan sonra bir müddet vilayet merkezi olarak kaldı, daha sonra vilayet merkezi İzmir'e nakledilince, Aydın şehri, Aydın Vilayeti'nin beş sancağından birisi oldu⁵.

Şimdi biraz da Osmanlı Devleti'ndeki Rum unsurundan ve bunlara verilen haklardan bahsetmek istiyoruz:

Türkler İstanbul'u fethettikten sonra Fatih Sultan Mehmet Han, meşhur Gennadios Skholarios'u deb-debeli bir şekilde Patriklik makamına oturtmuştu. Böylece Ortodoks Kilisesi eski istiklâline yeniden kavuşmuş ve Batı Hıristiyanlığı'na karşı da kendisini muhafaza edebilmişti. O zaman Bizans Rumlarına verilen bazı haklar sayesinde Rum unsuru Türk idaresine ısınmış ve hatta daha önce Avrupa'ya kaçmış olan bazı Rumlar İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Patrikhane'ye verilen imtiyazlar arasında, aile hukukunda kazâ salahiyetiyle vergi ve haractan muafiyet gibi şeyler de vardır. Rum Kilisesine verilen bu imtiyazlar sebebiyle Fatih,

---

4) Cuinet, S.339.

5) a.g.e.; S.337.

daha sonra tenkide bile uğramıştı⁶. Yani Fatih Sultan Mehmet, Rum Patriği Gennadios'u tayin etmekle Rumlara pek az, bağımsız milletebile nasîp olmayan idarî bir hürriyet bağışlamış oluyordu. Ayrıca eğitimlerinde, ibadetlerinde ve mali durumlarında da serbestiler. Esasen ne vergi veriyorlardı, ne de endişe uyandıracak bir rejim söz komusuydu. Zamanla Rumlar, Patriğin ikametgâhı çevresinde, Fener mahallesine yerleştiler. Böylece burada, idarî mevkileri, entrikaları, ticareti ve tefeciliği kendilerine meslek edinen bir birlik meydana getirdiler⁷. Nitekim, İstanbul alındıktan sonra Türklerin Avrupa ile münasebetleri daha da artmıştı. Bu münasebetle Avrupalıların dillerini bilen kişilere ihtiyaç duyuldu. Bu iş için en uygun kişiler de Rumlar oluyordu. İstanbul'un fethinden sonra Rumlar, kaybettikleri idarî ve siyasî mevkilerini Patrikhane teşkilâtıyla ve Babîali tercümanlığını elde etmekle telâfi ettiler. Patrikhane Rumların hükümet içinde hükümet şeklinde serbestçe yaşamalarını temin etti. Bu sayede dinlerini ve dillerini muhafaza ettikleri gibi ayrıca Türkçeyi de öğrenerek Türklerin hariciye teşkilatında yer almışlar ve gerileme döneminde ise memleketlerini alan Türklere de hıyanet ettiler. Dahası Patrikhanenin idaresi altında bulunan mekteplerde bazı Rumlar Türkçe ile beraber

---

6) Danışmend, İ.Hami; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV. İst. 1972, S. 263-264.

7) La Gorce, Çağlar Boyu Yunanlılar, Doğu Araştırma Merkezi, İst.,1986, S.259.

Arapça, Farsça ve Fransızca'yı da öğrendiler. Böylece Babiâli tercümanlığını, Eflâk ve Buğdan prensliğini alarak serbestçe ve efendice yaşadılar.⁸

Papanın olduğu gibi Patriğin de yardımcıları vardı. Bu yardımcılar çok geniş hukukî ve idarî yetkilere sahip bir çeşit idare meydana getiriyordu. Asıl üyelerden müteşekkil bir hey'et, vasiyetnameler, evlenmeler, boşanmalar ve çeşitli suçlar hakkında karar vermek için haftada iki defa toplanırlardı. Bu hey'et Rumlar arasındaki anlaşmazlıkları yargıladığı gibi, aynı zamanda Rumlarla Ermeniler ve Rumlarla Türkler arasındaki kileri de ele alıyordu. Sürgün ve hattâ kürek mahkûmiyeti verebiliyorlardı. Osmanlı makamları tıpkı müslüman mahkemelerinin vermiş olduğu hükümler gibi, bu cezaları tatbik ediyorlardı. İstanbul haricindeki Piskoposlukların da İstanbul'daki gibi rahiplerin meydana getirdiği mahkemeleri ve suçlular için hapisaneleri mevcuttu. Yalnız taşrada verilen cezalar İstanbul'da tekrar gözden geçirilip temyiz edilebiliyordu.

En az onüç başpikopostan meydana gelen bir dini-kurul tarafından seçilen Patrik, sadece dinî hey'etin oy çokluğu ile açık bir suçlama neticesinde veya Padişaha karşı bir cürüm işlemesi neticesinde, vazifesinden azledilebilirdi⁹.

---

8) Ergin, Osman, Türk Maarif Tarihi, I-II, İst.1977, s.68,69

9) La. Gorce, s.264,265

Burada biraz da toprak idaresinden ve alınan vergilerden bahsetmek istiyorum :

İstanbul fethedildikten sonra Bizans toprakları ikiye bölünüp bir bölümü fethe iştirak edenlerin ileri gelenlerine diğer bölümü de Rumlara bırakılmıştı.¹⁰ Devlet malı (mirî) toprak statüsüne göre idare edilen bu toprakların mülkiyeti devlete aitti, fakat bu toprakları elinde bulunduran çiftçiler, daimi ve irsî bir kiracı vaziyetinde kendi vasıtalarıyla kıymetlendireceği kadar bir toprağı, devamlı işlemek şartıyla tasarrufları altında bulundurabiliyorlardı.¹¹ Fethedilmiş memlekette kurulan bu sistem, Avrupa'daki Ortaçağ Derebeyliklerine benzediğini sanmak yanlış olur. Sahipleri ancak haraç ödeyenlerin sayısını tüketmeyecek şekilde makul bir tarzda tesbit edilmiş gelirlerden faydalanıyorlardı. Çiftçiler vergilerini ödedikleri müddetçe, şahısları ve malları konusunda hürdüler.¹² Bu konuda La Gorce şöyle der :

"Başlangıçta fethedilen milletlerin üzerine göken iki çeşit mükellefiyet vardı: Her yıl ödenen bir vergi ile askerlik görevi Yeniçeri birliklerine katmak için, erkek çocukların beşincisini devşirme yoluyla Türklere verilirdi. Bu hem çetin, hem de üzücüydü, sebebi de bu şekilde devşirilen çocukların müs-

---

10) La Gorce, S.270.

11) Barkan, Ömer Lütfi; "Türkiye'de Din ve Devlet İşlerinin Tarihsel Gelişmeleri" Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Ankara 1975, S.57.

12) La Gorce, S. 273.

lûman edilmesiydi. Gene de zor kullanılmazdı. 1656 yılında bu usûl de tamamen kaldırıldı." 13

Her ne çeşit tedbir alınsa da bazı köyler vergi ödemeyi reddediyorlar, vergi ödeyenler de, Avrupadakilerle kıyaslanacak olursa, meblağlarına göre çok az vergi ödüyorlardı. Bilhassa köylüler, vergi memurlarının geleceği günlerde tarlalarına dağılır görünmezlerdi. Kendilerini hiç askere almayan, başka bir işte zorlamayan bir idareye karşı, vergilerini ödememek için ayak diremeleri eksik olmazdı. Bazan bu durum üzücü olaylara meydan verirdi. Karşı gelip suç işleyenler, cezadan kurtulmak gayesiyle erişilmez yerlere kaçarlar, memleketi kasıp kavuran soyguncu çetesi kurarlardı. Çiftçilik yapmaktansa haydutluğu tercih ederlerdi. Bu haydutlara "Kleft" (hırsız) adı verilirdi ve bu sefîl ünvanlarıyla iftihar ederlerdi.¹⁴ Bu konuda "La Gorce" şöyle der :

"Bugün ne kadar bağımsız ve hür olurlarsa olsunlar, Yunanlılar, haydutla kahraman arasında büyük fark görmezler." 15

Şimdi biraz da Rum mektepleri ve müesseselerinden bahsetmek istiyorum :

---

13) La Gorce, S. 273.

14) a.g.e., S.274.

15) a.g.e., S.275.

Osmanlı Devleti, Patrikhaneye, Rum aile hukuku'nun tatbik ve takibi keyfiyeti yanında, bu cemaatin mekteplerini, kiliselerini, hastahanelerini ve darülâcezelelerini, istedikleri gibi, idare etme selahiyetini de vermişti. Hatta, Rum cemaatine verilmiş olan bu hak ve selâhiyetler Ermenilere ve sonraları Musevilere de verilmişti. Bununla beraber Tanzimat devrine gelinceye kadar ne Türk Maarifinde ne de azınlıkların maarifinde belli başlı bir ilerleme kaydedilmemişti.¹⁶ Ama Rum okulları diğer cemaatin okullarına nazaran Tanzimat öncesinde, daha iyi durumdaydı. Bu konuda Fransızca yayınladığı eserinde Refia Uğurel şöyle diyor :

"XIX. asırda kurulmuş olan Rum Ortodoks okullarının çoğu kendi millî ve dini hasletlerini muhafaza etmişlerdir. Ortodoks patriklerin nüfûzuna teslim olan bu okullar, diğer cemaatin okullarından daha iyi tertibedilmişlerdir. XIX. asrın ortalarına doğru bunlar önemli şekilde ıslah edilmişlerdir. Bu okulların orta kısımlarında, Alman okullarının misâl olarak alınması ve ilk okullarında ise Fransız okullarının tesirinin olması dikkat çekicidir." ¹⁷

Ortodoks Rumların okullarının çoğunu cemaat yapmışsa da bazan Osmanlı Devletinin yardımları da oluyordu: İzmir'deki "Evanjilik" okulu bir yangın geçirdikten sonra, 29 Ekim 1810 yılında, II.Sultan Mahmud tarafından

---

16) Ergin, S. 725.

17) Uğurel, Refia; L'Education De La Femme En Turquie, Lyon 1936, S.78.

tekrar inşa ettirilmiş ve bir padişah fermanı ile de bu okulun varlığı resmen tanınmıştı.¹⁸ Rumlar kendi okullarında okudukları gibi Türk okullarında da okuyorlardı. Ayrıca Türk okullarında Rum öğretmenler de ders veriyorlardı.¹⁹

Okullar arasında müslüman olmayan unsurlara ilk defa kapılarını açan Tıbbiye olmuştur. Buradaki tedrisatın Fransızca olarak yapılması ve hocalarının bir kısmının da gayrimüslim veya Avrupa'lı bulunması sebebiyle ve azınlıkların Fransızca'ya Türklerden ziyade rağbet göstermeleri ve bu dilin kendileri için daha kolay olması gibi sebeplerle burayı tercih ediyorlardı.²⁰

Son zamanlarda bilhassa, Rum okullarında Yunanlı öğretmenler tarafından ders veriliyordu. Bu öğretmenler genç dimağları yıkayıp, Yunan emelleri ile zehirliyorlardı. Bu meselede, Maârif Nezareti, Rum Patrikhanesini defalarca uyarıp, kati şekilde, Yunanlı öğretmenlerin Rum okullarından uzaklaştırılmasını istemiş, aksi halde Rum okullarının kapatılacağını bildirmişti.²¹

Medreseler hariç, diğer okullarda okuyan öğrenci sayısına bakılırsa, nüfus oranına göre, azınlık-

---

18) Cuinet, S.454.

19) Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1323 (1905), S. 85,86.

20) Ergin, S.726.

21) Tanin 20 Mart 1328 (2 Nisan 1912) s.3.Sü.3.

larda okuma oranı Türklere nazaran kat kat fazla olduğu görülmektedir. Dahası, Türkler kızlarını okullara göndermezken azınlıkların ve bilhassa Rumların kızlarını da okuttukları bir gerçektir.²²

Şimdi biraz da Tanzimat ve sonrasında azınlıklara verilen haklardan bahsetmek gerekecek :

Tanzimat-ı Hayriye ile gayrimüslimler de Türklerle aynı hukuk eşitliğine sahip oldular, müslümanlar üzerinde şahâdetleri işitilmemişken kendilerine mahkeme âzâlıkları verildi. Devletin bütün rütbe ve makamları kendilerine açıldı... Bütün bu nimetlerden çok güzel faydalanan bu azınlıklar daha çok okullar açıp, daha fazla para kazanarak, fikrî tekâmülleri ve servetlerinin verdiği refahlığın neticesi olarak kendilerini siyasi emellere kaptırdılar.²³

Artık Tanzimattan sonra bütün azınlık unsurlar devlet sahibi olan Türklerle hukuk eşitliğine sahip oluyorlardı. Böylece millet devri kapanıyor, yerini kozmopolit bir Osmanlılık devri alıyordu. Üç kıt'aya yayılan o muazzam Osmanlı Devleti câmiasında artık hakim bir

---

22) Cuinet, S.361.

23) Dânişmend, S.127.

Daha sonraki yıllarda, "Osmanlı" tabirinden asâbileşen Serfiçe mebusu Boşo Efendi, Meclisin hitabet kürsüsünden alenen kendisi için Osmanlılığın "Osmanlı Bankası" ndaki "Osmanlı" dan fazla hiç bir şey ifade etmeyeceğini söyleyecektir. Bak. Talat Paşanın Hatıraları, Neş, Enver Bolayır S.15.

unsur kalmıyordu. Bu iğreti unsurlar câmiası içerisinde devletin kurucusu ve sahibi olan Türk Milleti artık bir azınlık durumundadır. Hanedanının Türk ve resmi dilinin Türkçe olmasından başka bir Türklük alâmeti kalmamıştır.²⁴

1856 yılında Islahat Hatt-ı Hümâyûnu ile gayrimüslimlere verilen haklara gelince, bunlara verilen haklar daha da artırılmıştır :

Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu ile verilmiş olan, "din ve mezhep farkı olmaksızın bütün tebaaya bahşedilmiş olan can, mal ve namus masuniyeti", burada da te"kid ve te'vid edilmiştir. Bunlardan başka, hükümetin nezâreti altında olmak şartıyla patrikhanelerde hususî meclisler kurulmasına müsaade ediliyordu. Patriklerin seçim usulü, islah ediliyor ve patrik, piskopos, metropolit, haham vs. gibi rûhânî başkanlar "kayd-ı hayat" ile tayin edilmeleri kabul ediliyordu. Cemâatların rûhânî başkanlara vermekte oldukları "cevâiz ve avaid" kaldırılıyor ve hepsi maâsa bağlanıyordu. Cemaat işleri rûhânî ve cis-mânî üyelerden meydana gelen meclislere havale edilmeleri kabul ediliyordu. Ahalisi karışık olmayıp yalnız bir mezhep cemaatiyle meskûn olan yerlerde "zahiren ve alenen âyin yapılmasına izin veriliyordu. Küçük, büyük hiç bir mezhep farkı olmaksızın bütün mezheplere, din hürriyetinden faydalanmakta eşitlik prensibi getiriliyordu. Din, dil ve ırk itibariyle her hangi cemâatin

---

24) Danışmend, S. 127.

diğer bir cemâatten aşağı tutulduğunu gösteren "bütün tabirler ve ayırıcı sözler muharrerât-ı divâniyyeden tamamen çıkarılması" kabul ediliyordu. Bu gibi tabirlerin halk ve memurlar tarafından kullanılması da kânen yasaklanıyordu. Cins ve mezhep farkı olmaksızın bütün tebaanın devlet memuru olabilme prensibi kabul ediliyordu. Hangi dine mensup olursa olsun herkese "Askerî ve Mülkî Okullar"a girme hakkı veriliyordu. Müslümanlarla gayrimüslimler veyahut sadece gayrimüslimler arasında zuhur edecek ticaret ve cinayet dâvâları için muhtelif (karma) mahkemelerin kurulmasına karar veriliyor ve bu mahkemelerin alenî yapılması şartı getiriliyordu. Azınlıklar arasında çıkacak miras, vesaire ihtilaflar gibi hususî dâvâlar, alakadarların istekleriyle patriklerle rûhânî meclislere havale edilebilmesine izin veriliyordu. Hukuk eşitliği, vazife eşitliği ile kaim olduğuna göre Müslümanlar gibi Hıristiyanlar da askerlik hizmetiyle mükellef olacaklar ve bu mükellefiyetlerini fiilen yerine getirebilecekleri gibi bedel vermek suretiyle de eda etmek hakkına sahip oluyorlardı.²⁵

Avrupayı memnun etmek için Hıristiyanlara verilen yeni hakların en mühimleri devlet memuriyetleriyle, mülki ve askeri okullara kendilerinin de girebilmelerine, aralarındaki miras davalarının patrikhanelerde görülebilmesine, resmi dil esasına ters düşe-

---

25) Danişmend, S. 174-175.

rek, cinayet ve ticaret kanunlarının azınlık dilleriyle de neşredilmesi, dahası bütün cemaatlerin ikişer mümes-sille Meclis-i Vâlâ'da temsil edilmeleri ve nihayet mülkiyet hakkının ilk defa olarak yabancılara da verilmesi gibi haklara sahip oluyorlardı.²⁶

Maalesef, Tanzimat Fermanı ve daha sonra Islahat Fermanı ile birlikte, kendi ölüm fermanını da imzalamış olan Osmanlı Devleti, artık, Avrupalıların isteklerine dur diyebilecek güce sahip değildir. Birbiri arkasına emperyalist devletlere verilen imtiyazlar, kapitülasyonlar, yabancuları koruyan kanunlar, Osmanlı Devletini mahkûm etmiştir. Emperyalist devletler artık, Osmanlı Devletini "hasta adam" olarak görmektedirler. Bir an evvel parçalanıp, paylarına düşecek olanı beklemektedirler.²⁷

Birinci Meşrutiyet zamanında ise, Kanunî Esasî'deki maddeler arasında Osmanlı tebeasıyla ilgili şu maddeleri görüyoruz.

Madde 8- Osmanlı Devleti tabiyetinde bulunan fertlerin hepsine, herhangi din ve mezhepten olursa olsun, istisnasız olarak "Osmanlı" tabir olunur.

Madde 9- Osmanlıların hepsi şahsî hürriyetlerine maliktirler.

Madde 11- Osmanlı Devletinin dini İslâm dinidir. Bu esası muhafaza ile beraber halkın asayişini ve umumun

---

26) Danışmend, S.176.

27) Taçalan, Hürdoğan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 1970, s.61.

adâbını bozmadan şartıyla Osmanlı Devleti'nde bîlinen bütün dinlerin serbestçe icrâsı ve muhtelif cemaatlere verilmiş olan mezhep imtiyazlarının eskisi gibi cereyanı Devletin himayesi altındadır.

Madde 12- Matbuat Kanun dairesinde serbestir.

Madde 15- Emr-i tedris serbestir. Muayyen olan kamuna tabi olmak şartıyla her Osmanlı umûmî ve husûsî tedrîse mezundur.

Madde 65- Mebuslar Heyeti'nin azâ miktarı Osmanlı tebasından her ellibin erkek nüfusunda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur.²⁸

Netice olarak Hıristiyanlara seçilme hakkı da veriliyordu ve yapılan seçimler sonucunda 180 Müslümana karşı 60 da gayrimüslim Meclis-i Mebusan'a girmeyi başarıyordu.²⁹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da aynı haklara sahip olan azınlıklar seçimlerden önce menfaatleri icabı bazan "Hürriyet ve İtilaf Fırkası" ile bazan da "İttihat ve Terakki Fırkası" ile mutabık kalacaklardır.

---

28) Gözübüyük, A.Şeref; Kili, Suna; Türk Anayasa Metinleri, Ank. 1957, S. 26-65.

29) Danışmend, S.295.

II.Meşrutiyette bu sayı: 142 Türk, 60 Arap, 23,Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp ve 1 Ulah olmak üzere 250 mebus mevcuttur. a.g.e., s.369.

1327 (1912) yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Rum Meşrûtiyet Cemiyeti (Fırkası) arasında aşağıda gösterilen maddelerle mutabakata varılmıştır :

1- Ekalliyetin hukukunu te'min edecek bir usul-u intihabiye ittihat edilecek,

2- Rum Kilisesinin min-el-kadim haiz olduğu imtiyazlar muhafaza olunacak,

3- Cemaat mektepleri ruesâ-i rûhâniye tarafından serbestî ile idare olunacak, cemaat mektepleri şehadetnamesi resmî mekteplerinkine muâdil tutulacak,

4- Meclis-i Ayân'a tayin edilecek âzâ umumun ihtiramını kazanmış zevâttan intihab olunacak,

5- Bu maddelerin Kanûn-i Esâsiye idhâline çalışılacak,

6- İki fırkanın münasebetinde Parlamento usûl ve âdâtına riayet edilecek.³⁰

Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla Rum Meşrûtiyet Fırkası'nın birlik ederek seçimde beraber çalışmaya başlaması üzerine Talat ve Halil Beyler, Rum Meşrutiyet Fırkasını hiç bir zaman bütün Rum cemaatinin vekili ve mümessili gibi telâkki etmediklerini ve Rum unsuru hakkında İttihat ve Terakki'nin nokta-i nazarı değişmediğini ve intihabatta Rum unsurunu değil Rum Meşrutiyet Fırkası'nı muâriz sıfatıyla tanıyacaklarını

---

30) Tanin, 2 Kanunîsanî 1327, (15 Ocak 1912) s.1.Sü.1.

ve İttihat ve Terakki Fırkasına mensup Rumlardan meb'us çıkaracaklarını, Rum cemaatinin reisi sıfatıyla Patrik Efendiye söylemişlerdi.³¹

1914 yılında yapılan seçimlerde ise, İttihat ve Terakki Fırkası ile Rûm Patrikhanesi mutabık kalmışlar ve 17 Rum meb'usun meclise girmesine karar vermişlerdir. Bunlarda aranan şartlar ise, "devr-i sâbıkın seyyiât idaresine karışmamış, meşrûtiyet aleyhinde efkâr ve ahvâl-ı irticâkârânesi görülmemiş, Türkçe okuyup yazmağa muktedir" kişilerin olma şartlarıydı.³²

Şimdi biraz da Rum bağımsızlık hareketleri ve Eterya'dan bahsetmek istiyorum :

1789 Fransız İhtilali döneminde Paris'te oturan İzmir Rumlarından Adamantius Koray, İzmir'e gönderdiği mektuplarda devamlı olayların akışını anlatıyordu. Bükreş'te Fransa'nın konsül sekreteri olan Teselyalı* Rumlardan Rhigas ise, Viyana'da Rumların "Siyasi Merkezi" ni kurmuştu. Buradaki muhacirler, ihtilâl mücadelesini hazırlamakta baş rolü oynuyorlardı. Fransız İhtilâli ile ilgili raporlar hazırlayan ve Rum (Yunan) Milli Marşının şairi olan Rhigas, bütün Balkan unsurlarına boyunduruğu

---

31) Tanin, 17 Kanunisanî 1327, (30 Ocak 1912), S.3., Sü.5.

32) Tanin, 6 Şubat 1329, S.1.

* La Gorce, Eflaklı olarak gösteriyor. S.281.

atmaları için çağrıda bulunuyordu.³³ Yakın koruyucularının desteği ve bilhassa Rusya'nın etkisiyle, Rigas, bir ayaklanma gerçekleştirmek üzereyken, Avusturyalı Semlin otoriteleri tarafından yakalanıp, aleyhindeki yıkıcı suç delilleriyle birlikte Belgrad'daki Türk makamlarına teslim edilmiş ve suç ortaklarıyla birlikte 1798 yılında idam edilmişti.³⁴

Ancak, Fransız ihtilâli ile ortaya atılan milliyet fikirleri Rigas'ın ölümünden sonra da durmadı. İlk Yunan isyanı, Eflâk ve Bugdan'da gerçekleştikten sonra, 1812 yılında, İstanbul'a gelen Rum tüccarı Manuel, daha sonra Yanya'ya ve buradan da 1813 yılında Hoca Beg'e geçerek, burada, Yunanlıların "Eterya" Cemiyetini, 1814 yılında üç kişi ile beraber kurmuşlardı.
35

Gizli olarak kurulan, çok yüksek disiplinle sırrını açığa vuran üyelerini bile katletmekten çekinmeyen Eterya Cemiyeti, Rusya'nın desteğini sağlamıştı. Zaten Rusya'nın gayesi de, kurulduğu günden beri, Osmanlı Devletini zayıflatmak ve içeriden çökertmek idi.

---

33) 1789, Eveil des Peuples, Paris 1939. S.34.

34) La Gorce, S.382

35) Özkaya, Yücel; "1821 Yunan (Eflâk Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları, Türk Yunan İlişkileri"; Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, S.114.

Eterya Cemiyeti, Rus Çarı'nı, cemiyetin gizli genel başkanı imiş gibi gösterip, psikolojik etkisinin büyük olması gayesi ile bu yola gitmişlerdi. Genel Başkan Rus Çarı olduğuna göre, yardımcılığına da Rus İmparatoru'nun harp yaverliğini yapan General Aleksandır İpsilinti getiriliyordu.³⁶

Osmanlı Devleti içerisindeki bütün Hıristiyanları silahlandırarak, Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmek isteyen Eterya Cemiyetinin gayesi :

1. Yunanlıların tam istiklâlini temin etmek.
2. Batı Trakya'nın ve Selânik'in* Yunanistan'a ilhakı,
3. Ege Adaları'nın Yunanistan'a ilhakı,
4. 12 Ada'nın ve Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakı,
5. Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı,
6. Pontus Rum Devleti'nin kurulması,
7. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı,
8. İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhakı,
9. İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması ve Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi." ³⁷

---

36) Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea.Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Ank. 1985, S.42.

* 29 Şubat 1327 (13 Mart 1912) tarihli Tanin Gazetesi, "İndependant" Gazetesinden aldığı Selânik nüfusu hakkında mâlûmatta: 486,225 Müslüman, 261.629 Rum mevcudu göstermektedir.

37) Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea.S.43-44.

1818 yılında Eteryâ'nın, Moskova'da, Jassy'de, İstanbul ve İzmir'de birçok şûbesi mevcuttu. Üyeleri arasında, Ruslar, Fenerliler, kaçakçı Yahudiler, yüksek Yunan (Rum) din adamları ve Fransız Aristokratlarından Yunan hayranları bulunuyordu.³⁸

Zengin Rumların meydana getirdikleri yeni yeni cemiyetler, Yunanistan'da okullar açıp, ihtilâl fikirlerinin aşılmasını ve devamını sağlıyorlar, bir yandan da silah, temin ediyorlardı. Rusya'da yıllardan beri Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikmiş olduğundan ve Türkleri içerden çökertmek için sadece Yunanlıları değil, tüm Balkanları kışkırtıp karıştırıyor³⁹ ve hatta Buğdan'ı Ruslaştırarak istiyordu.⁴⁰

1821 Şubat'ında, Eflâk'ta Todari Vlâdimir ile Dimitri adlı eşkiya, kırk kadar taraftarıyla köylerde dehşet saçıp Tasmana Manastırı'na girdikleri ve sayılarının gittikçe arttığı haberi gelince, Osmanlı Devleti, Eflâk'ta gelişen bu isyanın Buğdan'a sıçramaması için, Aleksandır taraftarı olan, Buğdan Voyvodası Mihâl Bey'i uyarmak zorunda kalmıştı. Bu esnada da, Rusya'nın izni olmadan Osmanlı Devleti'nin âsiler üzerine asker göndermeyeceğini çok iyi bilen Aleksandır, emrindeki eşkiya

---

38) La Gorce, S.286

39) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, 43-44

40) Özkaya, S.116.

ile İbrail Kalesini ve Tuna sahillerindeki diğer kaleleri ele geçirmekle meşgul oluyordu ve Sırp'ların da kendisine katılacağını zannediyordu, fakat Sırp'lar isyana katılmadılar.⁴¹

Bütün bu isyanların baş destekçisi, şüphesiz Rusya olmasına rağmen İstanbul'da elçisi vasıtasıyla, olaylardan haberi olmadığını ve tahrikte de bulunmadığını Babiâli'ye bildirmişti. Zaten Aleksandır da Rus Çarı'nı tasvip etmemekteydi.⁴² Samimi olmamasına rağmen, Rusya'nın bu davranışı, Osmanlı Devleti için faydalı olmuş ve kısa zamanda isyanın bastırılması tedbirleri alınmış ve isyan bastırılmıştı.⁴³ Ancak 1821 yılında Mora'da başlayan Yunan İsyanı ile Türklere saldırdılar. Bunun üzerine Yanya Seraskeri Hurşit Paşa 3.500 kadar bir askeri kuvveti âsiler üzerine gönderdi ve âsiler 2.000 kişi kadar kayıp verdilerse de isyan, Eğriboz, Tırhalı, Yanya gibi yerlere de sıçradı. Bu isyanda İstanbul Patriği Grigoryos'un parmağı olduğu da anlaşıldı ve Fener Kilisesi kapısında dini kıyafeti üstünde olduğu halde idam edilerek cezasını buldu. Kendisi uzun zamandan beri Eterya Cemiyeti'nin mensubu olarak gizliden gizliye faaliyet gösteriyordu ve hıyaneti

---

41) Özkaya, S.118,

42) A.g.e., S.119,

43) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, S.52.

sabit olmuştu. Ama bir paskalya günü asılması, Rum halkı üzerinde derin tesir uyandırdı. Ayrıca Avrupa Devletlerinin de aleyhimize dönmesine sebep oldu ve Yunanlılar lehine bir durum meydana getirdi. Hürşit Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde isyan bastırılmış iken Patrik Grigoryos'un idamı ile Yunan hareketi büyümüşü.⁴⁴

Ocak 1822 yılında âsiler, Mavro Kordato başkanlığında bir hükümet kurulduğunu ve beş kişilik icra heyeti teşkil edildiğini ve ayrıca bir senato kurulduğunu bildirmişlerdi.⁴⁵

Bu esnada Yunanlıların tahribatı o dereceye varmıştı ki, malları ellerinden alınmış ve mahvolmuş Türklerin çoğu, İzmir'e sığınmağa çalışıyorlardı, çoğu da insan haklarına kulak asılmaksızın acımasızca katlediliyorlardı ve Yunan davası da bunu emrediyordu. Bu denli hainlik, alçaklık vecûrum karşısında, Batı'nın Yunan severleri, bu kadar vahşiyane fiilleri bile herkesin âlâkasını çekecek büyük makalelerle övmekten geri kalmıyorlardı.⁴⁶

Avrupa tarafından desteklenen bu isyanın bastırılması için Sultan Mahmut, Mısır Vâlisi Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirdi (Ocak 1824) ve Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'yı 60 gemiyle Rodos'a gönderdi Bu kuvvet,

---

44) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, S.55-56

45) A.g.e., S.56.

46) La Gorce, S.295-296.

Rodos Adası'nda Osmanlı Filosu ile birleşip, kışı Kandiya'da geçirdikten sonra ilkbaharda Mora'ya girdi ve baştan başa fethetti. Artık Mora İsyanı sona ermiş görünüyordu.⁴⁷ Fakat diplomatik kurullarda güçlü olan Rusya, Türklerin başarı sağladıkları bu anda, İngiltere ve Fransa'yı kendi safına çekmeyi başardı ve bu devletler, Yunan bağımsızlığının tanınmasını, Osmanlı Devleti'nden talep edilmesini kararlaştırdılar. Bu esnada, Osmanlı filosu, İngiliz ve Fransız filoları tarafından Havarin limanında kuşatılmıştı. Filo kumandanı Tahir Paşa kurtulmaya çalıştı ise de başamadı. Daha sonra Rus filosu gelip diğer filoları kışkırtınca, Osmanlı filosu ani saldırı neticesinde imha edildi (20 Ekim 1827).⁴⁸

Navarin olayından sonra, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Londra'da yaptıkları bir anlaşma icâbı olarak, Fransız askerleri, 15 Mayıs 1828 tarihinde, Mora'ya Yunan bağımsızlığını temin gayesiyle çıktılar. 26 Nisan 1828 yılında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne harp ilân etmesi de Etery'a'nın bağımsızlık hazırlığı için fırsat hazırladı.⁴⁹ Bu arada, Batı devletlerinden destek alan Kapodhistrais Yunanistan'a gelip coşkuyla karşılandı. Önce bir millet meclisi topladı ise de, siyasetten anlamayan

---

47) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, S.56-57

48) La Gorce, S.302.

49) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, S.59.

Yunanlılar arasında başarı sağlayamadı ve meclis de dağıldı. Daha sonra Koruyucu devletler, Prens Leopold de Saxe-Cabourg'u da Yunanistan'ın ilk kralı seçtiler.⁵⁰

Yunanistan'ı idare etmekte olan Kapodhistras, diktatör olduğu için 1831 yılında muhalifleri tarafından öldürülünce, Büyük devletler, 13 Mayıs 1832 tarihinde Londra'da bir anlaşma imzalayarak Yunan Tahtına Bavyera Kralı Lui'nin oğlu Otto'yu getirdiler. Böylece de Eteryas'ın gayesinin birinci maddesi gerçekleşmiş oluyordu.⁵¹

---

50) La Garce, S.304.

51) Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, S.60.

BİRİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL SONLARINDA VE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA AYDIN VİLAYETİ'NDEKİ RUMLAR

1821 yılında Mora İsyanı esnasında Batı Anadolu reâyasının isyanı az da olsa desteklediğini müşâhade ediliyor:

"İzmir'in Seferihisar'ı köylerinden İpsili'de 1823'te Sisam Rumlarının baskınına uğradı. Köyün reâyasının desteği olduğu tespit edilen ve büyüklü küçüklü 40 tekne ile gerçekleştirilen bu baskında da Müslüman halk katli ve idam edildi; malları yağmalandı evleri yıkıldı. Köy halkından, Rumların ellerinden kurtulan Müslümanlar Seferihisar'a kaçtılar." ¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Rumlar, buldukları yerleri terk ediyorlar, kıyılarda ve İzmir (Aydın) Vilayeti mıntikasında toplanıyorlardı.² Yunan Megali İdeası'nı

---

1) Kütükoğlu, Mübahat S.; "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk Yunan İlişkileri S.136.

2) Scherzer, Charles de; Smyrne Considerée Au Point de Vue, Geographique, Economique et Intellectuel, Leibzig (1880) S.43.

gerçekleştirmek için Eteryâ'nın faaliyetleri somucunda kasten kıyılarına ve stratejik noktalara yerleşen Rum unsurunun gayesi, bir anda ayaklanıp, ordumuzu arkadan vurmaktı.³

Bu arada Osmanlı Devletini yıkıp, bölmek isteyen devletler de bu devletin hukukî sahibini unutarak, bütün parçalarının geleceğini hayal edip, kendilerini Türk Devleti'nin vârisleri gibi görüyorlardı ve cömertçe İzmir'in Yunanlılara, Selânik'in Bulgarlara ve İstanbul'un Ruslara verilmesini düşünüyorlardı. Halbûki Türk hâlâ yaşıyordu ve tek istediği de yaşamaktı. Dahası, Türkün mülkünün teminâtını kendisine veren, bizzat, diğerlerinin mülkünü de temin eden beynelmilel hukukun şartlarıydı.⁴

XIX. yüzyılın sonlarında bir Yunanlı hükümet görevlisi şöyle demektedir :

" Kendi kendimizi aydınlatmamız lâzım, tamamen Avrupalı olmamız için işe koyulmalıyız. Bunun için de bizim yollara, limanlara, vapurlara ve demiryollarına ihtiyacımız var. İngilizler Kıbrıs'a sahip oldular, Türkler Girid'i muhafaza ediyorlar ve Bulgarlar Makedonya'yı tehdit ediyorlar, bırakın hepsi gelsinler, biz onları yedik, İngilizler Korfu'daydı onları da ye-

---

3) Bayar, Celâl; Ben de Yazdım, V, İst., 1976, S.1574.

4) Berârd, Victor; La Turquie et l'Hellénisme Contemporain, Paris 1897, S.V.

dik. Eğer İzmir'e gidersen orada Türkleri nasıl yediğimizi görürsün. Ama harp yapmak gerekmez, çünkü kuvvetli değiliz." 5

Yunanistan'ın kuruluşundan sonra, Anadolu ve Ege adalarında Rumların zihni gelişmeleri devam etti. İzmir, Ayvalık, vs. gibi yerlerde verilen eğitim sonucunda millî fikrin tesiri, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar girerek bir ilerleme hareketi kaydetti. 6

Tanzimat Fermanının Gülhane'de okunduğu tarihten itibaren, bu fermanın vermiş olduğu müsait durumundan faydalanmasını çok iyi bilen Yunan siyasi teşkilatının çalışması ve Rum Patrikhanesinin de gayreti sayesinde Anadolu'daki Hıristiyanlara, Yunanlılık telkinâtı yapılarak, kendilerinin Yunan ırkından olduklarına inandırılmıştı. 7 Bu durumu bizzat Rumlar da itiraf etmektedirler :

"Grecs et Turcs" adlı Fransızca eserde Terzuman Efendi ünvanlı bir Rum şöyle demektedir :

"İzmir ve Cydonie (?) hariç Küçük Asya'nın hiçbir yerinde Rumların, Rumca (Yunanca) konuştukları görülmez. Hatta Küçük Asya Rumu aslının ne olduğunu da bilmez. Dahası, şu son yıllara kadar, çok bozuk da olsa,

---

5) Berârd, S.347

6) Scherzer, S.58.

7) Şefik, M. "57. Tümen ve Aydın Millî Cidâli" Askeri Mecmua, Sayı 45, İst. 1937, S.8.

Rumca konuşan bir kasabalıya ne olduğunu sorsan, tereddütsüz Hıristiyanım diye cevap verir. Rum (Yunan) musun diye sorsan. Hayır hiçbir şey değilim der. Bu kısa konuşmayla Küçük Asya Rum (Yunan) ırkının, tamamıyla, dine karıştığını ve dinin bu ırkı yuttuğunu anlarsın."

Diğer bir sayfada ise şöyle der :

"Rum, dindaşı olan Rusu sever. Ortak düşmanıya, inançla, savaştığı için ona vefâdârdır ve gerçekten Rusu bir kardeş bilir. Aynı anneden doğma bir kardeş. Arzuları Bizansa ve Ayasofya'ya doğru yönelir. Asıl arzusu, Hıristiyan İmparatorluğu'nun eski başkentidir. Sağlam bir imanla, 29 Mayıs 1453'de, Türklerin âni girişleriyle kesilmiş olan Ayasofya'daki ayını tamamlayacağı günü bekler." ⁸

---

8) Aubertin, H; Grecs et Turcs, Etudes Historiques, Marseille 1899. S.202-203.

A. RUMLARIN SOSYAL VE İKSİTADÎ DURUMLARI

İzmir (Aydın) Vilayeti'ndeki Rumlar, Rum olmaktan çok gururluydular ve kendilerini, rağbet görmedikleri Türklerden ve diğer gayrimüslim tebaadan daha üstün görüyorlardı. Her yıl çok güzel okullar, sayısız kiliseler, hastahaneler ve yetimhaneler yapıyorlardı. Bunlar için büyük paralar harcıyorlardı. Bu paralar, sık sık toplanan yardımlar ve çok gelir getiren "hayır şenlikleri" ile elde ediliyordu.⁹ Muayyen günlerde yapılan bu şenliklerde ve Paskalya Yortusu'nun yaklaştığı günlerde, Rum mahallelerinde inanılmaz bir canlılık görülüyordu. Bu esnada çığlık sesleri, tabanca atışları ve birbirini takip eden patlamalar etrafı kaplıyordu. Hattâ İzmir'in göbeğinde 1887 yılında Rum (Yunan) bağımsızlığı şahane bir coşku ile kutlanıyordu ve o anda Türk Jandarması bu olaya seyirci kalıyordu.¹⁰

Zaten, eskiden Ortodoks Rumlar arasında İzmir dolaylarını yağmalamış olan çok becerikli eşkiya topluluğuna rastlanmaktadır. Katırcı Yanni ve Kaptan Andrea bunlar çetenin başkanlarıydılar. Bunların devamı olan diğer şâkîler ve Fra-Diavolo'lar da, benzer mahalli hatıralar bırakmışlardı. O zamanlarda olduğu gibi daha

---

9) Cuinet, S.60.

10) Launay, L.de; La Turquie Que L'on Voit, 2^e Edition, 1914. S.251.

sonraki zamanlarda da Aydın Vilayeti'nin polisini ve mahkemelerini en fazla meşgul eden Rumlar oluyordu.¹¹

Türkiye'de doğmuş olan bu Rumlar, gerçekten hiçbir vatan tanımıyorlardı; bunlar herşeylerini Türkiye'ye borçluydular, asla askerlik vazifesi yapmıyorlar, hiçbir vergi ödemedi imtiyazlı bir halde yaşıyorlardı ve devamlı şekilde de, içinde bedava yaşadıkları memlekete hainlik ediyorlardı.¹²

Vilayetin iç kısımlarındaki kasaba ve şehirlerde oturan Rumlar aksansız ve güzel Türkçe konuşuyorlardı. Fakat bozdukları kendi dillerini o kadar güzel konuşamıyorlardı.¹³ Ayrıca birkaç yabancı dil de biliyorlardı. Türkler ise, umumiyetle, sadece kendi dillerini konuşan, fazla konuşmayı sevmeyen, soğuk kanlı, ağır başlı, çok sağduyulu ve iyi gözlemciydiler. Alışverişlerinde hile ve aldatma yoktu. Kötü tüccar olmalarına sebep de işte buydu ve gerçekten vilayetin bütün ticareti, bilhassa büyük ticareti diğer cemâatların elindeydi. Türkler nâmuslu, iyi, samimi, misafirperver ve doğunun en hoşgörülü insanlarıydı ama, para kazanma aşkı ve ihtirasları yoktu. Karakterlerinin en belirgin özelliği tarafsız oluşlarıydı. Yarın, bunları hiç endişelendirmediğinden, para ihtiyaçları olduğu zaman âlelacele tefeciye giderek

---

11) Cuinet, S.355-356.

12) Kayser, Jacques L'Europe et la Turquie Nouvelle Paris 1922, S.116.

13) Cuinet, 356.

devamlı faiz ödüyorlar veya geleceğini düşünmeden mallarını satıyorlardı. Bunların durumu, Rum ve Ermenilerle yaşadıkları bölgelerde bâriz şekilde gerilemekteydi." 14

Aydın Vilayeti'nin ticari hayatını elinde bulduran Rum unsuruydu. Bunlar buraları kendilerine ait olarak görüyorlardı. Avrupa Türkiye'sinin paylaşılması bittikten sonra, burada kurulacak Helen İyon Devleti için İzmir'i Asya Türkiye'sinden bölüp, miras hakkı ve işgal hakkı olarak Helenlere geri verileceği düşüncesindeydiler.¹⁵

İzmirli Rumlardan olan Demetrius Georgiades Paris'te 1885 yılında yayınladığı eserinde şöyle demektedir :

"Doğu'da hâkimiyetin Türklerde olduğu inkâr edilemez, fakat buna karşı Rum kavmi de en canlı kişileri meydana getirir; zihni gücü, hareketliliği ve medeni gücü takdim ederler; hatta sadece İzmir'de değil, Osmanlı Devleti'nin her yerinde bu böyledir. Bu sebeble, Küçük Asya'nın Rum halkının karakterlerinde ve sosyal durumundan bahsederken, mecbûren her Rum kavminden bahsetmemiz lâzımdır. Çünkü bu konuda Küçük Asya Rumu ile diğer yerlerdeki Rumların hudutlarını sınırlayan bir şey yoktur.

---

14) Scherzer, S.41-42.

15) Launey, S.246-247.

Eğer üzücü olaylar Rumları bölmeye zorlamışsa, bununla beraber asla millî karakterleri, uğradıkları sayısız terslikler içerisinde ve asırlar boyunca, ancak Helenlerinki kadar bir değişikliğe uğramıştır."¹⁶

Rumlar her çeşit meslekle meşgul olmakla ve Avrupalıların mesleklerini tercih etmekle birlikte bilhassa, doktorluk, avukatlık, bankerlik, muhasiplik, makinistlik, marangozluk, heykeltraşlık, berberlik ve otelcilik mesleklerini icra ediyorlardı. Yabancı dilleri çabuk öğrenirler fakat bir konuyu derinleştirmek için, ne yeterli sabıra, ne de yeteri kadar sakin bir rûha sahip değildiler. Bunun için öğrendiklerini üstünkörü öğreniyorlardı. Bunların milli karakterlerini ayıran çizgiler : İhtirasları, para kazanma arzuları ve değişkenlikleri oluyordu. Büyük şehirlerde erkekler ve kadınlar Avrupa adetlerini kabul etmişlerdi, fakat aile hayatlarında, Doğu'nun kilise gidişâtını muhafaza ediyorlardı. Dini konularda da hiç hoşgörülü değillerdi. İnançları da kademe kademe alçalmıştı ve sadece şekli kalmıştı.

Bunlar arasında mevcut olan doktorlar, öğretmenler ve avukatlar, daha sonraki yıllarda da papazların çoğu tahsillerini Almanya'da yapıyorlardı.¹⁷ Eşit miktarda bir nüfusa göre hesap edilirse, İzmir'de Yunanistan'dan daha

---

16) Georgiades (de Smyrne) Demetrius; Smyrne et l'Asie Mineur Au Pointde Vue Economique et Commercial, Paris 1885, S.97.

17) Scherzer, S.43-44.

fazla, Rum tüccar sayısı olduğu müşahade ediliyordu. Buna karşılık bu şehirdeki doktorların, avukatların ve öğretmenlerin büyük bir kısmını Yunan Kırallığı tedarik ediyordu.¹⁸

Rum kadını, evinde mâkul ve titiz bir ekonomi uygulamakla beraber, tuvalet ve lüksü çok severdi. Sofrasındaki güzel yemeği memnuniyetle azaltabilirdi, fakat aynı kolaylıkla, kendisini güzel bir elbiseden ve yeni bir şapkadan, hiç de, mahrum etmiyordu. Dahası moda mağazaları da İzmir'de bulunuyordu. Her şeyin en iyisinin bulunduğu bu mağazaların çoğu Rumlarındı.¹⁹

Aydın Vilayeti içerisinde Hıristiyanlar arasında en önemli olanlarını hiç şüphesiz Ortodoks Rumlardı. Bunlar Türklere göre daha uyanık, daha aktif ve daha sanayici idiler. Aynı zamanda, Türklere sonra, en fazla ziraatle uğraşan da bunlardı.²⁰ Vilayet ile iç ticaretin tekeli Ermenilerle paylaşıyorlardı.²¹ Dış ticaret de Rumların elindeydi. Bu konuda İzmirli bir Rum olan Demetrius Georgiades şöyle der :

"Gerek Anadolu'da veya Doğu'nun her yerinde, yani ticaretin, sanayinin ve medeniyetin yeniden meydana geldiği her yerde Rumlardan başkası görülemez. Bu

---

18) Cuinet, S.354.

19) a.g.e., s.356.

20) Schzerzer, S.16-17.

21) Cuinet, S.356.

asil ırkın faaliyeti, sadece kendisinin olan Adalar'da veya Anadolu'daki bölgelerde yayılmaz; Rum ticaret acentalarıyla Rumlar, dünyayı kapladılar ve her yerde yakından müşahede edildiler. Rum kolonisi, Marsilya ticaretine tâc üstüne tâc giydirdi."²²

Bu mıntıkaları çok iyi bilen Celâl Bayar ise bu konuda şöyle diyor :

"İzmir-Kasaba ve temdidi ile Aydın demiryolları, tamamen Rum kadrosunun elindeydi. Her istasyonda bulunan bir Rum bakkal, suret-i kat'iyede muhitinin casusu idi. Bu bakkallar, merkezleri İzmir ve Aydın'da olan Rum ticarethanelerinin şubeleri mahiyetinde idiler. Mahallî zürraa (çiftçiler) ödünç para veriyorlar, alivre satışları tanzim ediyorlar, fiatları istedikleri gibi tesbit ediyorlardı. Büyük Türk çiftliklerini satın alıyorlar, Rum halka dağıtıyorlardı. Bütün iktisadî hayata mutlak olarak hâkim idiler."²³

Netice olarak 1774'te Osmanlı ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Muahedesi ile Doğu'nun Hıristiyan cemaatlerinin yapısı ve zihni durumunu, dolaylı bir şekilde, değiştiriyor ve iyileşiyordu.²⁴ Buna mukâbil devamlı savaşlar, isyanlar ve buhranlar Türk mille-

---

22) Georgiades, S.97-98.

23) Bayar, S.1576.

24) Georgiades, S.100

tini seferber ediyor ve iktisadî kalkınmasına fırsat vermiyordu. Bu sarsıntılara çok az uğrayan ve askerlik yapmayan gayrimüslimler ve bilhassa Rumlar ticaret ve sanayide ilerliyorlar, Avrupa ile temaslarda kültürlerini de artırıyorlardı. Nihayet hâkim millet maddi-manevi bakımlardan Hıristiyanlara nazaran gittikçe daha zayıf bir duruma düşüyordu.²⁵

1. Aydın Vilayeti'nde Rum Matbaaları, Gazete ve Dergileri

İzmir'de Rumlara ait dört adet matbaanın mevcut olduğunu görüyoruz: Margoplu, Nikolaki Davroni, Amaltea ve Ligonidi.²⁶

Gazetelere gelince, Aydın Vilayeti'nin tamamını ve komşu adalardaki Rumların ihtiyacını karşılayan ve çok da ucuza satılan 3 gazete ile iki dergi, fazlasıyla Rumların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu beş neşriyat içerisinde "Amaltea ve Armonia" günlük gazetelerdi. "Nea İzmirna" gazetesi ise haftada iki gün çıkıyordu. "Mentor" dergisi aylık ve "Proodos" dergisi ise uzun aralıklarla çıkmaktaydı. Bunların içerisinde en eski olanı Amaltea 1840'lardan beri neşterilmekteydi.

---

25) Turan, Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Metkuresi Tarihi, II. İst. 1969, S.270.

26) Salnamei Vilayet'i Aydın (Tarihi belirsiz) Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi No. A II 1845.

Siyasî ve edebî olan bu gazete İzmir'in ve Aydın Vîlayeti'nin, bilhassa, Ortodoks Rum cemaatinin doğrudan meselelerini anlatır ve bu cemaatin menfaatlerini gözetirdi. Armoniya ve Nea İzmirna da aynı konularla uğraşmakla birlikte, bilhassa, daha ziyade ticaretle meşgul oluyordu ve üçü birden sık sık gerek siyasî, gerek edebî konularda ilaveler de yayınlıyordu.²⁷ Daha sonraki yıllarda bunları dört adet gazete olarak görmekteyiz: Armoniya, Nea İzmirna, Proodos ve Ameltea.²⁸ Yine bunlardan başka "Şikâri Efendi" adında bir ara neşredilmiş bir gazeteye daha rastlanıyor.²⁹

Ayrıca okumayı seven kişiler ve amatör okurlar için İzmir'de birçok umumi kuruluşlar mevcuttu. Bunların başında Ortodoks Rumların "Evanjilik Okulu" müzesindeki kütüphaneyi söyleyebiliriz. Burada tahminen 30.000 cilt ve 200 elyazması eser toplanmıştı. Müzesinde antik paralar, güzel eserler ve heykel koleksiyonları mevcuttu. Bunlar değişik yerlerde oturan Rumlar tarafından gönderilmişti.³⁰

---

27) Guinet, S.463.

28) Salname-i Vilayet-i Aydın H.1323 (1905) S.90

29) Salname-i Vilayet-i Aydın (Tarihi belirsiz)
Türk Tarih Kurumu Küt.A II, 1845, S.376.

30) Guinet, S.464.

2. Rum Hayır Cemiyetleri

Matrona : İşçi sınıfı birliklerinin her üyesinden meydana gelmiş bir cemiyetti. Bu cemiyete bağlı kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak, iş bulmak ve yardım yapmak gayesi ile kurulmuştu.

Yortu : Matrona Cemiyeti'nde olduğu gibi aynı gaye için kurulmuştur.

Serigo (Cerigot) ve Mason Cemiyetleri de aynı gaye ile kurulmuştu.

Maskihim (veya Hahamlar Cemiyeti) : Dini eğitim yapan kişilere yardım etmek için kurulmuştu.

Bikur-Halim : Fakir hastalara yardım gayesi ile kurulmuştur.

Kabarimler ve Hesed-Şel-Enes : Hususî cenazelerin kaldırılması ve yardım edilmesi için kurulmuştu.

Malbiş Arumim : Her yıl fakirleri bir defa giyindirmek gayesi ile kurulmuştu.

Genç Kızlar Cemiyeti : Kız okullarındaki ihtiyaç sahibi öğrencileri giydirmek için kurulmuştu.³¹

Silogo (Syllogos) : Ortodoks Rum cemaatine, içerisinde sık sık edebî ve ilmî konferansların verildiği bir lokaldi. Burada insan severler tarafından akşamları işçiler yararına muhtasar dersler verilirdi.³²

---

31) Andria, Jacob de; Timoni, G.; Indicateur Des Professions Commerciales, Industrielles de Smyrne de l'Anatoli etc. Smyrne 1894, s.123.

32) Cuinet, S.464.

3. Piskoposluklar ve Kiliseler

Üç büyük piskoposluğu idare eden piskoposlar, Ortodoks Rumların, kiliseye ait yargılama yetkisini aşağıdaki şekilde paylaşıyorlardı :

a. Manisa Piskoposluğu : Üç piskoposluktan en önemlisi ve en büyüğü olanıydı. Söke, Ayvalık ve Çeşme piskoposlukları buna bağlıydılar.

b. İzmir Piskoposluğu : Ayvalık'ın kuzeyinde, küçük adaların meydana getirdiği Moskonisi piskoposlu'ndan itibaren buraya bağlıydı.

c. Alaşehir Piskoposluğu : Yargılama alanı Hüdavendigar Vilayeti'nin de bir kısmını içine alacak şekilde genişti.³³

Kiliselere gelince, daha önce de bahsettiğim gibi Tanzimat'dan sonra Yunan siyasal teşkilâtının çalışmaları, Rum Patrikhanesinin de buna alet olması ile bu Ortodoks Türklere³⁴ Yunanlılık telkin ediyordu. Bunların çoğu Türkçeden başka bir dil de konuşuyorlardı. Sadece kiliselerde Rumca konuşuluyordu ve Rumlarda bu dili burada işitiyorlardı.³⁵ Fakat zamanla, siyasî kanatları, aldıkları Yunan telkinleriyle bozulmuş, duygu ve durumları Türklere karşı düşmanlığa dönüşmüştür.

---

33) Guinet, S.343.

34) Şefik, S.8.

35) Aubertin, H.; Grecs et Turcs Terdjuman Efendi, Marseille 1899 S.204.

4. Aydın Vilayeti'ndeki Kiliseler, Cami ve Mescitlerin Adedi³⁶

	<u>KİLİSE</u>	<u>CAMI</u>	<u>MESCİT</u>
İzmir Şehri	19	22	47
Bergama Kazası, nefsi	4	21	13
Nahiye ve Köylerinde	12	77	67
Tire Kazası, nefsi	3	48	49
Köylerinde	-	1	23
Ödemiş Kazası, nefsi	1	2	10
Nahiye ve Köylerinde	2	58	99
Bayındır Kazası, nefsi	1	4	8
Köylerinde	1	1	35
Menemen Kasabası	2	6	7
Köylerinde	3	28	15
Kuşadası Kasabası	1	5	5
Nahiye ve Köylerinde	7	-	22
Çeşme Kasabası	5	4	1
Nahiye ve Köylerinde	14	13	-
Foça (Eski) Kasabası	4	3	4
Nahiye ve Köylerinde	5	2	3
Urla Kasabası	3	4	
Köylerinde	2	2	

---

36) Aydın Vilayetine Mahsus Salname, H.1308 (M.1891), S.426-454

	<u>KİLİSE</u>	<u>CAMI</u>	<u>MESCİT</u>
Seferihisar Kasabası	1	4	
Nahiye ve Köylerinde	1	10	2
Burunabad Kasabası	2	2	4
Köylerinde	6	5	10
Seydiköy Kasabası	1	1	
Köylerinde	4	19	
Tiryande Kasabası	1	1	
Köylerinde	3		31
Nif Kasabası	1	2	1
Köylerinde	4	15	33
Karaburun Kasabası	1	1	
Köylerinde	16	20	10
SARUHAN SANCAĞI			
Manisa Kasabası	18	25	37
Nahiye ve Köylerinde	4	8	13
Kasaba (Turgutlu) Kasabası	2	5	26
Nahiye ve Köylerinde	3	3	26
Salihli Kasabası, nefsi	2	8	15
Nahiye ve Köylerinde	2	4	8
Alaşehir Kasabası, nefsi	14	9	26
Nahiye ve Köylerinde	-	10	9
Kula Kasabası, nefsi	3	12	23
Nahiye ve Köylerinde	1	5	50
Demirci Kasabası, nefsi	-	12	14
Nahiye ve Köylerinde	-	90	37

	<u>KİLİSE</u>	<u>CAMI</u>	<u>MESCİT</u>
Eşme Kasabası, nefsi	-	3	7
Nahiye ve Köylerinde	-	32	33
Gördes Kasabası, nefsi	-	16	8
Nahiye ve Köylerinde	-	68	19
Akhisar Kasabası	1		7
Nahiye ve Köylerinde	1		12
Soma Kasabası, nefsi	1	6	1
Nahiye ve Köylerinde	-	96	9
Kırkağaç Kasabası, nefsi	1	16	10
Nahiye ve Köylerinde	2	7	15
Aydın Sancağı			
Aydın Kasabası	2	51	74
Nahiye ve Köylerinde	8	49	95
Nazilli Kasabası	1	4	8
Nahiye ve Köylerinde	2	18	76
Bozdoğan Kasabası	-	4	2
Nahiye ve Köylerinde	-	68	21
Söke Kasabası	1	2	2
Nahiye ve Köylerinde	8	40	
Çine Kasabası	-	2	
Nahiye ve Köylerinde	1	41	69

	<u>KİLİSE</u>	<u>CAMI</u>	<u>MESCİT</u>
Menteşe Sancağı			
Muğla Kasabası	1	6	29
Nahiye ve Köylerinde	1	67	54
Milas Kasabası	1	53	9
Nahiye ve Köylerinde	4		
Makri Kasabası	1	1	1
Nahiye ve Köylerinde	3	59	3
Bodrum Kasabası	4	5	6
Nahiye ve Köylerinde	3	17	9
Köyceğiz Kazası	2	5	9
Marmaris Kasabası	1	5	3
Nahiye ve Köylerinde	-	13	6
Denizli Sancağı			
Denizli Kasabası	1	28	25
Nahiye ve Köylerinde	-	56	21
Tavas Kasabası	-	32	91
Nahiye ve Köylerinde			38
Karaağaç Kasabası	-	53	22
Nahiye ve Köylerinde	-	47	17
Çal Kasabası	-	4	3
Nahiye ve Köylerinde	-	66	31
Buldan Kasabası	-	11	4
Nahiye ve Köylerinde	-	28	11
Sarayköy Kasabası	1	2	6
Nahiye ve Köylerinde	-	1	12

Hicri 1323 (1905) tarihli salnamede yukarıdaki miktarların hafif değıştiklerini görüyoruz. Mesela Bergama kazasında kilise adedi 4'den 2'ye düştüğünü; Ödemiş Kazasının (nahiyeleri ile birlikte) 3 Kilisesinin 5'e çıktığını, cami ve mescitlerinde 48'den 50'ye yükseldiğini; bunlar arasındaki en büyük değışikliğı Çeşme Kazasında görüyoruz: 19'dan 50'ye yükseliyor; Foça'da ise 16 Kilise görölüyor, Nif Kazasında 5'den 6'ya çıkıyor; en son olarak da; Akhisar Kazasında 2'den 3'e çıkıyor.³⁷

İzmir'deki Kiliselerin Fransızca olarak adları:

St.Georges, St.Dimitri, St.Jean Prodromos, St. Catherine, St. Jean Theologue, St.Bocolo, St. Nicolas, Evangelistria, 12 Apotre, St. Constantin & Héléne, Assomptiou, St.Michel, Prophéte-Elie ³⁸

5. Aydın Vilayeti'ndeki Rum Okulları

Rumlar her yıl güzel okulların inşası ve bakımı için, takdireşayan miktarda para harcıyorlardı.³⁹ Bu para, bağışlar, yardımlar ve yapılan vasiyetler neticesinde elde ediliyordu.⁴⁰ Bazan da bu okullar için, Rum halkı vergi vermeye zorlanıyordu.

---

37) Salname-i Vilayet-İ Aydın, Hicri 1323 S.137,154

38) Andria, S.80.

39) Cuinet, S.354.

40) Andria, S.96.

Bu okullar arasında , Aydın Vilayeti'ndeki Ortodoks Rumların diğer okullarına örnek bir okuldan bahsetmek gerekir. Bu okul, İyeroteos Dendrinos, Pontaleon Sevastopulo, Jorj Homer ve Jorj Vitali isimli 4 İzmirli-nin şahsî masrafları ve teşebbüsleri ile, 1733 yılında inşa edilmiş olan "Evanjelik" Okuludur. 1778 yılında yanan bu okul, bir sene sonra Jean Kannas isimli biri tarafından tekrar inşa edilmişti. İkinci defa bir yangın geçirince bu defa da II.Sultan Mahmut'un yardımlarıyla tekrar yapılıyor ve Sultan Mahmut, 29 Ekim 1810 yılında bir Padişah Fermanıyla resmen bu okulun varlığını tanıyordu. Bu okul 1851 yılında tekrar restore ediliyor ve en seçkin edebiyatçıların emrine veriliyordu. Atina Üniversitesi tarafından da tanınan bu okul, ilk ve orta eğitim çalışmalarına ait bir programla "İdâdi Mektebi" olarak teşkil edilmişti. Ayrıca İngiliz Hükümeti de bu okulu himayesi altına almıştı.⁴¹

Bu okuldan sonra çoğalan okullara Aydın Rum Piskoposları çok büyük alâka gösteriyorlardı ve özel gelirler sağlayarak daha da gelişmelerini temin ediyorlardı.⁴² Dahası bu okullar sayesinde Rumlar, çoklarının bilmediği Yunan dilini öğreniyorlar, hiç zorluk görmeden Yunanistan'da konuşulan dile ulaşmaya çalışıyorlardı.⁴³

---

41) Cuinet, S.464, 594

42) Cuinet, S.594

43) a.g.e., S.353

Bu okullar arasında cemaata ve kiliseye ait parasız okullar görmekteyiz :

- a. Dimitri Kilisesindeki 4 bölümlük Dimitri Okulu,
- b. Köpenzoğlu'nun kurduğu 3 bölümlük Fakirler İlk Okulu,
- c. Evangelistra Kilisesindeki Evangelistra Okulu,
- d. St.Nikolas Kilisesi'ndeki 4 sınıflı St.Nikolas Okulu,
- e. Mortakiya Kilisesindeki Mortakiye Okulu,
- f. Aziz Kostantin Okulu,
- g. Rum Mezarları Okulu.

Bu okullar Yunan dili ile tedrisat yapıyorlardı.⁴⁴

Ortodoks Rumların serbest okullarına gelince, bu okullar içerisinde en eskisi 1857'de kurulmuş olan "Aroni Ticaret Okulu" idi. Bu okulun öğrencileri 3 kısma ayrılmışlardır : Gündüzlü, yarı yatılı ve yatılılar. Orta kısım denilen üç sınıfta iki dereceli ders veriliyordu. Yani ilk okul ve orta okul dersleri. Yalnız orta kısımdaki öğrencilere Yunan ve Latin edebiyatı öğretiliyordu. Ayrıca Türkçe, Fransızca ve İngilizce dersleri de okutuluyordu. 1860 yılında yapılan "Renieri Okulu"nda da program aynı Aroni Ticaret Okulu'ndakiler gibiydi. "Hermes Ticaret Lisesi" ise, Hazırlık Okulu ve Ticari Orta kısmı olmak üzere iki bölüme ve 6 sınıflı vardı.

---

44) Cuinet, S.455

Bunlardan başka muhtasar bilgiler veren "Karalambos Okulu" ve "Maliyaros Okulu" vardı. Bütün bu okullar arasından en ağırlıklı dil Yunanca idi ve yazarlarıyla birlikte, Yunan edebiyatı öğretiliyordu. Ayrıca bu okullardan bazılarının masrafı o günkü, hesaplara 100.000 frankı buluyordu. Bu okulların gayrimenkulleri de gelir getiriyordu.⁴⁵

Rum öğrenciler Rumlara ait okullarda okudukları gibi Türk okullarında da okuyorlardı. Türk okullarında Türkçe okumak ve yazmak mecbur olduğundan, fahrî olarak devam eden Rum, Ermeni öğretmenler, Hıristiyan öğrencilere Rumca ve Ermenice ders veriyorlardı.⁴⁶

Rumların kızlar için yapmış oldukları okullara gelince, bunların dışında "St.Fotini Büyük Merkez Okulu" gelir. İzmir'deki bu okul tam bir orta eğitimi bilgileri veriyordu ve bu okulu bitiren genç kızlar öğretmen diploması alıyorlardı. Rum edebiyatının yanında, Fransızca da öğreniyorlardı. O zaman bu okulda 22 öğretmen ve 1400 öğrenci mevcudu olduğunu görüyoruz. Ayrıca bu okulun üç tane de şubesi olduğu görülüyor : Küpenzoğlu Okulu, Mukaddes Ruh Okulu, St.Fotini Mahalle Okulu. Bu okullarda da 15 öğretmen ve 750 öğrenci mevcudu görülüyor. Bu okullardan başka yine genç kızlar için nahiyetlerde bile okullara rastlamaktayız : St.Katrin Okulu, Kerato-Kori Okulu,

---

45) Guinet, s.454-456

46) Aydın Vilayetine Mahsus Salname, H.1308

Martakiya Okulu ve Tepencik Okulu. Bu okulların masrafları mahalle kiliseleri tarafından karşılanıyordu. Temel bilgilerin yanında ayrıca bu okullarda, dikiş-nakiş, el işleri, müzik gibi bilgiler de veriliyordu. Yine genç kızlar için 1858'de yapılan "Anastasiyades Hellen Enstitüsü" nde ilk ve orta öğretim dersleri veriliyordu ve eğitim Yunanca ve Fransızca yapılıyordu. Yine bu okulda el işleri, sesli müzik, piyano, ve dans öğretiliyordu. Yatılı ve yarı yatılılar için olan bu okulda o zaman için 11 öğretmen, 180 öğrenci mevcudu vardı. "Kirisanti Papataki Okulu" da St.Fotini Merkez Okulu'ndaki aynı eğitimi veriyordu. Diğer bir kız okulu olan "Dragatsis Okulu" da yine aynı programı uyguluyordu. Bu okullardan başka temel bilgiler veren "Paladiyon", "İyonya", "Rahibeler Okulu", "Fardülis Okulu" mevcuttu.⁴⁷ Bütün bu okullardan başka kızlar için "St.Katrin", "St.Jean Prodromos Okulu", "St.Jean Teolog", "St.Nikola Okulu", "Aroni Okulu", "Renieri Okulu", "Hermis Lisesi", "Maliaros Lisesi" vs.gibi okullarda yüzlerce öğretmen binlerce öğrenciye ders veriyordu. Ayrıca çok sayıda özel okul, ücret karşılığı, yüzlerce genç kız yetiştiriyordu : 1881 yılında yapılmış olan "Homarion Okulu" bu genç kızlara birinci sınıf bir eğitim veriyordu. Bu okulun verdiği diplomalar, Yunanistan Halk Eğitim Bakanlığı'nın Atina'daki "Arsakiyon Okulu"ndan alınan diplomalar seviyesindeydi. Daha bunlar gibi kızlara ait çok miktarda okul vardı. ⁴⁸

---

47) Guinet, S.456-457

48) Andria, S.77-78

1885 yılında Demetrius Georgiades isimli İzmirli bir Rumun yazdığı eserde, Aydın (İzmir) Vilayeti 'nde bulunan Rum okullarının ve Rum öğrencilerinin adedini şu şekilde veriyor :

Sadece İzmir'de :

24 Yüksek Okul, erkek ve kız karışık	520 öğrenci
33 Orta Okul, " " " "	720 "
28 İlk Okul, " " " "	2595 "
7 Hazırlık Sınıfı, " " " "	<u>427</u> "
Toplam	4273

Vilayetin geri kalan yerlerinde ise :

2 Klasik Orta Okul	25 öğrenci
70 Helen Yüksek Okulu	1005 "
127 İlk Okul	8240 "
39 Kız Okulu	3275 "
6 Yüksek Okul	<u>475</u> "
Toplam	13020

Toplam olarak 96 yüksek okul ve 240 da ilk ve orta okul olmak üzere 336 okul ve 17.293 öğrenci mevcudu görüyoruz.⁴⁹

1894 yılında Vital Guinet ise İzmir (Aydın) Vilayetindeki Türk ve diğer cemaatlere ait bütün okulların sayısını 554 ilkokul ve 122 orta okul olmak üzere toplam 676 okul, 30.216 erkek öğrenci ve 9.885 kız öğrenci olmak üzere toplam 40.049 öğrenci veriyor. Bunların miktarını da şu şekilde gösteriyor :

Cemaat	Ortaokul	Erkek	Kız	İlkokul	Erkek	Kız	Toplam Okul	Toplam Öğrenci
Müslüman	44	3361	160	363	11107	-	407	14.628
Rum	60	3155	2081	133	8795	4922	193	18.956
Ermeni	3	350	-	26	1040	585	29	1.975
Protestan	2	110	85	2	315	200	4	710
Katolik	6	318	231	15	885	1254	21	2.688
Musevi	7	690	312	15	1090	-	22	2.092

Şemâda da görüldüğü gibi Rum cemaatinin 60 orta okulu, 133 de ilk okulu olmak üzere 193 okulu, bu okullarda erkek ve kız olmak üzere de 18.956 öğrenci mevcudu görülmüyor. Türk mevcuduna gelince, bu mikta ra medreselerde okuyan dahil değildir. 50

H. 1308 (1891) tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi
ise şehir, köy ve kasabalara göre okulların miktarını
şöyle gösteriyor :

	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Ecnebi
İzmir Şehri	13	23	8	8	1
Bergama Kazası,nefsi	12	3	1	-	-
Nahiye ve Köylerinde	69	9	1	1	-
Tire Kasa bası, nefsi	18	2	-	1	-
Nahiye ve Köylerinde	35	-	-	-	-
Ödemiş Kasabası,nefsi	3	1	1	-	-
Nahiye ve Köylerinde	83	2	-	-	-
Bayındır Kasabası	3	1	1	-	-
Nahiye ve Köylerinde	24	-	-	-	-
Menemen Kasabası	4	2	1	-	-
Köylerinde	-	-	-	-	-
Kuşadası Kasabası	1	1	1	1	-
Nahiye ve Köylerinde	22	2	-	-	-
Çeşme Kasabası,nefsi	4	4	-	1	-
Nahiye ve Köylerinde	9	10	-	-	-
Foça (Eski) Kasabası	2	4	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	1	4	-	-	-
Urla Kasabası	2	3	-	1	-
Köylerinde	-	-	-	-	-
Seferihisar Kasabası	2	2	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	13	-	-	-	-

	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Ecnebi
Burunabad Kasabası	3	2		1	1
Köylerinde	9	7		1	1
Seydiköy Kasabası	-	3	-	-	-
Köylerinde	19	4	-	-	-
Tıryanda Kasabası	1	1			
Köylerinde	31	3			
Nif Kasabasında	3	2	-	-	-
Köylerinde	46	8	-	-	-
Karaburun Kasabası	1	1	-	-	-
Köylerinde	24	17	-	-	-

SARUHAN SANCAĞI

Manisa Kasabası,Nefsi	10	2	2	1	-
Nahiye ve Köylerinde	1	2	1	-	-
Kasaba(Turgutlu)	16	2	1	1	-
Nahiye ve Köylerinde	28	1	-	-	-
Salihli Kasabası	46	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	12	4	-	-	-
Alaşehir Kasabası	2	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	1	-	-	-	-
Kula Kasabası	4	2	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	2	-	-	-	-
Demirci Kasabası	27	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	102	-	-	-	-
Eşme Kasabası	3	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	10	-	-	-	-

	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Ecnebi
Gördes Kasabası	15	2	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	84	-	-	-	-
Akhisar Kasabası	11	2	1	1	-
Nahiye ve Köylerinde	19	1	-	-	-
Soma Kasabası	3	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	49	-	-	-	-
Kırkağaç Kasabası	6	2	2	1	-
Nahiye ve Köylerinde	5	3	-	-	-

AYDIN SANCAĞI

Aydın Kasabası	14	3	1	1	-
Nahiye ve Köylerinde	116	8	-	-	-
Nazilli Kasabası	8	2	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	16	-	-	-	-
Bozdoğan Kasabası	2	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	12	-	-	-	-
Söke Kasabası	3	2	1	-	-
Nahiye ve Köylerinde	40	6	-	-	-
Çine Kasabası	1	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	-	1	-	-	-

MENTEŞE SANCAĞI

Muğla Kasabası	8	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	49	1	-	-	-
Milas Kasabası	4	2	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	-	-	-	-	-

	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Ecnebi
Makri Kasabası	1	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	45	1	-	-	-
Bodrum Kasabası	7	1	-	1	-
Nahiye ve Köylerinde	12	-	-	-	-
Köyceğiz Kasabası	4	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	7	-	-	-	-
Marmaris Kasabası	11	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	3	-	-	-	-
DENİZLİ SANCAĞI					
Denizli Kasabası	19	1	1	-	-
Nahiye ve Köylerinde	17	1	-	-	-
Tavas Kasabası	60	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	18	-	-	-	-
Karaağaç Kasabası	50	-	-	-	-
Nahiyesi ve Köylerinde	19	-	-	-	-
Çal Kasabası	3	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	68	-	-	-	-
Buldan Kasabası	5	-	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	34	-	-	-	-
Sarayköy Kasabası	7	1	-	-	-
Nahiye ve Köylerinde	13	-	-	-	-

Salnameye göre Aydın Vilayeti'ndeki Rum Okullarının sayısı 181 adet olarak veriliyor.⁵¹

Rumi 1326 (1910) tarihli diğer bir salname de ise cemaatlere göre okulun dağılışını şu şekilde veriyor:

---

51) Aydın Vilayeti'ne Mahsus Salname, H.1308 (1891), S.426-454

İZMİR VİLAİYETİ OKULLARININ SAYISI

SANCAK	OKULLARIN DERECELERİ	RESMİ OKULLAR			RUM OKULLARI ADEDİ			ERMENT KARMA OKULLARI	MUSEVİ KARMA OKULLARI	AMERİKALİ PROTESTAN KARMA
		ERKEK	KIZ	KARMA	ERKEK	KIZ	KARMA			
İZMİR	İbtidâî	71	15	256	-	12	6	21	2	2
	Rüştiye	1	-	-	1	4	3	3	-	1
	İdâdî	1	-	-	1	-	-	-	-	-
MANİSA	İbtidâî	46	15	478	-	3	3	6	2	3
	Rüştiye	-	-	-	-	3	2	8	2	2
	İdâdî	1	-	-	1	-	-	-	1	-
AYDIN	İbtidâî	62	10	59	-	1	1	5	-	-
	Rüştiye	6	-	-	-	-	-	1	-	1
	İdâdî	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MENGESE	İbtidâî	81	4	38	-	1	1	3	-	-
	Rüştiye	2	-	-	-	-	-	1	-	-
	İdâdî	1	-	-	-	-	-	-	-	-
DENİZLİ	İbtidâî	409	48	267	-	17	11	35	-	-
	Rüştiye	3	-	-	-	-	-	1	3	-
	İdâdî	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	684	92	698	3	41	27	48	10	9	2

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Rumi 1326 (1910) S.349.

Aydın Vilayeti'nin Sancakları içerisinde Rumlara ait en fazla okul İzmir Sancağı'nda bulunuyordu. İzmir Merkez Sancağındaki okulların adedi 235 olup bunun 63'ü orta, 172'si ilk okul idi. Öğrenci mevcudu 25.496 olup, 17.890 erkek ve 7.516'sı kızdı ve cemaatlere göre dağılışı şöyleydi :

Cemaatler	Orta Öğretim			İlk Öğretim		
	Okul Ad.	Erkek	Kız	Okul Ad.	Erkek	Kız
Müslüman	17	1626	100	81	4560	-
Rum	34	2584	1814	60	5442	3492
Ermeni	1	250	-	12	645	290
Protestan	2	110	85	2	315	200
Katolik	6	318	231	11	860	992
Musevi	3	560	312	6	710	-
TOPLAM	63	5448	2542	172	12536	4974

98 Türk Okulunda 6186 erkek öğrenci ve 100 de kız öğrenci olmak üzere toplam 6286 öğrenci okurken, 94 Rum okulunda 8026 erkek öğrenci ve 5306 kız öğrenci olmak üzere 13.332 öğrenci okumaktaydı.⁵² Bu durum Rumların okumaya ne kadar ağırlık verdiklerini göstermektedir.

---

52) Cuinet, S.452-453.

İKİNCİ BÖLÜM

AYDIN VİLAYETİ'NİN NÜFUS DURUMU

Tanzimat'tan sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Rumların, akın akın Aydın Vilayeti'ne gelip yerleştikleri ve bilhassa kıyılarda toplandıkları görülmektedir. Buralarda Kiliseler, okullar açarak faaliyetlerini artırdıkları ve hatta buradaki Türklerin nüfuzlu kimse-lerini birer birer siyasî dalaverelerle kaçırdıkları veya göçe zorladıkları, geri kalan Türkleri de kendilerine işçi yaptıkları ve gittikçe çoğaldıkları görülmektedir. Buna sebep, Yunan mütteliklerinin ortaya attığı "Büyük Yunanistan" idealinin ihyasıydı. Nihayet bunun acıklı durumu, Rumların Türklere karşı ekseriyeti teşkil ettikleri iddiasıyla 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleriyle görülmüştür.¹

Bu konuda Celâl Bayar şöyle diyor :

Elimizdeki vesikalar, inanılmaz hazırlığın ne derece ilerlediğini gösteriyordu : Nefsi Ayvalıkta 35.000 Edremit'den İzmir'in Karşıyaka'sına kadar 100.000, Urla yarım adasında 75.000 Rum vardı. Bunlardan Edremit'den

---

1) M.Şefik, S.45.

İzmir'e kadar olanlar Midilli'ye, Urla ve İzmir çevresi ise Yunan Genel Kurmayı tarafından nazari olarak Sakız'a bağlanmıştı. Askerlik çağına gelenler, bir vesile ile bu adalara gidiyorlar, orada eğitim görüyor, terbiye ediliyorlardı. Aydın, Söke, Kuşadası ve demiryolu güzergâhında olanlar ise Sisam adasındaki Kolorduya bağlı idiler. Aydın çevresindeki doksan bin Rum, Sisam'daki Yunan Kolordusu'nun idaresinde idi. Sakız, Sisam ve Midilli'deki Yunan Kolordularının aslî kıtalarını, bu mef-rûz kuvvetler teşkil ediyordu. Silahlar, sadece mavzeler değil, makineli tüfekler, el bombaları, külliyetli cephane, sıhhi malzeme hepsi aktarılmıştı ve daha fecî, bütün bu suikastın, Meşrutiyetimizin Mebusan ve Âyân Meclislerine âzâ olarak kabul ettiği Rum şahsiyetleri tarafından bilinmekte olduğunun daha sonra anlaşılması di. "Gavur İzmir", sadece kıyasî tâbir değildi : Biz rada, değil sahip, bekçi bile değildik."²

Gerçekten de daha önce bir Yunanın ağzından yazığım gibi, Yunan İzmir'i yemeğe çalışıyordu.

Değişik Yıllara Göre Aydın Vilayeti'nin

Umumi Nüfusu:

Hicri 1304 (1887) tarihli Aydın Vilayeti Salnamesine göre Aydın Vilayeti'nin Umumi nüfusu : 1.332.113

---

2) Bayar, S.1574.

dür ve 5 sancağı, 38 kazası, 61 nahiyesi, 487 köyü, 682 mahallesi ve de 283.368 hanesi mevcuttur. Bu nüfusun cemaatlere göre dağılışı şöyledir.³

1. Hicri 1304 (1887) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu*:

	Yerli	Yabancı	Toplam
Müslüman	1.027.235	17.710	1.044.945
Rum	181.437	9.361	190.798
Ermeni	11.308	962	12.270
Yahudi			22.083
Katolik			838
Latin			1.097
Ecnebi Tebaa			<u>54.464</u>
		Umumi Toplam	1.326.495

a. İzmir Sancağının Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam	Hane
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
Müslüman	130.429	125.196	9.987	1.190	266.802	63.665
Rum	63.521	59.868	5.423	1.011	129.822	25.709
Ermeni	3.990	4.104	785	49	8.933	1.908
Katolik	366	370	102	-	838	147
Protestan	60	60	-	-	408	
Yahudi	8.854	8.076	118	12	18.059	3.929
Latin					1.097	19
Ecnebi Tebaa					54.464	6.800
					Umumi Nüfus :479.543	102.441

3) Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1304 (188), S.379-382

* Salnamelerde bazı küçük toplama hataları yapılmıştır. Ben rakamları olduğu gibi veriyorum.

b. Saruhan (Manisa) Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	150.041	140.985	1.624	700	294.350
Rum	16.209	15.275	975	119	32.578
Ermeni	1.983	1.941	84	18	4.016
Yahudi	1.469	1.022	22	11	2.524

Umumi Nüfus : 335.533

c. Aydın Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	90.994	88.463	1.489	1.345	182.291
Rum	7.455	7.365	1.108	173	16.101
Ermeni					587
Yahudi					<u>1.987</u>

Umumi Nüfus : 201.097

d. Denizli Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	86.224	85.270	363	263	172.120
Rum	1.092	987	248	50	2.377
Ermeni	240	250	12	7	<u>509</u>

Umumi Nüfus : 185.017

e. Menteşe Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	64.934	64.699	463	268	130.364
Rum	4.982	4.683	183	71	9.919
Yahudi	241	225	43	12	521
Ermeni			7		<u>7</u>

Umumi Nüfus : 140.924

2- Hicri 1308 (1891) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Umumi Nüfusu ⁴

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	556.500	543.829	14.628	3.539	1.118.496
Rum	96.029	91.591	6.895	916	195.431
Ermeni	6.603	6.461	816	60	13.940
Yahudi	11.418	10.753	71	31	22.273
Bulgar	-	-	288	138	426
Katolik	424	452	-	-	876
Protestan	76	77	-	-	153
Latin	576	464	-	-	1.050
Ecnebi Tebaa ile Meşkük Tebea	18.231	19.071	9.505	8.935	55.742
					Umumi Nüfus 1.408.387

a. İzmir Sancağı'nın Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	135.591	130.927	11.654	1559	279.732
Rum	65.028	61.862	5.150	686	132.726
Ermeni	4.094	4.220	801	50	9.165
Yahudi	8.913	8.362	13	18	17.306
Bulgar	-	-	256	136	392
Katolik	366	372	-	-	738
Protestan	76	77	-	-	153
Latin	586	464	-	-	1.050
Ecnebi Tebaa ile Meşkük Tebaa	18.181	19.018	8.588	8738	54.525
					Umumi Nüfus 495.787

4) Aydın Vilayetine Mahsus Salname H.1308, II., S.400-424.

b. Saruhan (Manisa) Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	155.800	149.391	632	127	305.850
Rum	17.213	16.174	389	34	33.810
Ermeni	1.952	1.898	-	-	3.850
Yahudi	1.234	1.132	-	-	2.366
Ecnebi Tebaa ile Meşkük Tebaa			899	188	<u>1.087</u>
			Umumi Nüfus		346.963

c. Aydın Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	93.402	92.890	1253	1186	188.731
Rum	7.496	7.666	963	72	16.197
Ermeni	321	303	-	-	624
Yahudi	1.054	1.047	-	-	2.101
Katolik	58	80	-	-	<u>138</u>
			Umumi Nüfus		207.791

d. Denizli Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	104.386	104.089	553	407	209.426
Rum	1.158	1.092	258	54	2.562
Ermeni	236	240	15	10	501
Bulgar	-	-	2		2
Ecnebi Tebaa ile Meşkük Tebaa			15	8	<u>23</u>
			Umumi Nüfus		212.514

e. Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	67.421	66.540	536	260	134.757
Rum	5.134	4.797	135	70	10.636
Ermeni	-	-	32	2	34
Ecnebi ve Meşkûk Tebaa	50	53	3	1	<u>107</u>
					Umumi Nüfus 145.544

İzmir Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	35.042	33.851	9680	715	79.288
Rum	24.479	23.420	4579	608	53.086
Ermeni	2.914	3.125	745	26	6.810
Yahudi	7.734	7.144	31	-	14.909
Bulgar	-	-	20	-	20
Katolik	365	372	-	-	737
Protestan	65	63	-	-	128
Latin	586	464	-	-	1.050
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	16692	17.581	8533	8714	<u>51.520</u>
					Umumi Nüfus 207.548

Bergama Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	27.502	25.289	728	304	53.823
Rum	4.875	4.290	699	386	10.250
Ermeni	410	399	-	-	809
Yahudi	235	252	-	-	495
Bulgar	-	-	142	116	258
Ecnebi Tebaa ile Meşkûk Tebaa			52	24	<u>76</u>
					Umumi Toplam 65.711

Seferihisar Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	2678	2695	164	84	5621
Rum	646	631	14	1	1292
Ermeni	-	-	6	2	<u>8</u>
			Umumi Nüfus		6921

Foçatın (Foçateyn) Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	1825	1638	234	65	3762
Rum	5456	4993	117	30	10596
Ermeni	17	8	17	5	47
Yahudi	44	53	-	-	97
Bulgar	-	-	45	1	<u>46</u>
			Umumi Nüfus		14548

Urla Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	4.143	3.973	8.116
Rum	6.135	5.919	12.045
Ermeni	9	7	16
Yahudi	140	142	282
Ecnebi Tebaa ile Meskuk Tebaa	1.399	1.374	<u>2.773</u>
		Umumi Nüfus	23.241

Menemen Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	7.196	6.717	465	152	14.530
Rum	2.213	2.209	-	-	4.422
Ermeni	87	49	-	-	106
Yahudi	101	128	-	-	<u>229</u>
			Umumi Nüfus		19.287

Çeşme Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	1.907	1.770	3.677
Rum	13.845	12.981	26.826
Yahudi	69	54	123
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	50	30	<u>80</u>
		Umumi Nüfus	30.706

Kuşadası Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	4.444	4.265	82	31	8.822
Rum	2.795	3.177	147	2	6.121
Ermeni	36	45	6	-	78
Yahudi	67	75	-	-	142
Bulgar	-	-	17	-	17
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	40	33	3	-	<u>76</u>
			Umumi Nüfus		15.256

Tire Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	15.098	15.169	20	14	30.301
Rum	1.190	1.075	-	-	2.265
Ermeni	-	-	7	5	12
Bulgar	-	-	31	19	50
Yahudi	515	514	-	-	<u>1.029</u>
			Umumi Nüfus		33.657

Ödemiş Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	26.869	26.740	145	88	53.847
Rum	1.944	1.771	53	2	3.770
Ermeni	562	500	19	12	<u>1.093</u>
			Umumi Nüfus		58.710

Bayındır Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	8.887	8.816	165	24	17.892
Rum	1.450	1.396	240	43	3.129
Ermeni	89	87	1	-	177
Yahudi	-	-	13	18	31
Protestan	11	14	-	-	25
Bulgar	-	-	1	-	1
Katolik	1	-	-	-	<u>1</u>
			Umumi Nüfus		21.256

Manisa Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	33.997	33.430	632	172	68.186
Rum	7.879	7.069	389	24	15.398
Ermeni	1.125	1.102	-	-	2.227
Yahudi	693	652	-	-	1.345
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	-	-	813	122	935
			Umumi Nüfus		<u>88.091</u>

Kasaba (Turgutlu) Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	11.074	10.320	-	-	21.394
Rum	1.511	1.343	-	-	2.854
Ermeni	250	230	-	-	480
Yahudi	391	340	-	-	<u>731</u>
			Umumi Nüfus		25.459

Salihli Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	12.396	11.313	23.709
Rum	385	290	<u>665</u>
	Umumi Nüfusu		24.374

Gördes Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	15.394	15.426	30.820
Rum	314	310	<u>624</u>
	Umumi Nüfusu		31.444

Demirci Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	17.266	16.415	33.681
Rum	72	17	89
Ermeni	5	1	<u>6</u>
	Umumi Nüfusu		33.779

Kula Kazası Nüfusu

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	13.355	12.612	25.967
Rum	1588	1.556	<u>3.144</u>
	Umumi Nüfusu		29.111

Eşme Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	9.341	8.586	17.927

Akhisar Kazası Nüfusu

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	12.403	11.607	24.010
Rum	2.287	2.389	4.676
Ermeni	181	167	349
Yahudi	95	85	180
			<hr/>
		Umumi Nüfus	29.215

Kırkağaç Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	8.336	8.396	-	-	16.732
Rum	1.296	1.306	-	-	2.606
Ermeni	380	390	-	-	770
Yahudi	40	43	-	-	83
Ecnebi Tebaa ve Meşkük Tebaa	-	-	83	66	149
					<hr/>
			Umumi Nüfus		20.340

Alaşehir Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	13.324	12.414	25.738
Rum	1.275	1.265	2.540
Ermeni	11	7	18
Yahudi	15	12	27
			<hr/>
		Umumi Nüfus	28.322

Soma Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	8.814	8.872	17.686
Rum	606	613	<u>1.218</u>
	Umumi Nüfus		18.904

Aydın Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	30.562	29.213	1.253	1.186	61.714
Rum	2.095	2.513	963	72	5.643
Ermeni	132	124	-	-	256
Yahudi	954	941	-	-	1.895
Katolik	58	80	-	-	<u>138</u>
	Umumi Nüfus				69.646

Nazilli Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	29.815	30.141	59.956
Rum	1.069	959	2.023
Ermeni	152	149	301
Yahudi	95	100	<u>195</u>
	Umumi Nüfus		62.475

Bozdoğan Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	13.887	13.808	27.695
Rum	50	16	66
Ermeni	3	5	7
Yahudi	5	6	<u>11</u>
	Umumi Nüfus		27.779

Söke Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	7.195	6.919	14.114
Rum	4.156	4.019	8.175
Ermeni	34	25	<u>59</u>
		Umumi Nüfus	22.348

Çine Kazası Nüfusu :

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	12.443	12.809	25.252
Rum	131	159	<u>290</u>
		Umumi Nüfus	25.542

Denizli Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	16.415	16.861	97	71	33.444
Rum	866	835	36	21	1.758
Ermeni	236	240	15	10	501
Bulgar	-	-	1	-	<u>1</u>
			Umumi Nüfus		35.727

Tavas Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	26.365	26.367	101	63	52.896
Rum	-	-	28	1	<u>29</u>
			Umumi Nüfus		52.925

Çal Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	20.744	21.286	79	49	42.158
Rum	-	-	139	18	157
Bulgar	-	-	1	-	<u>1</u>
			Umumi Nüfus		42.316

Buldan Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	12.770	12.590	85	70	25.515
Rum	-	-	4	-	<u>4</u>
			Umumi Nüfus		25.519

Saray Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	9.169	8.648	56	32	17.896
Rum	292	257	51	14	<u>614</u>
			Umumi Nüfus		18.510

Garbi Karaağaç Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	18.923	18.327	135	131	37.517

Muğla Kazası Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	21.130	21.077	147	58	42.412
Rum	607	545	-	-	1.152
Yahudi	-	-	1	2	<u>3</u>
			Umumi Nüfus		43.567

Milas Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	13.355	13.017	111	55	26.538
Rum	976	833	26	-	1.835
Yahudi	182	168	6	-	356
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	50	53	-	-	<u>103</u>
					28.832

Bodrum Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	5.775	5.695	44	37	11.551
Rum	1.088	1.081	45	31	2.245
Yahudi	35	44	2	1	82
Ecnebi Tebaa ve Meşkûk Tebaa	-	-	3	3	<u>6</u>
					13.884

Marmaris Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	6.002	6.150	112	71	12.335
Rum	304	294	26	7	634
Yahudi	-	-	18	-	<u>18</u>

Umumi Nüfus 12.987

Köyceğiz Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	10.560	10.454	25	12	21.051
Rum	107	129	6	6	248
Bulgar	-	-	32	2	34
Yahudi	-	-	15	-	<u>15</u>
			Umumi Nüfus		21.348

Makri Kazası Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	10.599	10.147	97	27	20.880
Rum	2.025	1.912	58	26	4.048
Yahudi	-	-	16	10	<u>26</u>
			Umumi Nüfus		24.954

3. Hicri 1313 (1895) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu ⁵

a. Aydın Vilayeti'nin Umumi Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	586.817	577.999	14.904	5.156	1.184.876
Rum	108.868	103.461	7.919	1.756	222.004
Ermeni	6.925	6.968	1.321	127	15.341
Bulgar	378	168	579	124	1.249
Katolik	441	471	75	-	987
Musevi	12.746	12.629	173	41	25.589
Protestan	66	47	-	-	113
Latin	773	623	25	-	1.421
Ecnebi	27.610	28.291	23	11	<u>55.935</u>

Aydın Vilayeti'nin Toplam Nüfusu : 1.508.515

5) Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1313 (1895), S.54, 536-540

b. Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Dağılışı :
İzmir Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	145.465	138.106	10.237	1.542	295.350
Rum	74.505	70.252	6.484	1.386	152.628
Ermeni	4.189	4.265	1.190	80	9.824
Bulgar	373	162	522	118	1.175
Musevi	10.008	10.004	88	5	20.104
Protestan	66	47	-	-	113
Katolik	393	162	522	117	880
Latin	773	623	25	-	1.421
Ecnebi	26.868	27.746	-	-	54.614
İzmir Sancağının Toplam Nüfusu					536.009

Saruhan Sancağı Nüfusu :

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	163.166	160.784	1.150	643	325.743
Rum	18.363	17.496	432	91	36.382
Ermeni	2.079	2.119	66	19	4.283
Musevi	1.285	1.262	23	11	2.585
Ecnebi	492	469	-	-	961
Saruhan Sancağı Toplam Nüfusu					369.954

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	100.934	100.407	2479	2249	206.069
Rum	8.881	9.148	582	120	18.731
Ermeni	366	323	33	5	727
Katolik	106	48	58	-	212
Musevi	1.095	1.067	5	6	2.173
Ecnebi	168	-	1	-	169
Aydın Sancağının Toplam Nüfusu					227.975

Denizli Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	109.568	110.698	627	520	221.413
Rum	1.456	1.318	281	97	3.122
Musevi	18	19	-	-	37
Bulgar	1	-	-	-	1
Ecnebi	15	11	-	-	26
Denizli Sancağının Toplam Nüfusu					225.218

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	67.648	68.004	411	202	136.301
Rum	5.663	5.247	140	61	11.111
Ermeni	12	-	6	-	18
Bulgar	4	5	57	7	83
Katolik	-	-	1	-	1
Musevi	337	277	57	19	690
Ecnebi	67	65	22	11	165
Menteşe Sancağının Toplam Nüfusu					148.359

4. Hicri 1317 (1900) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu⁶

a. Aydın Vilayeti'nin Umumî Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	610.665	605.502	14.140	4.420	1.234.718
Rum	122.522	116.641	7.130	1.035	247.320
Ermeni	6.986	7.362	835	96	15.280
Bulgar	376	172	313	144	1.005
Katolik	509	530	-	-	1.039
Musevi	14.987	14.789	100	57	29.933
Protestan	70	50	-	-	120
Latin	890	715	-	-	1.605
Ecnebi	27.532	28.220	22	21	55.795
Gayri Müslim	3	2	-	-	5
Kıpti					
Aydın Vilayeti'nin Toplam Nüfusu					1.586.628

b. Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Dağılışı

İzmir Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	151.760	145.108	11.700	1.800	310.328
Rum	85.846	80.780	5.280	690	172.686
Ermeni	4.200	4.500	803	55	9.558
Musevi	11.987	11.805	15	22	23.829
Ecnebi	26.862	27.734	-	-	54.596
Kat.Prs.					3.576
Latin Bul.vs.					
İzmir Sancağı'nın Toplam Nüfusu					574.573

6) Salname-i Vilayet-i Aydın 1317 S.488-490

Saruhan Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	167.204	165.893	150	700	333.947
Rum	19.125	18.557	440	95	38.217
Ermeni	2.078	2.192	30	20	4.320
Musevi	1.459	1.485	25	15	2.984
Ecnebi	460	447	-	-	907
Kat.Prs.					
Latin vs.					<u>36</u>
Saruhan Sancağı'nın Toplam Nüfusu					380.375

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	115.262	108.623	630	525	234.040
Rum	1.533	1.405	290	100	3.328
Ermeni	297	274	-	-	616
Musevi	18	19	-	-	37
Ecnebi	3	1	-	-	<u>4</u>
Denizli Sancağı'nın Toplam Nüfusu					238.025

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	71.877	72.262	400	305	144.744
Rum	6.357	5.704	150	70	12.281
Ermeni	12	-	6	-	18
Yahudi	362	300	60	20	742
Ecnebi	39	38	22	-	120
Bul.Kat.					
Pr.vs.					<u>79</u>
Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüfusu					157.984

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	104.593	104.616	1.260	1.190	211.659
Rum	9.661	10.105	970	80	20.816
Ermeni	399	369	-	-	768
Musevi	1.161	1.180	-	-	2.341
Ecnebi	168	-	-	-	168
Kat.Pro.Latin vs.					<u>119</u>
Aydın Sancağı Toplam Nüfusu					235.871

Denizli Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	115.262	108.623	630	525	234.040
Rum	1.533	1.405	290	100	3.328
Ermeni	297	274	-	-	616
Musevi	18	19	-	-	37
Ecnebi	3	1	-	-	4
Denizli Sancağı'nın Toplam Nüf. 238.025					

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	71.877	72.262	400	305	144.744
Rum	6.357	5.704	150	70	12.281
Ermeni	12	-	6	-	18
Yahudi	362	300	60	20	742
Ecnebi	39	38	22	-	120
Bulg.Kat. Pr. vs.					<u>79</u>
Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüfusu					157.984

5. Hicri 1320 (1903) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu⁷

a. Aydın Vilayeti'nin Umumî Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	626.318	621.558	17.517	4.963	1.270.356
Rum	127.236	122.726	7.205	1.326	258.493
Ermeni	7.128	7.335	1.368	168	15.990
Bulgar	373	174	313	144	1.004
Katolik	434	515	108	23	1.080
Musevi	14.612	14.661	228	97	29.596
Protestan	103	92	19	42	256
Latin	836	751	11	2	1.600
Ecnebi	27.390	28.250	27	5	55.672
Gayri Müs- lim Kıpti	3	2	-	-	<u>5</u>
Aydın Vilayeti'nin Umumî Nüfusu					1.634.061

b. Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Dağılışı
İzmir Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	155.719	148.099	14.950	2.250	321.018
Rum	89.145	85.290	5.290	950	180.675
Ermeni	4.300	4.484	1.289	110	10.183
Bulgar	369	169	256	136	930
Katolik	434	515	108	23	1.080
Musevi	11.382	11.467	126	49	23.024
Protestan	103	92	19	42	256
Latin	836	751	11	2	1.600
Ecnebi	26.829	27.704	-	-	<u>54.299</u>
İzmir Sancağının Toplam Nüfusu					593.299

7) Salname-i Vilayet-i Aydın H.1320 S.431-433

Saruhan Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	169.144	168.680	150	700	338.674
Rum	19.295	18.959	440	95	38.789
Ermeni	2.103	2.203	30	20	4.356
Musevi	1.517	1.524	25	15	3.081
Ecnebi	460	447	-	-	<u>907</u>
Saruhan Sancağı'nın Toplam Nüfusu					358.807

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	109.498	108.686	1260	1190	220.634
Rum	10.366	10.878	97	80	21.421
Musevi	1.278	1.318	-	-	2.596
Ermeni	421	386	-	-	<u>807</u>
Aydın Sancağı'nın Toplam Nüfusu					254.458

Denizli Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	117.933	121.276	757	618	240.584
Rum	1.566	1.413	355	131	3.465
Ermeni	292	280	43	38	653
Musevi	18	19	15	13	65
Ecnebi	3	1	5	5	<u>14</u>
Denizli Sancağı'nın Toplam Nüfusu					244.781

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	74.023	74.817	400	205	149.445
Rum	6.864	6.186	150	70	13.270
Ermeni	12	-	6	-	18
Bulgar	4	5	57	8	74
Musevi	417	334	10	20	781
Ecnebi	39	38	22	-	99
Kıpti	3	2	-	-	<u>5</u>
Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüfusu					163.692

6. Hicri 1323 (1905) Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu⁸

a. Aydın Vilayeti'nin Umumî Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	646.439	644.443	18.404	5.703	1.314.989
Rum	131.113	127.573	7.625	1.686	267.997
Ermeni	7.176	7.454	1.521	249	16.400
Bulgar	372	174	305	128	979
Katolik	450	522	110	35	1.117
Musevi	15.021	15.164	228	118	30.531
Protestan	101	92	19	40	252
Latin	867	805	12	5	1.689
Ecnebi	27.390	28.250	-	-	55.640
Gayri Müs- lim Kıpti	3	2	-	-	<u>5</u>
Aydın Vilayeti'nin Toplam Nüfusu					1.689.599

8) Salname-i Vilayet-i Aydın Hicri 1323, s.93-475

b. Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Dağılışı

İzmir Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	160.343	153.140	15.458	2.549	331.490
Rum	91.892	88.614	5.589	1.175	187.270
Ermeni	4.318	4.552	1.428	189	10.487
Bulgar	368	129	248	120	865
Musevi	11.656	11.826	135	75	23.692
Protestan	101	92	19	40	252
Latin	867	805	12	5	1.689
Ecnebi	26.829	27.704	-	-	<u>54.533</u>
İzmir Sancağı Nüfusu					610.278

Saruhan Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	173.100	172.936	150	749	346.935
Rum	19.563	19.475	450	104	39.592
Ermeni	2.114	2.245	30	20	4.409
Musevi	1.574	1.590	-	-	3.164
Ecnebi	460	447	-	-	<u>907</u>
Saruhan Sancağı Nüfusu					359.007

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	111.952	111.267	1.275	1.198	225.692
Rum	10.848	11.506	979	85	23.418
Ermeni	309	277	58	40	684
Musevi	1.336	1.380	-	-	1.716
Ecnebi	59	20	-	-	<u>79</u>
Aydın Sancağı Nüfusu					251.589

Denizli Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	124.248	128.989	1.101	908	255.246
Rum	1.631	1.466	449	250	3.797
Ermeni	309	277	58	40	684
Musevi	18	19	3	3	43
Ecnebi	3	1	-	-	<u>4</u>
Denizli Sancağı Toplam Nüfusu					259.774

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	76.792	78.111	415	318	155.641
Rum	7.179	6.512	158	75	13.924
Ermeni	12	-	6	-	18
Bulgar	4	5	57	8	74
Musevi	437	349	65	25	876
Ecnebi	39	38	-	-	77
Gayri Müslim					
Kıpti	3	2			<u>5</u>
Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüf.					170.615

7. Hicri 1326 Salnamesinde Aydın Vilayeti'nin Nüfusu⁹

a. Aydın Vilayeti'nin Umumî Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	646.658	640.704	16.409	9.790	1.313.561
Hıristiyan	176.827	168.952	20.481	13.072	379.332
Yahudi	15.967	15.646	816	651	<u>33.081</u>
Aydın Vilayeti'nin Toplam Nüfusu					1.725.974

9) Salname-i Vilayet-i Aydın, Hicri 1326(1908), S.760-763.

b. Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Dağılışı

İzmir Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	157.939	152.740	9.343	5.156	325.191
Hıristiyan	128.977	124.018	14.189	10.473	277.657
Musevi	12.364	12.141	250	247	<u>25.002</u>
İzmir Sancağı Toplam Nüfusu					627.850

Saruhan Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	174.786	170.990	2.865	1.492	350.133
Hıristiyan	23.796	23.250	1.982	776	49.804
Musevi	1.665	1.659	99	62	<u>3.485</u>
Saruhan Sancağı Toplam Nüfusu					403.422

Aydın Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	106.958	108.472	1.315	645	217.390
Hıristiyan	14.372	12.618	2.537	1.087	30.569
Musevi	1.437	1.402	105	81	<u>3.020</u>
Aydın Sancağı Toplam Nüfusu					250.984

Denizli Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	122.861	122.233	1.063	800	246.957
Hıristiyan	1.706	1.573	556	290	<u>4.125</u>
					251.122

Menteşe Sancağı Nüfusu

	Yerli		Yabancı		Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Müslüman	84.114	86.269	1.819	1.688	173.890
Hıristiyan	8.021	7.493	1.217	446	17.177
Musevi	501	444	343	241	1.529
Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüfusu					192.596

8. Aydın Vilayeti'nin 1330 Senesindeki Nüfusu ¹⁰

a. Aydın Vilayeti'nin Umumi Nüfusu

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	671.228	667.089	1.338.317
Rum	159.791	148.685	308.476
Ermeni	10.570	9.785	20.355
Yahudi	17.523	16.934	34.457
Sair Milletler	3.485	2.362	5.847

Aydın Vilayeti'nin Toplam Nüfusu 1.706.452

10) ATASE; Arşivi Klasör 523, Dos.118 Fihrist 5-4, 5-5, 5-16, 7-2.

b. İzmir Sancağı Kazaları Nüfusu

Kazalar	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Protestan	Latin	Bulgar	Toplam
İzmir	100.356	73.676	10.874	24.069	253	1.785	-	211.013
Bergama	56.812	16.841	968	698	-	-	12	75.331
Menemen	21.433	8.058	146	425	-	-	51	30.113
Urla	9.361	24.711	42	423	-	-	-	34.538
Çeşme	4.539	39.073	-	199	-	-	-	43.811
Foçatın	7.427	15.670	-	83	-	-	-	23.180
Kuşadası	11.438	9.720	114	157	-	-	-	20.929
Sivrihisar	7.816	2.641	14	4	-	-	-	10.475
Tire	37,514	3.227	25	1.872	-	-	-	42.736
Bayındır	22.622	3.655	274	10	-	-	-	26.561
Ödemiş	71.069	6.104	1.552	12	-	-	-	78.737
Nif	19.658	4.876	12	15	-	-	-	24.561
Karaburun	8.834	9.934	-	-	-	-	-	18.772

İzmir Sancağı'nın Toplam Nüfusu

640.757

c. Muğla Sancağı Kazalari Nüfusu

Kazalar	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Protestan	Latin	Keldani	Toplam
Manisa	86.565	22.471	2.649	2.146	226	8	11	114.076
Kasaba	32.938	3.573	447	983	-	-	-	37.941
Salıhlı	28.836	1.693	91	242	-	-	-	30.862
Alaşehir	33.467	3.359	17	-	-	-	-	36.844
Kula	32.022	3.228	-	-	-	-	-	35.250
Egme	23.415	33	-	-	-	-	-	23.455
Demirci	34.440	141	9	-	-	-	-	34.590
Gördes	36.858	988	-	-	-	-	-	37.846
Karağaç	18.076	3.388	919	30	-	-	-	22.413
Soma	20.360	2.094	10	11	-	-	-	22.475
Akhisar	31.359	6.358	514	471	-	-	-	38.702

Muğla (Manisa) Sancağı Toplam Nüfusu

434.454

d. Aydın Sancağı Kazaları Nüfusu

Kazalar	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Kıptı	Bulgar	Toplam
Aydın	82.163	9.702	245	2.560	2.766	-	97.495
Nazilli	50.719	2.699	543	463	30	1	54.454
Bozdoğan	33.298	406	11	3	-	-	33.719
Söke	20.028	16.720	133	95	-	-	36.976
Çine	32.376	651	2	30	-	-	33.059
Karacasu	18.865	221	-	-	-	-	<u>19.086</u>

Aydın Sancağı Toplam Nüfusu

247.789

e. Denizli Sancağı Kazaları Nüfusu

Kazalar	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Toplam
Denizli	41.788	2.409	548	35	44.780
Tavas	57.271	-	4	-	57.275
Çal	52.585	177	15	-	52.777
Buldan	30.911	24	14	-	30.949
Sarayköy	21.068	1.041	37	5	22.151
Garbi Karabağaç	50.776	34	-	-	<u>50.810</u>

Denizli Sancağı'nın Toplam Nüfusu 258.742

f. Menteşe Sancağı Kazaları Nüfusu

Kazalar	Müslüman	Rum	Ermeni	Musevi	Toplam
Muğla	61.576	2.008	4	1	63.589
Marmaris	15.040	2.082	-	69	17.195
Köyceğiz	23.716	727	5	120	24.972
Fethiye	36.734	7.394	-	217	44.345
Bodrum	15.468	4.042	3	203	19.716
Milas	36.382	3.670	-	1.005	41.057

Menteşe Sancağı'nın Toplam Nüfusu 210.057

Aynı tarihte Osmanlı nüfusunun toplamı 18.520.016 olarak veriliyor. Bu nüfusa göre Aydın Vilayeti nüfusunun, Osmanlı Devleti nüfusu içerisinde, aşağı yukarı, onda birine yaklaştığı görülmektedir.¹¹

---

11) Memâlik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nûfus İstatistiği Dersaadet 1336 Dahiliye Nezareti, ATASE Arşivi Klasör 523, Dosya 118.

9. Aydın Vilayeti'nin I. Cihan Harbi Öncesinde ve Harp Esnasındaki Nüfusu¹²

a. İzmir Sancığı'nın Harpten Önceki Nüfusu

Kazalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İzmir	53.238	47.853	38.664	38.263	5.593	6.454	12.081	12.020
Tire	18.819	18.735	1.623	1.586	13	11	874	882
Bayındır	11.212	11.142	1.845	1.773	161	106	7	3
Nif	9.499	8.832	2.379	2.309	4	5	3	5
Bergama	28.377	27.810	8.491	7.508	482	475	449	316
Kuşadası	5.896	5.402	4.486	4.548	37	42	69	83
Ödemiş	34.825	35.297	3.106	2.999	795	819	9	11
Karaburun	4.627	4.262	5.235	4.672	-	-	-	-
Sivrihisar	4.174	3.705	1.335	1.194	8	4	27	28
Urla	4.451	4.338	12.361	11.629	92	13	222	195
Menemen	10.162	9.408	4.224	3.790	23	65	216	210
Foça	3.878	3.387	7.990	7.689	-	-	28	30
Çeşme	3.958	3.636	19.707	18.835	-	-	100	95
Toplam	193.146	183.807	111.446	106.793	7.208	7.994	14.085	13.878
	376.953		218.239		15.202		27.963	

Katolik İtalinler : 1.106

12) Smyrne-Turc-Yourdou de Lausanne 1919, Ek, S.14-19.

b. Harp Esnasında Nüfusu

Kazalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
İzmir	59.939	51.547	42.934	45.563	6.383	6.474	12.381	12.022
Trte	18.121	19.429	1.538	1.589	9	6	866	960
Bayındır	11.246	11.581	1.850	1.804	162	110	6	5
Nif	8.966	9.092	2.192	2.411	3	5	3	7
Bergama	32.355	36.553	-	-	485	510	-	-
Kuşadası	5.409	5.430	4.237	4.491	36	43	70	82
Ödemiş	36.422	37.745	3.297	3.127	901	825	10	13
Karaburun	4.235	4.245	-	-	-	-	-	-
Sivrihisar	3.936	3.706	1.265	1.268	7	4	-	-
Urta	4.659	4.711	11.067	10.894	27	13	223	207
Menemen	11.202	10.655	1.936	1.887	81	68	213	213
Foça	4.422	3.971	-	-	-	-	34	34
Çeşme	4.057	3.981	-	-	-	-	96	102
Toplam	204.969	202.646	69.261	73.034	8.094	8.058	13.902	13.645
	407.615		142.295		16.152		27.547	

Katolik Latinler : 1.436

c. Manisa Sancağı'nın Harpten Önceki Nüfusu

Kazalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi		Diğerleri
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Manisa	40.652	40.077	11.347	10.618	1.250	1.314	1.007	1.037	257
Kasaba	15.794	14.683	1.836	1.604	221	201	477	461	-
Salıhlı	13.690	13.660	935	727	56	35	122	112	-
Alaşehir	16.542	16.206	1.728	1.584	13	4	-	-	-
Kula	15.863	15.599	1.582	1.627	-	-	-	-	-
Egme	17.329	11.341	21	7	-	-	-	-	-
Demirci	16.845	17.551	74	54	3	6	-	-	-
Gördes	18.053	18.425	512	405	-	-	-	-	-
Akhisar	14.818	14.323	2.998	3.145	249	241	254	302	-
Kırkağaç	9.197	8.989	1.706	1.722	472	461	16	14	-
Soma	10.375	10.380	1.098	997	-	-	-	-	-
Toplam	189.151	180.634	23.837	22.490	2.264	2.262	1.876	1.926	257

d. Menisa Sancağı'nın Harp Esnasındaki Nüfusu

Kazalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi		Diğerleri
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Manisa	44.835	45.769	11.341	10.919	1.149	1.269	1.056	1.137	264
Kasaba	18.280	18.433	1.789	1.808	182	197	453	486	-
Salihli	15.319	12.175	420	428	37	25	118	108	-
Alaşehir	16.227	17.776	1.661	1.595	12	5	9	3	-
Kula	14.695	16.117	1.465	1.609	-	-	-	-	-
Eğme	11.129	11.465	21	2	-	-	-	-	-
Demirci	15.290	17.700	88	64	3	6	-	-	-
Gördes	16.902	18.635	449	446	-	-	-	-	-
Akhisar	14.923	15.880	2.748	2.986	257	247	260	217	-
Kırkağaç	8.331	8.932	1.826	1.680	435	446	17	15	-
Soma	10.130	11.067	864	890	-	-	-	-	-
Toplam	186.061	193.949	22.472	22.397	2.075	2.195	1.913	1.966	264

e. Aydın Sancağı'nın Harpten Önceki Nüfusu

Kazalalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Aydın	41.793	41.604	6.413	5.852	121	128	1.812	1.711
Nazilli	24.410	24.827	1.208	1.300	345	322	227	233
Karacasu	9.402	9.376	98	97	-	-	-	-
Çine	15.925	15.541	319	274	-	-	-	-
Bozdoğan	15.984	16.839	-	-	-	-	-	-
Söke	10.393	11.904	8.944	8.674	70	61	49	32
Toplam	117.907	120.091	16.982	16.197	536	511	2.088	1.976

f. Aydın Sancağı'nın Harp Esnasındaki Nüfusu

Kazalalar	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Aydın	38.406	41.790	6.272	5.875	123	128	1.709	1.489
Nazilli	22.916	26.269	1.197	1.363	268	261	605	239
Karacasu	8.208	8.553	83	89	-	-	-	-
Çine	14.285	16.670	278	300	-	-	-	-
Bozdoğan	15.984	16.839	-	-	-	-	-	-
Söke	11.574	11.994	7.644	8.102	52	51	53	36
Toplam	111.373	121.315	15.474	15.929	443	440	1.967	1.964

g. Denizli Sancağı'nın Harpten Önceki Nüfusu

	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Kazalar	20.464	21.643	1.277	1.162	296	275	26	24	
Denizli	27.588	29.412	-	-	-	-	-	-	
Tavas	26.077	26.198	117	56	13	6	-	-	
Çal	24.645	25.071	20	14	-	-	-	-	
Karaağaç	15.438	15.411	21	3	11	3	-	-	
Buldan	10.222	10.398	550	454	15	15	3	2	
Sarayköy	124.436	128.133	1.985	1.689	336	300	29	26	
Toplam	252.569		3.674		639		55		
h. Denizli Sancağı'nın Harp Esnesindeki Nüfusu									
	Müslüman		Rum		Ermeni		Yahudi		
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Kazalar	19.705	21.895	1.034	1.062	271	236	22	24	
Denizli	25.387	30.069	-	-	-	-	-	-	
Tavas	24.371	27.111	28	20	12	8	-	-	
Çal	23.436	26.399	19	14	8	6	-	-	
Karaağaç	19.928	15.549	21	3	11	3	-	-	
Buldan	9.241	10.149	534	465	45	16	3	2	
Sarayköy	122.074	131.172	1.626	1.564	347	269	25	26	
Toplam	253.246		3.200		616		51		

Harpden önceki nüfusa göre harp esnasındaki Rum nüfusunun azalmasına sebep, Rum-
ların bir kısmının hicret etmelerinden dolayıdır. Bu meseleyi ilerde göreceğiz.

10. Vıtal Guinet't'ye Göre Aydın Vilayeti'nin Nüfusu¹³

a. Aydın Vilayeti'nin ve Sancaklarının Nüfusu

Cemaatler	İzmir	Saruhan	Aydın	Denizli	Men tege	Toplam
Müslüman	273.795	291.460	185.898	210.697	131.484	1.093.334
Rum	130.957	47.533	16.907	2.860	10.026	208.283
Gregoryan	9.157	3.882	634	430	-	14.103
Ermeni Katolik	737	-	-	-	-	737
Protestan	151	-	-	-	114	265
Katolik Latınlar	1.063	-	114	-	-	1.177
Bulgar	415	-	-	-	-	415
Ecnabi	54.605	935	-	-	107	55.647
Musevi	18.130	1.939	2.021	-	423	22.516
Sancakların Toplamı	489.010	345.749	205.577	213.987	142.154	

Umumî Toplam : 1.396.477

13) Guinet, S.347.

Burada Hicri 1313 (1895) tarihli Aydın Vilayeti Salnamesinin verdiği rakamlarla, Vital Cuinet'nin verdiği rakamlar karşılaştırılırsa aralarında fazla bir fark olmadığı görülür. Mesela, Aydın Vilayeti'nin umumi nüfusu H.1313 Salnamesi 1.508.515 olarak, Cuinet ise 1.396.477 olarak veriyor. Salname Müslüman nüfusunu 1.184.876 olarak, Cuinet ise 208.283 olarak veriyor. Bir de Cuinet'nin eseri Salnameden bir yıl evvel basıldığına göre nüfus artışı normaldir.

Cuinet'nin verdiği nüfusa göre km² ye 26 kişi düşmektedir.

11. 1914 Yılı Resmî Rakamlarına Göre Aydın Vilayeti'nin Nüfusu¹⁴

1914 yılı resmî istatistiğinde Anadolu'daki 27 vilayetin ayrı ayrı nüfusu verilmekte ve toptan nüfus 16.514.229 olarak gösterilmektedir. Bu istatistiğe göre Aydın Vilayeti nüfusu da 1.608.742 olarak verilmektedir.

Müslüman	Rum	Ermeni	Diğerleri	Toplam
1.249.067	299.097	20.766	39.812	1.608.742

---

14) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Klasör no 133, Belge no. 19691 A

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS HAREKETLERİ

1911 yılında Trablusgarb Savaşı başlamıştı. Daha sonra İtalyanlar Trablus ve Bingazi'yi ilhak ettiklerini bildirmişlerdi. Osmanlı Devleti bu ilhak olayını kabul etmemişti. İtalya, Almanya aracılığı ile bunu kabul ettirmek istediye de başaramamıştı ve Osmanlı Devleti'ni sulha zorlamak için, önce donanmasıyle Çanakka-
le Boğazını zorladı fakat başarılı olamadı. Bunun üzerine 12 Adayı işgal etti.¹ Bu işgal esnasında adalarda yaşayan Rumlar, ellerinde çiçek buketleriyle, "Zito İtalyano" avazlarıyla, İtalyanları karşılamışlardı. Meis Adası'nın işgali esnasında mektup gönderen bir Türk o günkü olayı şöyle dile getirmektedir. "Mekteb-i Rumî müdürü Atilia ile Metropolit vekili Mâhut Papa Teodori adalılar tarafından Heyet-i Murahhasa olmak üzere bir arzuhalî hâmilin iki gün evvel Rodos'ta bulunan kumandan Emilio'ya gönderildi; mezkûr arzuhalde: Ada'nın bir an evvel İtalya'ya ilhak edilmesi, Türklerin mezaliminden kendilerinin kurtarılmaları ve gemilerinin İtalya

---

1) Aybars Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İzmir, 1984, s.47.

bayrağını keşide ederek seyir ve sefer etmeleri rica olunuyordu. Çarşı ve mahallâta İtalya taraftarları Türklüğü, Osmanlılığı o kadar tahkir ediyorlar ki biz bu hallere karşı bütün metanet ve Türklüğe yakışır ciddiyetimizle mukabele-i insaniyetkârîde bulunmaktan başka bir şey yapmıyoruz."²

İtalyanlar ile harp devam ederken, 1912 yılında Balkan Devletleri de Osmanlı Devletine karşı tehditlerini artırıyorlardı. Bu durumda Balkanlar'da bir harbin çıkacağı kesinleşiyordu. Osmanlı Devleti bu durum karşısında, 18 Ekim 1912'de, İsviçre'nin Ouchy şehrinde İtalya ile bir sulh imzalamak mecburiyetinde kaldı ve Oniki Ada'yı geçici olarak İtalya'ya bıraktı.³

Nihayet Makedonya, Sırbistan ve Bulgaristan'ın vadettiği para karşılığında Karadağ, Osmanlı Devletine karşı birleştiler. Avusturya ve Rusya, savaş çıkarsa, savaşın sonucunda sınırların değişmeyeceğini ilan ettiler ve savaştan Osmanlı Devleti'nin galip çıkacağı endişesinde olan İngiltere ve Fransa'da bu görüşü desteklediler.⁴ Bu devlet bu endişelerinde haklıydılar zira aşağıdaki şemada bulunan rakamlara bakılırsa bu anlaşılır:

---

2) Tanîn 3 Haziran 1328 (15 Haziran 1912) S.4.

3) Aybars; S.47.

4) a.g.e., S.49-50

Devlet-i Aliyye ve Balkan Ordular⁵

DEVLETLER	Seferde Ordu	Nüfus	Askeri Bütçe	Umumi Bütçe	Top	Vakt-i Hazırda Ordu	Nefer	Zabit
Devlet-i Aliyye	980.000	22.600.000	10.150.000	30.250.000	1824	220.000	19.031	
Bulgaristan	350.000	4.200.000	1.800.000	8.400.000	824	53.057	3.757	
Sırbistan	180.000	2.735.000	1.200.000	4.800.000	436	28.200	2.131	
Yunanistan	130.000	2.632.000	1.000.000	9.000.000	254	25.000	1.889	
Karadağ	40.000	272.000	13.000	180.000	48	-	-	
Müttefiklerin Yekini	700.000	9.839.000	4.013.000	22.380.000	1552	106.207	7.777	
Osmanlı Devleti- nin Fazlalığı	280.000	12.761.000	6.137.000	7.870.000	272	113.743	11.254	

5) Tanın 27 Nisan 1329 (10 Mayıs 1913) S.2, Sü 1.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi muazzam fazlalığımız mevcuttur. Ama biz yine de yenildik. Zira Osmanlı paşaları içerisinde Arnavut Hasan Tahsin Paşa gibi kişiler vardır. Bu zât emrindeki 40.000 askere bir silah bile patlattırmadan, Balkan Ordularına Selânik'i teslim etmiştir.⁶ O zaman Selânik şehrinde 486.225 Müslüman, 261.629 Rum ve 349.057 Bulgar yaşamaktaydı.⁷

Ordunun siyasete karışması, subaylar arasında ikilik bulunması⁸ Hasan Tahsin Paşa'nın davranışı gibi sebebler, Balkan Harbi'nde yenilmemize sebep olmuştur. Bu mâlubiyetin acısını da, kat kat, orada bulunan Müslüman Türkler çektiler : Balkan canavarları sel gibi müslüman kanı akıttılar; müslüman şühedasını parçaladılar, müslüman ırzlarına geçtiler; müslüman malını yağmaladılar, müslümanları zelil ettiler. Müslümanlar mahşere kadar cezasız kalacak cinayetlere düşâr oldular.⁹ Yürekler acısı bu zulumden kaçabilenler ise soluğu İstanbul ve Anadolu'da alıyordu.

Bu işkencelerin aynısı adalarda da yapılıyordu. Midilli'den yazan bir Türk şöyle anlatmaktadır :

---

6) Tahmisci-Zade Mehmed Mâcid, Girit Hatıraları, İst. 1977, S.37

7) Tanîn 29 Şubat 1327 (13 Mart 1912).

8) Aybars, S.50

9) Tanîn, 13 Mart 1329 (26 Mart 1913), S.3,

"Geçende Midilli'ye merbût Poleht Nahiyesinde ahali-i İslâmiye Camii şerifte ibadet ile meşgul iken ahali-i Hıristiyanîye müsellehan girerek cemaat-ı müsliminin pabuclarını pisliklerle doldurduktan sonra camî derûnuna silah atmağa başladılar. Cemaat neye uğradıklarını bilmeyerek katliâm korkusuyla dışarı çıkmak istediler. Halbuki pabuçları pislik dolmuş olmakla giymeğe vakit bulamadılar. Yalın ayak kendilerini dışarıya atmak istedilerse de zâlim ahali mânî oldu. Pabuçlarını giymedikçe dışarıya çıkmak kâbil değil diye tehdit ettiler. Cemaat camie avdet etti, bilmecebûriye giymeye başladılar. Ahali-i Hıristiyanîye: "-İşte siz böyle pislikler mahvolacaksınız, sizi böyle mahvedeceğiz!-" diyerek silah atmağa; din, iman, mezhep hakkında ağıza alınamayacak bir takım şûtüm-ı galize ile şetm ve tahkire, tehdide giriştiler. Ahali güç hal ile kendilerini camii şeriften hanelerine attılar. Aileleri silah sedalarından erkeklerinin şehit edildiklerini haber alırlar. Feryat figan ederler. Maruz kalınan tahkir ve tehdit neticesinde camii şerif imamı Hafız İsmail Efendi teessüründen hastalanarak ertesi günü vefat etti."¹⁰

Yine bu esnada adalarda "Ya ölüm...Ya ilhak" mitingleri yapan Rumlar için yine Midilli'den yazan bir Türk bir miting olayını ve müslümanlara yapılan işkenceyi anlattıktan sonra şöyle diyor :

---

10) Tanfın, 12 Teşrin-i evvel 1329 (25 Teşrin-evvel 1913) S.4, Sü.4.

"...Bir zamanlar Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na giren, orada mukadderât-ı millet için rey veren, (Mihalaki Salka) yı görmek gerek idi. Bu eski Osmanlı Mebusu (!) hiç kimsenin gösteremediği heyecanı ibraz ediyor; kudurmuş gibi ağzı köpürüyor, delirmiş gibi etrafına saldırıyor, güya Yunanistan'a iltihak hayaliyle vecde dalmış, parmaklarını ısırıyordu... Zavallı millet... işte böylelerini de ağuşunda besledi durdu..."¹¹

Nihayet, Yunan, Bulgar, Sırp çetelerinin insanlık dışı davranışları neticesinde, arkalarında binlerce ölü bırakarak Türkler, kabileler halinde İstanbul'a ve Anadolu'ya hicret ettiler.

Aç ve çıplak olarak, perişan bir vaziyette hicret eden bu bîçarelerin durumu, halk arasında büyük tepkilere yol açtı. İstanbul'da ve Batı Anadolu'da Rumlar refah ve mutluluk içerisinde yaşarken, Balkanlarda Türklere bunların ırkdaşları tarafından yapılanlar, Türk halkını gerçekten kahretmiştir.¹² Bunun üzerine Türk muhacirleri de Rumlara karşı bazı tecavüzlere girişmiştir. Bu meselede, Cemâl Paşa "Hatıralar" adlı eserinde şöyle diyor :

---

11) Tanin, 2 Haziran 1329 (15 Haziran 1913) S.4. Sü.4.,

12) Taçalan, Nurdoğan Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, 1970. S.62.

"O sıralarda Türk unsuru arasında şiddetle hüküm sürmeğe başlayan milliyet cereyanı, en ziyade Aydın Vilayeti dahilinde tesir etmeğe başlamış ve Yunanlılarla Sırp'lardan ve Bulgarlardan gördükleri her nevi zulme tahammül edemeyerek en caniyane işkencelere maruz kaldıktan sonra Osmanlı memleketlerine ilticaya mecbur olan yüzbinlerce İslâm muhaciri tarafından yerli Rumlara karşı bazı tecavüzler başlamıştı. Hükümet bu tecavüzlere katıyen taraftar olmuyor ve bu yüzden memleketin başına bir belâ geleceğini pek âlâ takdir ediyordu."¹³ Gerçekten Hükümet Rumları elinden geldiği kadar koruyordu. Bu konuda elimizde bir de vesika var. İzmir ve Havalisi Kumandanlığının jandarma birliklerine gönderdiği bir yazıda şöyle der : "Devletin vaziyet-i hazırâ-i siyasiyyesine göre Rumlara tazyikât icrası münasib olamayacağından bunlara karşı tecavüzât ve tazyikat vukuuna meydan verilmemesi Dahiliye Nezaretî'nin işârına atfen Vilayet-i Celîle'den bildiriliyor. Binaenaleyh gerek ordunun ve gerek ahalinin vazifesi Hükümetin siyasetini teshil ve aynen takip ve tavır ve hareketini ona göre tevfik ve tanzimdir. Bu nokta-i nazardan şimdilik Rumlara karşı itidal (ile?) hareket olunması lüzumunun icâb edenlere tebliği tavsiye olunur."¹⁴

25 Tesrinîevvel 1330

---

13) Cemal Paşa, Hatıralar, Selek Yayınları 1959. S.84

14) ATASE, Arşivi, Klasör No.5771, Dosya No.2,

Hükümetin görüşü böyle idi. Fakat galeyana gelen halk aynı görüşte değildi. Halk Rumlarla alış ve rişi kesmiş, bunlara karşı boykotaj uygulamaya başlamıştı. Batı Anadolu sahillerinde yaşayan Rumlar bu boykotajdan zarar görmüşler, metropolitler vasıtasıyla durumu Rum Patrikhanesine bildirmişlerdi. Durumu inceleyen Patrikhane Dahiliye Nazırı nezdinde teşebbüste bulunmak üzere bir heyetin gönderilmesini kararlaştırmış¹⁵ ve daha sonra Rum Patrik Efendi'nin refakatinde St.Sinot azasından Vasilios, Terkos Metropolidi Kalinkos, Meclis-i Cismanî azasından Doktor Fermanoğlu ile Kapıkethudası bulunduğu halde Sadrazamı ve Dahiliye Nazırı Talat Bey'i ayrı ayrı ziyaret ederek Rumlara yapılmakta olan boykotajın kaldırılması, siyasi suçluların affı ve intihap konularında bazı taleplerde bulunmuşlardı ve bu taleplerinin yerine getirilmesine kadar intihabata iştirak etmemek hususunda da karar vermişlerdi.¹⁶

Batı Anadolu sahillerinde ve bilhassa Aydın Vilayeti havalisinde Rumlara karşı halkın uyguladığı baskı ve boykotaj Rumların gözüne korkutmuş ve bazılarının Anadolu'dan göçlerine sebep olmuştu. Bu göç olayı Yunanistan'ın şikayetini celbetti.¹⁷ Yunan gazeteleri, ken-

---

15) Tanîn, 25 Şubat 1329 (10 Mart 1914), S.2 Sü.4

16) Tanîn 11-12 Kanunîsani 1329 (24-25 Kanunîsani 1914)

17) İskan Tarihçesi, İst.1932, s.7.

dilerinin Balkanlarda ve adalarda Müslüman Türke yaptıklarını görmezden gelerek, Türklerin Rum ahaliye karşı eza ve cefa yaptıklarını, Türk çetelerinin Rumları her türlü zulüm altında ezdiklerini yazıyorlardı.¹⁸

Bu durum üzerine Dahiliye Nazırı Talat Bey, bu meseleyi yerinde incelemek üzere Çanakkale, Balıkesir ve İzmir taraflarına bir seyahata çıkmıştı. Talat Bey'in bu seyahati ile dolaştığı bütün yerlerde muhaceretin önu kısmen alınmış ve ahali işleriyle meşgul olmaya başlamışlardı.¹⁹ Hatası görülen muhacerâta mani olmak için gerekli tedbiri almayan kaymakamlar azledilmiş, suçlu görülen kişiler tevkif edilmişti. Menemen, Bergama ve Ulucak ve civarlarında mütecaviz kişiler Divan-ı Harbe sevk edilmişti.²⁰

Bu arada Bâbîâlî, Düvel-i Muazzama nezdinde teşebbüste bulunarak, gerek bütün Yunan gazeteleri ve meclisinin, gerek bazı ecnebi gazete lerinin muhaceret meselesi hakkındaki yöneltlen suçlamalara karşı geniş çaplı bir cevap vermek ve Devletin aldığı tedbirleri yerinde göstermek için, Talat Bey'in yanına tarafsız birer memur gönderilmesini Duvel-i Muazzama'nın İstan-

---

18) Tanîn 28 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914) Sa.1 Sü.3

19) Tanîn 3 Haziran 1330 (16 Haziran 1914)

20) Tanîn 4 Haziran 1330 (17 Haziran 1914) S.2 Sü. 4.

bul'daki elçiliklerinden bir nota ile istemişti.²¹ Bâbiâli'nin, Düvel-i Muazzama'ya verdiği bu nota bütün Avrupa'da büyük bir hüsnü tesir uyandırdı. Ayrıca Yunanistan bir harp çıkarmak isterken, ortaya Rumların Anadolu'da mezalime uğradığı gürültüsünü atmıştı. Avrupa ve Hıristiyan efkarını bütün manasiyle galeyana getirmek, kendisine çevirmek istemişti. Bâbiâli'nin aldığı tedbirle Yunanistan'ın bu yalanlarını da derhal bozmuştur.²²

Bâbiâli'nin isteği üzerine Düvel-i Muazzam'a Sefarethaneleri İzmir'e, tercümanlar göndererek durumu yerinde incelemek istemişlerdir. Hükümet, tercümanlara her istedikleri yere gitmeleri için her türlü kolaylığı göstermiş, istedikleriyle konuşmakta serbest bırakmıştı. Aynı zamanda tercümanlar da yapacakları tetkikâta tarafsız olarak hareket etmeğe karar vermişlerdir. Hatta bu maksatla, tercümanların bazıları sadece Rumları değil, Makedonya'dan gelmiş olan binlerce müslüman muhacirin ile de konuşarak onların da şikayetlerini dinleyeceklerini ve neticede yapacakları raporlarda bunları da zikretmeğe karar vermişlerdir.²³

---

21) Tanîn 5 Haziran 1330 (18 Haziran 1914) S.1 Sü.3

22) Tanîn 9 Haziran 1330 (22 Haziran 1914) S.1

23) Tanîn, 11 Haziran 1330 (24 Haziran 1914) S.4., Sü.5.

Alınan bu tedbirler üzerine İzmir'de bulunan "Daily Telegraph" gazetesinin seyyar muhabiri Dr. Dillon İzmir'den gazetesine gönderdiği bir telgrafta şöyle diyordu :

"Talat Bey, Rum ahâlinin muhaceretini menetmek, onlara karşı tecavüzâtta buldukları söylenen kimsele-ri tevkif ettirip, Osmanlılarla Rumların efkârını tes- kine çalışmak suretiyle 23 gün devamlı hararetle çalış- tıktan sonra Dersaadet'e avdet etti. Dün söylediğim vechile şimdi de tekrar temin ederek muharebe tehlike- lerinin artık ortadan kalktığını Talat Bey ile Venize- los sayesinde bir Osmanlı-Yunan muharebesinin önü alın- dığından Avrupa'nın memnun olması lâzım geleceğini söy- leyeceğim. Yeni bir Osmanlı-Yunan muharebesi zuhûr ede- bilirdi, fakat önü artık alınmıştır."²⁴

Nihayet tercümanların Aydın Vilayeti'ndeki tah- kikatları neticesinde işittiklerinin ve göreceklerini umduklarının yüzde birini olsun görememişlerdi. Sadece bazı yerlerde Rumlar, kendilerine boykot yapıldığından şikayet etmişler ve bu yüzden zarara uğradıklarını bil- dirmişlerdi.²⁵

---

24) Tanîn, 18 Haziran 1330 (1 Temmuz 1914), S.1 Sü.3.

25) Tanîn, 22 Haziran 1330 (5 Temmuz 1914), S.5 Sü.5.

Dahiliye Nazırı Talat Bey İstanbul'a döndüğü zaman Rum mebusları 18 Haziran 1330 tarihinde, Meclis-i Mebusan'a bir takrîr vermişlerdi. 14 Rum mebusunun imzasını taşıyan bu takrîrde şöyle diyorlardı :

"Rıyaset-i Calileye,

Memâlik-i Osmaniye'nin sekene-i kadimesinden olan Rum unsurunun muhaceretini meni ve memleketin hâl-i tabîasına ircâını te'min için Aydın Vilayetine ve diğer bazı mevâkıa azîmet eden Dahiliye Nazırı Talat Beyefendi Hazretleri ahîren avdet buyurmuş olduklarından hâl-i hazırın islahı ve âtînin te'mini için ittihâz olunan tedabirin ve esbab-ı muhaceretin Hükümetten suâl olunmasını teklif ederiz." 26

Bu takrîri verenlerden Aydın mebusu Emmanueli-di Efendi takrîr konusunda söz alarak Meclis kürsüsünden, çok uzun olan, nutkunun bir bölümünde şöyle demektedir.

"....Bugün pek büyük bir ehemmiyeti olmadığı bazıları tarafından zannedilen bu vekâyi' bugün Avrupa medeniyet-i hazırasına bir merbûtiyet kadîmesi bulunan İzmir havalisini ve bilhassa Foça Kasabası'nın harebe-ye çevrilmiş olduğunu halbuki Kanun-u Esâsî'nin temin ettiği bilcümle hukuka müstehak olan ve şu memleketin

---

26) Takvim-i Vekayî, 1 Temmuz 1330, No 1877
S.473

tebasından bulunan yüzbinlerce Rum'un telâş içinde terk-i vatan etmeğe mecbûr olduklarını ve hatta Sakız'la Çeşme sahilleri arasında gark olmalarını düşünmeyerek sandallara atladıklarını görmemişlerdir. Bunları görenler Rum mebuslarının sonuna kadar ihtiyâr-i sukût ettiklerini görmüş olsalarda bunu Rum mebuslarının iktidarsızlığına veyahut hayatsızlığına hamletmezler belki de şanı gayet büyük olan bütün bu Heyet-i Alıyye-i muhteremenin de şerefine hanel geldiğini zannederlerdi. Çünkü herkes diyeceklerdi ki böyle mühim vekayi' karşısında Meclis-i Millî-i Osmanî bikayd davranıyor...."²⁷

Emmanuelidi Efendi'nin bu uzun nutku üzerine söz alıp kürsüye gelen Dahiliye Nazırı şu cevabı vermektedir :

"- Efendiler! Emmanuelidi Efendi tarih-i umûmi-i beşeriyete mugayir vekayı' ceryan etmiştir diye sizler üzerinde bir teessür ve umumun üzerinde bir teessür vukûa getirdi. Filhakika gayet sebebsiz ve haksız olarak ilan olunan Balkan Muharebesi esnasında öyle elîm, öyle fecî' vekayî zuhur etmiştir ki bu, tarih-i beşeriyet için hakikaten bir lekedir. Birçok

---

27) Takvim-i Vekayî, 1 Temmuz 1330, no 1877, S.474

aileler diri diri yakıldı, birçok aileler öldürüldü, zulûm edildi, işkence edildi. Bütün bunu insaniyyet nâmına kat'iyen alâkadâr olmayan kimseler binlerle liralar sarf ederek Heyet-i tahkikiyeler gönderdiler, tahkikat yaptılar ve maalteessüf bu vakayın doğru olduğu tebeyün etti. Bendenize geçenlerde mühimce bir diplomat muharebenin elan devam ettiğini söylemişti. O diyordu ki aynı hâl maalteessüf Sırbistan'da, Yunanistan'da, Bulgaristan'da devam ediyor. Bir taraftan hicret, bir taraftan bittabii tecavûzât, taarruzât devam ediyor ve sizleri temin ediyorum ki ne o hükümetler ve ne de Devlet-i Osmaniyye bu gibi taarruzât ve tecavûzatın devamından memnun değildirler ve olamazlar. Her hükümet bu gibi tecavûzâta karşı vazifesini ifa eder. Nitekim Hükümet-i Osmaniyye de lâzım gelen vazifesini bitemamiha ifâ etmiştir ve edecektir. Emmanuelidi Efendi'ye sorarım ve ümit ederim ki kendileri de tasdik ederler. Biz o zaman bir muharebe devresi geçirdik. Bu muharebe devresi esnasında hiçbir kimsenin burnu kanamadı. Çünkü bu fecâyîn tafsilatı henüz gelmemişti. Hükümet bihakkın muhafaza-i âsâyış etti. Hiç birimizde tecavûz vukû bulmadı. Fakat muharebe neticelendikten ve oradan sel-i muhacerât başladıktan ve buraya yüzbinlerce muhacirler arz ettiğim şekilde işkenceler görerek gelmeğe başladıktan sonra ve bu gelen muhacirler propaganda yapmağa başladıktan sonra hakikaten memlekette Hükümetin yine kolaylıkla

men'e muvaffak olamayacağı bir takım husumetler tevellüt etmeğe başladı. Bu doğru mudur, değil midir? Bunu burada muhakeme etmeyeceğim. Fakat hissiyat daima hissiyattır. Bizde vukua gelen hicretin esbâb-ı mühimmesinden biri ve en mühimi budur. Hicret için sebep olarak, gelen muhacirlerin Rum evlerine yerleştirilmesi gösteriliyor. İbtidaen bu sebebiyet vermiştir deniliyor. Bendeniz bunu pek tasdik edemeyeceğim, çünkü evvela gelen muhacirleri Rum köylerine değil İslâm köylerine tevzii ve taksim ettik ve başka türlü de yapamazdık. Gerçi hâli arazi pek çoktur. Fakat Emmanüelidi Efendi'nin dediği gibi Üsküdar'dan Basra'ya kadar olan arazi-i hâliyeye bu İslâmları yerleştirmek için evvelâ 15-20 milyon liraya ihtiyaç vardı. Bizde de o yoktu. Bu muhacirleri dedikleri gibi oralara gönderip çöllere serpecek olsaydık oralarda cümlesi açlıktan öleceklerdi. Binaenaleyh biz bunları evvela İslâm köylerine gönderdik, İslâm kardeşlerini kabul etmeleri için rica ettik ve birçok yerlerde kabul ettiler. Fakat muhacerât o kadar tekessür etti ki bazı Rum köylerine de İslâm muhacirlerini vermeğe mecbûr olduk ve teşekkür olunur ki bazı yerlerde Rum köylüleri kendilerini tâlîp oldular, fakat bundan birçok şikayetler tevellüt etti. O şikayetlerin de mahiyetini tetkik etmeyeceğim. Çünkü neticesi itibariyle şikayettir ve mahzurları da görüldü. Şikayet ve mahzuru görünce Hükümet de bittabî

bu tedbirden feragat etti. Feragat etmek lüzumunu hissetti, devam etmedi ve şimdiye kadar diyebilirim ki, Rum köylerine verilmiş muhacirinin miktarı beş bini tecavüz etmez. Gelen muhacirin ikiyüz yetmiş bini mütecavizdir.* Bu istatistikimiz ile mesbuttur. Muhacerete sebep olarak ikinci derecede boykotajı gösterdiler. Yani İslâmların Rumlardan alış veriş etmemesi meselesi. Efendiler bu da şimdiye kadar görülmüş işitilmiş şey değildir. Memleketimizde bir unsurun diğer unsurla alış verişi vâki değildir. Hakikaten İslâmlar diğer anâsıra karşı bu hususta diyebilirim ki son derece müsaadekârdır. Hiç bir vakit hatır ve hayellerinden vatandaşlarını bu surette izâç etmek geçmemiştir. Fakat arz ettiğim gibi muhacirlerin vürûdundan sonra bu da başladı ve aynı propagandayı muhacirler yaptı. Mukabele hiçbir vakitte doğru değildir ve her vakit Hükümet bu gibi tecâvüzâta karşı tedâbir ittihaz eder..."²⁸

Birkaç sayfa olan Dahiliye Nazırı Talat Beyin bu konuşmasının boykotajla ilgili bölümünde şöyle der:

---

* Rum muhaciri ise Gaston Gaillard'a göre 60-80 bin arasındadır. Venizelos bu rakamı 150 bine çıkarıyor. Tanîn 16 Haziran 1330 (29 Haziran 1914)S.1. 28) Takvim-i Vekayii, 1 Temmuz 1330, no 1877 S.478.

"Boykotajın devamından Hükümet hiçbir sûretle memnun olamaz. Çünkü boykotaj Emmanuelidi Efendi'nin tasvir ettiği şekilde mevcut olur ise yani ahali-i Rumların tarlalarında işlemezler ise bundan en ziyade Hazine-i Devlet mutezarrar olur, fazla olarak anâsır arasında münaferet tevlid etmesi hayat-ı idarey-i devlet-i işkâl eder. Dün Maliye Nazırı Beyefendi'nin irâd ettiği nutuktan müzayâkât (darlık)-ı maliyemizin ne derecede olduğunu anladınız. Böyle müzayâkât-ı maliye sırasında kendi vâridâtını kendi eliyle eksildiğine razı olan bir hükümet tasavvur edemezsiniz. Binaenaleyh her sûretle boykotajın menine tevessül edilmiştir. Bittabi bunun ahaliye ait olan kısmı, yani sırf kendi arzusuyla alışveriş etmiyenlere mazarrâtını izâh ederek nasâyih ile ve fakat tecâvüz-ü vukû anında tedâbir-i kanuniyeye tevessül ederek ve lâzım gelen cezayı tertip etmek suretiyle men'ine çalışılıyor. Emmanuelidi Efendi şimdiye kadar bu vekâyı'den dolayı kimse ceza görmedi dediler, doğru değildir. Yalnız Aydın Vilayeti'nde Foça ve diğer vekâyî'de zîmedhal olarak Divan-ı Harpçe yüz kişi muhtelif cezalara dâ'ir olmuşlardı. Boykotajda tecâvüz derecesine geçenlerden memûr olanlar memûriyetlerinden tard edilerek Divan-ı Harbe tevdi edildi ve memûr olmayanlar doğrudan doğruya Divan-ı Harbe sevk edilerek düçar-ı mücâzât oldu. İstanbul'da dahi bu gibileri hakkında cezâlar tertip edilmiştir. Boykotaj mütecâvizlerini şiddetle ve lâayık olduğu ehemmiyetle men et-

meyen bazı polis memurları tard edilmiş ve bu gibi hareketi yapan bazı mektepli efendiler bile Divan-ı Harbe sevk edilmişlerdir...."²⁹

Hükümetin aldığı bütün tedbirlere rağmen boykotaj olayı yine de bazı yerlerde devam etmiş. Bunu yapanlar cezalandırılmışlardır.³⁰ Göçler de durmamış hatta bunu bizzat İzmir metropoliti t'i teşvik etmiştir.³¹ Buna mukabil daha önce güya Türklere zulüm ve tecavüz gördüklerini bahane ederek Avrupa'ya aleyhimize döndürmek ve bu suretle bir takım siyasi entrikalar çevirmek emeliyle hicret eden Rumlardan bazıları, yalanlarının ve iftiralarının boşa çıktığını ve bu sebeble maksatlarına ulaşamadıklarını anlayınca, yıllarca Türklerin vermiş olduğu emniyet içerisinde, refah ve saadette yaşadıkları Osmanlı topraklarına geri dönmek istemişlerdir.³²

Bu konuda Emmanuelidi Efendi'nin sorularına, Meclis-i Mebusan kürsüsünden cevap veren Dahiliye Nazırı Talat Bey şöyle der :

---

29) Takvim-i Vekayii, 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914), no 1877, s.479

30) Tanîn 1 Temmuz 1330 (14 Temmuz 1914) S.5 Sü.1

31) Tanîn 6 Temmuz 1330 (19 Temmuz 1914)S.4 Sü.5

32) Tanîn 25 Haziran 1330 (8 Temmuz 1914) S.5,

"....Avdetleri meselesine gelince bu mesele bütün muhacerât meselesi kadar mühimdir. Rumların bir kısmı Yunanistan'a gitmiş yerlerine oradan gelen muhacirler iskân edilmiş bir taraftan birçok muhacir açıkta zelîl, sefîl ve perişan kalmış ve bu suretle pek çokları terk-i hayat etmiş. Şimdi bunları tekrar girdikleri yerlerden kollarından tutup sokağa atmak ve gidenleri getirdip tekrar yerlerine iskân etmek bir emr-i müstahil (imkansız) olduğunu itiraf etmek lâzım gelir ve bu meseleyi iki hükümet nazar-ı dikkate aldı. Her iki taraftan muhaceret etmek isteyenlerin bir güne zarar ve ziyana uğramalarını te'min etmek şartıyla muhaceretlerini temin ve şimdiye kadar giden Rumların ve gelen müslümanların emlâk-i gar-i menkûlelerini mubadele etmek üzere her iki hükümet murahhaslar tayin ederek bir komisyon teşekkül etmiştir...."

A. Makedonya Türkleriyle İzmir Vilayet-i Rumlarının Mubadelesi.

İzmir'den hicret eden Rumlardan bazıları Venizelos'a müracaat ederek mubadele meselesinden memnun bulunmadıklarını ve Yunan idaresi altındaki sefâletlerini beyan ile yine Osmanlı Devletine iadelerini talep ve rica etmişlerdi.³³ Esasen Yunanistan'da Balkan Harbi

---

33) Tanîn 25 Haziran 1330, S.5, Sü.1

esnasında kazandığı kolay galibiyet neticesinde Dramâ'ya kadar Makedonya'yı ele geçirmişti. Bundan sonra artık Aydın Vilayeti'ni bilgiil işgal niyetindeydi. Bu mubadele için Bâbiâli'nin yaptığı teklifi Venizelos, geleceğe ait kötü niyetleri olduğundan önceleri iltifat etmemişti. Fakat islâm muhacirlerinin baskıları ile bazı Rumların Anadolu'dan göçetmeleri üzerine, nihayet Venizelos, Talat Bey'in görüşlerini kabul ederek Aydın Vilayeti'nin sahil kısımlarındaki Rumların Yunanistan'a ve Makedonya Müslümanlarından arzu edenlerinin de Aydın Vilayeti'ne nakledilmesi ve menkul mallarına eskisi gibi tasarruf etmek üzere, gayrimenkul mallarının mubadeleye tabi tutulması esası dairesinde müzakerelere başlamağı kabul etmişti.³⁴ Bu mesele için de muhtelif (karma) bir heyet teşkil edilmişti.³⁵ 1914 yılında İzmir'de toplanan bu heyet, Yunanistan'a giden Rumların bir daha geri dönmemelerini, mallarının tasfiyesini ve hicret mıntikasının Doğu Trakya ile İzmir Vilayeti sahillerinin 30 km. içerisine kadar olmak üzere köylerde oturan Rumlarla Makedonya'daki Türk köyleri ile sınırlandırılmış, mübadelenin bunlar arasında yapılmasını esas itibariyle kararlaştırmıştı. Araya umumî harbin girmesi üzerine Trakya ve İzmir'den hicret etmiş olan Rumlar

---

34) Cemal Paşa, Hatıralar S.84,85,86.

35) Tanîn 9 Teşrinievvel 1330, S.2, Sü.2.

müttefik devletlerin nezareti altında geri gelmişler ve Türkleri tehcir eylemişlerdi. Anadolu'da Yunan ordularınının mağlûbiyetinden sonra Rumlar da Yunan ordusunu tâkip ederek Yunanistan'a gitmişlerdi. Lozan Konferansının aktinden bir müddet evvel Cemiyet-i Akvam namı hesabına gelen Dr.Nansen, Yunanlılar hesabına kendi arzusuyla mübadele hususunu sözkonusu ederek bir mukavelename ve protokol imzalandı. Böylece mübadele meselesi 30 Kanunîsani 1923 tarihinde Lozan'da halledilmiş oldu.³⁶

23 Ağustos 339 tarih ve 340 nolu kanun ile tasdik edilen bu mukavelenamenin ihtiva ettiği hükümlerden bazıları şöyledir :

a. 1 Mayıs 1913 tarihinden itibaren Türkiye arazisinde mütemekkin Rum Ortodoks dininde bulunan Yunan tebaası ile Yunan arazisinde sakin Müslüman dininde bulunan Yunan tebaası mecburî mübadeleye tâbi olup bunlar Türkiye ve Yunan hükümetlerinin müsaadesi olmadıkça tarafeyn memalikinde ikamet hakkını haiz değillerdir.

b. 1912 Kanunu mucibince tahdit edilen İstanbul Şehremaneti hududu dahilindeki yerlerde 30 Tasri-nievvel 1918 tarihinden mukaddem sâkin bulunan Rumlarla, Bükreş Muahedesiyle 1913'de tayin olunan hudut hattının şarkında mütemekkin Garbi Trakya'nın Müslüman ahali si mübadeleden istisna edilmişlerdir.

---

36) İskan Tarihiçesi, İstanbul, Hamit Matbaası, 1932, s.8

c. Mübadeleye tabi araziyi 18 Tegrinievvel 1912 tarihinden evvel terketmiş olan Rum ve Müslümanlar müteakabilen mübadeleye dahil addolunacak, muhacir tâbiri eşhası maneviyeyi de istihdat edecektir.

d. Muhacirler her cinsten menkul mallarını beraberlerinde götürmek ve naklettirmek serbest olup bu yüzden hiçbir resme tâbi tutulmayacaklardır.

e. Tarafeyn arazisini evvelce terketmiş olan mübadillere ait emvalden müteakabilen müsadere, mecburî bey' ve istimlâk gibi tedbirlere tâbi tutulanlara işbu tedbirler tatbik olunmamış gibi kıymet takdir edilip intifa mahrumiyetleri tazmin edilecektir.

f. Muhtelif Mübadele Komisyonu Yunanistan'da kalan evkaf-ı İslâmiyeye ait emval ile hukuk ve menafii ve Türkiye'de Rumlara ait mümasili tesisatın tasfiyesine başlarken mütekaddem muahedenamelerde tesbit edilen esaslardan mülhem olacaktır.

g. Mukavelenamenin mer'iyetinden itibaren bir ay zarfında her iki taraftan dörder ve 1914, 1918 harbine iştirak etmemiş hükümetler şubesi arasında Cemiyet-i Akvam meclisince intihap edilecek üç azadan mürekkep muhtelit bir komisyon teşkil edilip komisyonun riyaseti bîtaraf aza tarafından münavebeten deruhte edilecektir. Lüzum görülecek yerlerde her biri bir Türk ve bir Yunanlı âzâ ile muhtelit komisyon tarafından tayin edilecek bîtaraf bir reisten mürekkep tâli heyetler teşkili caiz olacaktır.

h. Muhtelif Komisyon muhacerete nezaret ve onu teshil ile beraber menkul ve gayrimenkul malların tasfiyesine tevessül vazifesiyle mükellef olup tasfiye edilecek emval, hukuk ve menafie müteallik bilcümle itirazât komisyon tarafından kat'î surette hâll edilecektir.

ı. Komisyon, alakadar mal sahibine; elinden alınan ve kâin olduğu arazi hükümetinin emrinde kalacak olan emvalden dolayı kendisine borçlu kalınan meblağı mutazammım (içine alan) bir beyanname verecek; bu beyannamelerdeki esas üzerine zimmet olacak meblağlar, tasfiyenin bulunacağı memleket hükümetinin muhacirin mensup olduğu hükümete karşı borcunu teşkil edecek, muhacirlerle hicret ettikleri memleketlerde terkettikleri emvale kıymet ve mahiyetçe müsavî emval verilecektir.

j. Tarafeyn, mübadele edilecek ahaliyitayın edilen tarihten evvel memleketlerini terkettirmek için hiç bir taziyik icra etmiyeceği gibi vergi ve fevkalâde resimlere tâbi tutmayacak, mübadeleden istisna edilen manatık ahalisinin bu mıntıkalarda kalmalarına veya tekrar oralara girmelerine ve hürriyet ve tasarruf haklarına bir veçhile mümanaat ika edilemiyecektir.

k. Tasfiye edilecek emvalin takdiri kıymetinde (altın kıymet) esas ittihaz olunacaktır.³⁷

---

37) İskân Tarihçesi, s.8-10.

S O N U Ç

Kendilerinin de zaman zaman belirttikleri gibi, Rumlar İstanbul'un fethinden itibaren hiçbir zaman Türklere dost gözüyle bakmamışlardır.

Kendilerine bağışlanan dinî, iktisadî ve içtimaî imtiyazlara rağmen, Türkleri her zaman memleketlerini gasbeden istilacılar olarak görmüşlerdir. Tek arzuları Yunanistan'ın kuruluşunu görmek, İstanbul'u yeniden ellerine geçirip orayı kendilerine başkent yapmak ve "Büyük Yunanistan"ı gerçekleştirmek olmuştur. Bu gaye ile Filik-i Eteryaya'yı teşkil etmişler, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin sayesinde de gayelerinin ilk merhalesine ulaşarak 1830'lar da Yunanistan'ı kurmuşlardır. Yunanistan kurulduktan sonra da Panhelenizm gayesini gütmüşlerdir. Bunun yolu da Osmanlı Devleti'nden geçtiğine göre, önce Avrupa efkârını Türklerin aleyhine çevirmeğe uğraşmışlardır. Bunun için de her çeşit iftira ve yalanlarla, bugün de olduğu gibi, "Türkler Rumları imha ediyor, katliâm yapıyor" diye yaygaraya başlamışlardır. Bunda da başarı sağlayarak Hıristiyan âlemini yanlarına çekmişlerdir.

Balkan Muharebesinde Makedonya'ya sahip olduktan sonra, yine Hıristiyan devletlerin yardımlarıyla Adalar Denizi'ndeki adaları da elde etmişlerdir. Bundan

sonra ise sıra Anadolu sahillerine gelmiştir. Zaten bu sahiller için gerekli hazırlıklarını eskiden beri sürdürmektedir.

Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra, yavaş yavaş, Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki Rumların, Batı Anadolu sahillerine yerleşmelerini sağlamıştır. Hatta bu amaçla Yunanistan'dan ve adalardan buralara binlerce Rum ve Yunan gelip yerleşmiştir. Aydın Vilayeti'nde bunların sayısı, 1914 yılı öncesinde, 250.000'e ulaşmıştır. Gerçi 1.300.000 Türkün mevcut olduğu bu yerde bu miktar fazla sayılmazdı ama, bunun da yolunu bulmuşlardır ; 250.000 rakamının başına 1 ilâvesiyle bu rakamı 1.250.000 yapmışlardır. Nitekim, Yunan hayranı Deny Cochin, George Argyroglo'nun yazdığı "L'Allemagne Ennemie de l'Hellénisme" adlı eserinde "İyonya ve İzmir'de 1.200.000 Rumun oturduğunu tahmin eden Yunanlı dostlarımız, birgün anavatana geri geleceklerdir." demekten kendini alamamıştır.

Yine Selânik şehrinde de 500.000 Türke karşı 250.000 Rum varken bu işi de dostları sayesinde ele geçirmişlerdir. İzmir'de de aynı oyunu denediler : Burada da Türkler çoğunlukta idi, ama iktisadî hayatı, iç ve dış ticareti Rumların elindeydi. Dahası en güzel evler, en güzel okullar ve binalar Rumlardaydı. Hıristiyan devletler de bunları destekliyorlardı. Türkler ise, bunların bekçisi, koruyucusuydular. Şehrin en fakir mahallelerinde toplanmışlar ve hiçbir sosyal faa-

liyete sâhip değillerdi. Ticâret ise, Rumlarda, Ermeniler'de, Musevilerdeydi.

Maalesef bu durum 1914 yılına kadar böyle devam etmiştir. 1914 yılında zamanın vâlisi Rahmi Beyin gayretleri sâyesinde "Milli Aydın Bankası" ve bazı milli şirketler kurularak Türk milletinin uyanması yoluna gidilmiştir. Şüphesiz Rumlara faydalar sağlayan bu hıyanetler, Türklerin şuurlanması da etkili olmuş ve Türk milleti bir defa daha kendisinden başkasına güvenmemesi gerektiğini acı bir sürette idrak etmiştir. İşte bu gerçek, Milli Mücadele'de ona hız veren bir unsur olacaktır.

BIBLIYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri:

ATASE Arşivi: Klasör No:523 (Dosya 118) F. 5-4, 5-5, 5-16,7-2;
klasör No:5771(Dosya 2), F.5-3.

T.İ.T.E. Arşivi 133/19691/A.

ANDRIA, Jacob de- Timoti, G.; Indicateur de Profession, Commercial
Industriel de Smyrne et de l'Anatolie, Smyrne 1894.

ARGYROGLO, George; L'Allemagne, Ennemie de l'Hellenisme, Paris
1916.

AUBERTIN, H; Grecs et Turcs, Terdjuman Efendi, Marseille 1899.

BARKAN, Ömer Lütfi; "Türkiye'de Din ve Devlet İşlerinin Tarihsel
Gelişmesi", Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Semineri, Ankara
1975.

BAYAR, Celâl; Ben de Yazdım, V. Cilt, İstanbul 1967.

BERARD, Victor; La Turquie et l'Hellenisme Contemporain, Paris
1897.

BONAVANTÜR, F. Slars İkonomos; İzmir Hakkında Tetkikat, Çev.
Arapzade, Cevdet; İzmir 1932.

CELÂL, Nuri; Tarih-i İstikbâl, İstanbul 1331.

CUINET, Vital; La Turquie d'Asie, III, Paris 1894.

DANIŞMEND, İsmail Hami; İzahli Osmalı Tarihi Kronolojisi,
İstanbul 1912.

ERGİN, Osman; Türk Maarif Tarihi, 1-2, 3-4, İstanbul 1977.

GAILLARD, Gaston; Les Turcs et l'Europe, Paris 1920.

LA GORCE, Çağlar Boyu Yunanlılar, Çeviren Doğu Araştırma
Merkezi, Ankara 1986.

GÖKBEL, Asaf-Şölen, Hikmet; Aydın İli Tarihi, A. İhsan Matbaası
1936.

KAYSER, Jacques; L'Europe et la Turquie Nouvelle, Paris 1922.

- KÖNİ, Hasan; "Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşler" T.K. S.277, Ankara 1986.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar, Rumların Tutumları ve Sonuçları", Türk Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Ankara 1986, S.133.
- LAUNAY, L.de; La Turquie Que l'on Voit, 2e edition, Paris 1914.
- ÖZKAYA, Yücel; "1821 Yunan (Eflak-Buğdan) İsyancıları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", Türk Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, S.114
- SCHERZER, Charles de; Smyrne Considerée Au Point de Vue Geographique, Economique et Intellectuel, Leibzig (1880).
- ŞEFİK, M; "57.Tümen ve Aydın Millî Cidâli", Askeri Mecmua, Sayı 45, İstanbul 1937.
- SMYRNE TURQUE, Publication de La Société de Defense des Droits Ottomans Smyrne 1919.
- TAHSİMCI-ZADE, Mehmet Mâcid; Girit Hâtıraları, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1977.
- TOPRAK, Zafer; Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Ankara 1982.
- TURAN, Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İstanbul 1969.
- Türk Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, Genelkurmay ATASE Başkanlığı, Ankara 1985.
- UĞUREL, Refia; L'Education de la Femme en Turquie, Lyon 1936.
- ULUÇAY, M. Çağatay; 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İst.1955.

Aydın Vilayeti Salnameleri; Hicri 1304, 1308, 1313,
1317, 1320, 1323, 1326.

Devlet Salnameleri, Hicri 1298, 1302, 1303, 1313, 1321,
1322, 1324, 1325, 1326.

Tanîn, Sene 1911, 1912, 1913, 1914.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

(کاتب حیدر بك تقریری اوقور) :

ریاست جلیلیہ

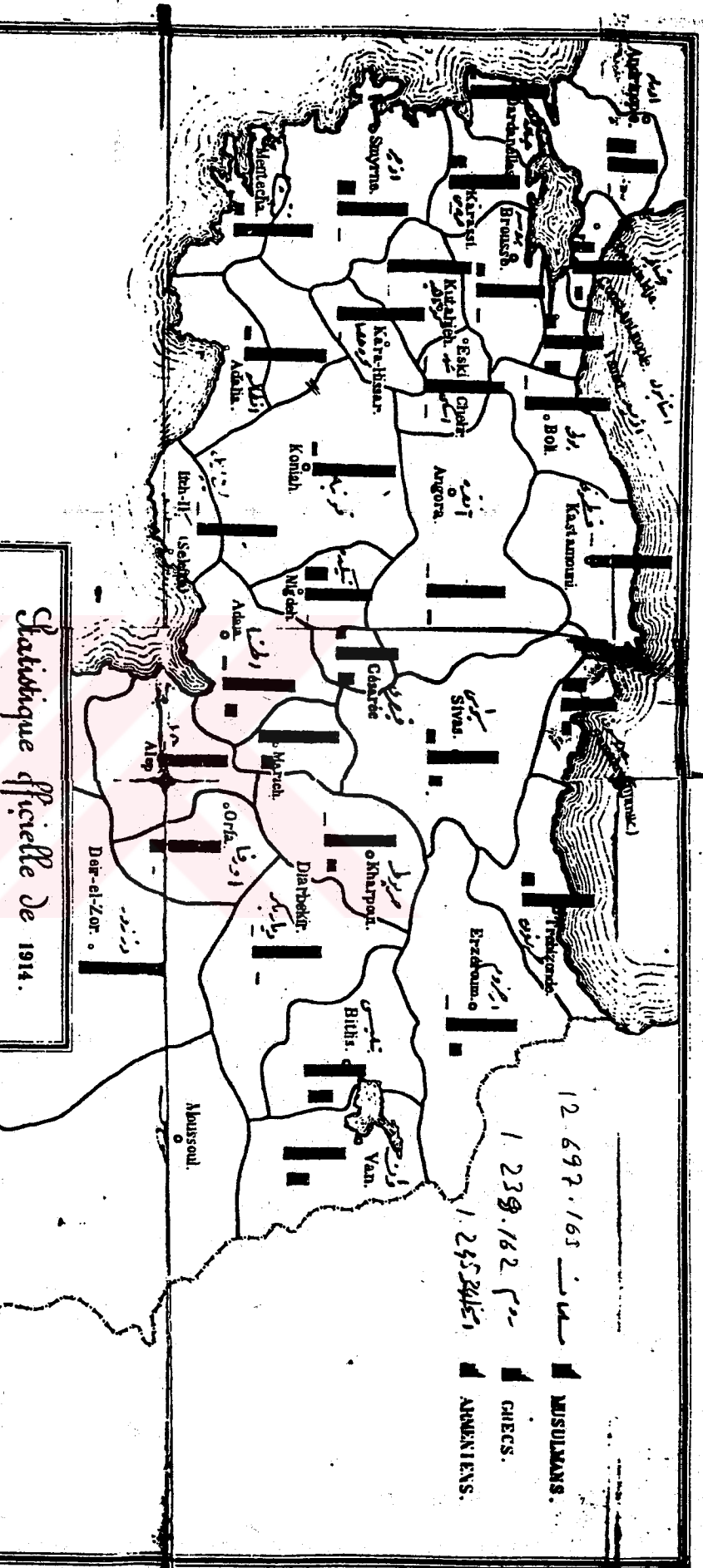
ممالک عثمانیہ نك سکنہ قدیمہ سندن اولان
روم عنصرینك مهاجرتی منع ومملکتك حال
طبیعیسنه ارجاعنی تأمین ایچون آیدین ولایتنه
ودبكر بعض مواقعہ عزیمت ایدن داخله ماظری
طلعت بك افندی حضر تلی اخیرا اعودت بیورمش
اولدقلرندن حال حاضرک اصلاحی وآتینك
تأمین ایچون اتخاذ اولسان تدابیرك واسباب
مهاجرتك حكومتدن سؤال اولمسنی تکلیف
ایدرز . ۱۸ حزیران سنه ۳۳۰

طربزون مبعوثی	استانبول مبعوثی	آیدین مبعوثی
پورکی	ویقتور	امانوئیلیدی
استانبول مبعوثی	ازمیر مبعوثی	ازمیر مبعوثی
خره لامییدی	وانکل	سیوناک سیمون اوغلی
طربزون مبعوثی	قره سی مبعوثی	کلیبولی مبعوثی
قوفیدی	ساووا پولوس	دیتر کی فیطو
استانبول مبعوثی	تکفور طغانی مبعوثی	نیکده مبعوثی
اورفانیدیس	تستوقلی	آنا یاس
جانیک مبعوثی	قره حصار شرقی مبعوثی	یانقو
طودورا کی		

Rum Meb'usları tarafından 18 Haziran 1330 (1 Temmuz 1914) tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Bey için verilen "Tahrir".

Takvim-i Vekayi 1 Temmuz 1330 No: 1877

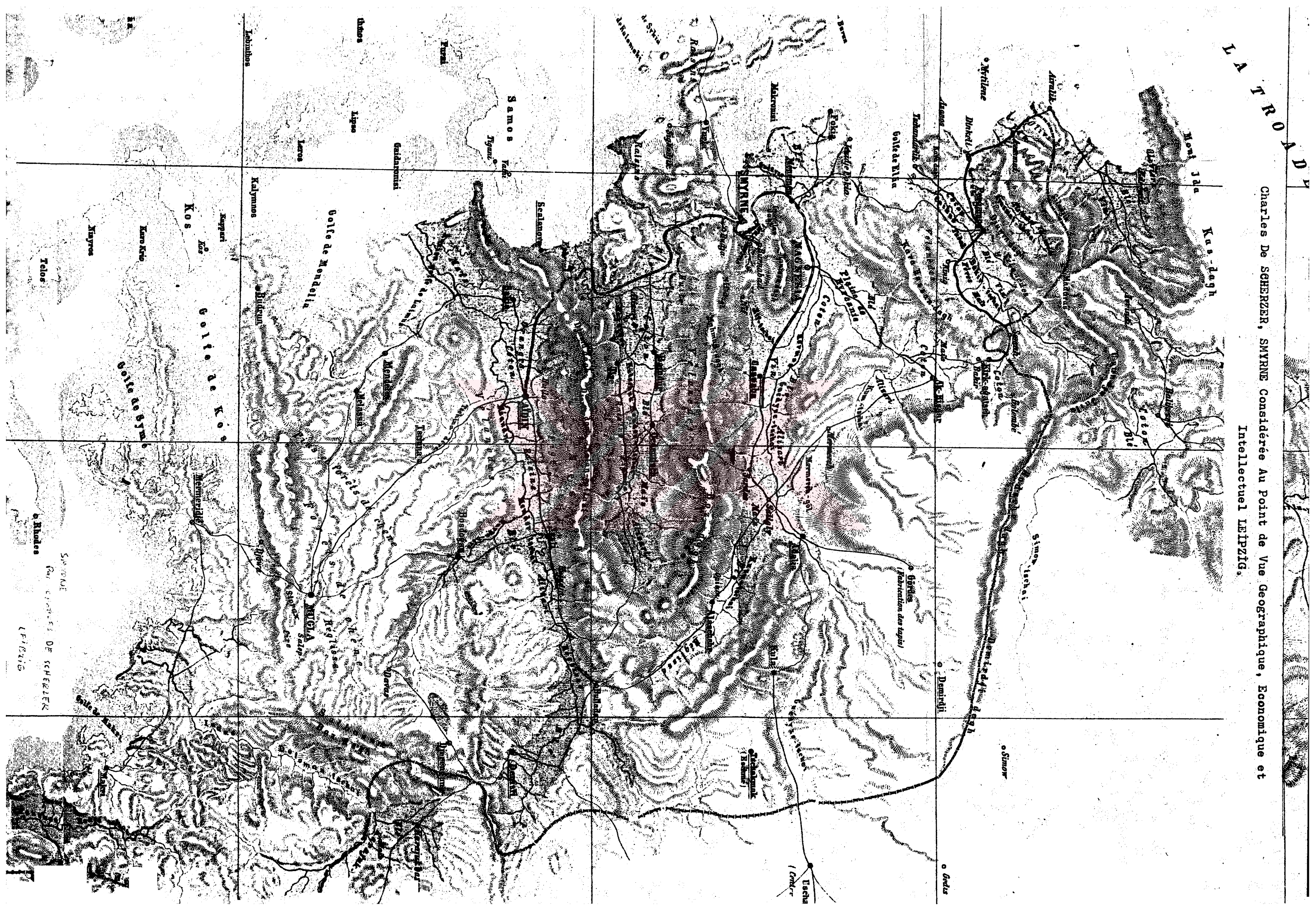
Proportions des populations musulmanes, grecques et arméniennes en Asie-Mineure d'après la statistique officielle de 1914.

Statistique officielle de 1914.

VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS	VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS	VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS
VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS	VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS	VILAYETS.	MUSULMANS	GRECS	ARMÉNIENS
ADRIANOPOLE.	550.510	521.240	98.772	DARDANIELLES (Sample)	149.905	4.550	5.111	KONIAH.	750.712	26.160	12.971
ADANA.	541.905	2.971	26.700	DIARBEKIR.	192.101	1.425	60.850	KUTAHIA (Sample)	505.518	8.755	4.578
ADANA (Sample)	235.732	12.583	50	DJANIK (Sample)	205.950	98.759	50.519	MARASCH (Sample)	152.345	84	32.322
ANGORA.	877.285	21.310	11.001	ERZEROUH.	875.287	4.864	109.489	NEHTICHA (Sample)	188.918	19.822	66.12
ALER.	207.320	21.022	10.228	ESKI-SHERAH.	150.222	5.212	2.042	TRUZET (Sample)	227.100	58.312	4.828
AIDIN (Sample)	248.067	291.007	50.527	ISMIDT (Sample)	558.509	10.048	50.822	ORFA (Sample)	149.384	2	16.718
BITLIS.	509.009	---	117.122	ITCH-IL (Sample)	102.24	2.507	511	SIVAS.	859.733	75.324	157.009
BOL I (Sample)	389.281	8.181	5.976	KARA-HISSAR (Sample)	277.18	852	2.158	TREBIZONDE.	821.128	181.878	58.808
BROUSSE.	474.114	71.827	10.119	KARASSI (Sample)	369.04	97.427	8.358	TEHATAUDA (Sample)	20.048	39.701	942
ESKISER (Sample)	184.282	20.600	50.176	KASTAMOUNI.	227.02	20.056	8.859	VAN.	170.580	1	87.702
KONSTANTINOPLE.	509.231	206.732	82.350	KHARPOUT.	768.720	871	49.821	ZOR (Sample)	80.710	40.48	44.522

SMYRNE
PAR CHARLES DE SCHERZER
LEIPZIG

هر ولایتده موجود اولوب داخل تحریر اولان نفوس عمومیه تک جماعات اوررینه تقسیماتی

ملاحظات	قطعی غیر مسلم		سربیانی		کلدانی		مارونی		لاتین		پروستان		یهودی		قنولک		بلغار		ارمنی		روم		اسلام		یکون		اجمال
	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	ایات	ذکور	
در سعادت																											
ادرنه ولایتی																											
آیدین	۲	۳																									
ارضروم	۶۰	۶۰																									
اطنه			۱۰	۱۵																							
اشقودره																											
انقره	۴۹۶	۶۱۵																									
ازمید مصرفلتی																											
بیروت ولایتی	۴	۲	۱۴۵	۱۵۵			۱۳۵	۱۱۱۵۶	۱۳۳۳	۱۳۷۷	۱۲۴۱	۱۳۷۲	۴۵۳	۴۲۸۲	۹۳۶۱	۹۹۸۸											
بتلیس			۱۶۰۹	۱۷۴۵	۱۱۵۶	۱۳۱۳																					
بنداد					۱۲	۵۱۷																					
بصره																											
بیضا مصرفلتی																											
جزیره سفید ولایتی																											
چنگاله مصرفلتی	۲۲۶	۲۱۶																									
حلب ولایتی			۱۸۳۹	۲۰۷۹	۶۴	۸۸	۱۰۰۷	۱۰۲۹	۳۷۲	۳۶۲	۴۹۴	۴۸۳۳	۵۳۲۵	۵۳۶۶	۹۱۲۸	۸۸۶۸											
خندانکار																											
دیاربکر	۸۲	۸۲	۹۴۳۴	۱۰۶۴۸	۶۷۳	۷۸۹																					
زور مصرفلتی																											
سلانیک ولایتی	۳۲۴۱	۳۳۷۱																									
سوریه		۳	۲۲۷۲	۲۹۰۵			۲۶۲۳	۳۰۷۷	۵۹	۱۸۰	۴۱۴	۵۵۳	۳۳۷۱	۳۵۲۶	۸۲۰۶	۱۱۴۳۵											
سیواس	۸۰۵	۹۵۹																									
شهراماتی ملحقاتی																											
طربزون ولایتی	۱۵	۲۶																									
قوصه	۱۱۷۴	۱۶۷۴																									
قسطنونی																											
قونیه	۲۳۰	۲۵۶																									
قدس شریف	۴۳	۵۸																									
مناسیر	۱۲۴۷	۱۳۳۲																									
معموره العزیز	۱۳	۸	۷۴۵	۷۶۱																							
موصل				۱۱۹۲																							
وان																											
پایه	۱۶۰۳	۱۶۴۴																									
یکون	۹۲۴۱	۱۰۳۰۹	۱۶۰۵۴	۱۹۵۰۰	۱۹۰۲۳	۳۸۶۶	۱۷۱۵۴	۱۵۲۶۱	۱۰۰۰۵۵	۲۲۲۰۸	۲۱۳۹۷	۲۲۹۶۶	۹۷۶۵۰	۱۱۷۷۶۷	۷۵۰۶۶	۶۵۹۱۲	۳۱۰۰۹	۴۴۹۲۳	۴۳۴۶۶	۳۰۰۳۰	۱۲۲۸۶۶	۱۳۴۱۰۴۹	۶۶۱۲۱۴۷	۷۸۶۶۳۷۸	۸۹۴۶۲۸۵	۱۰۰۰۰۰۰	۱۹۰۰۰۰۰

hukuk-u düvelin basit kaidelerine tamamen muhalif olarak vuku'a getirdikleri ahvali müessife ve İzmir Vilâyeti ile mülhakatında mütelifin adalet-i mevcudesi namına Yunan ordusunun ika eylediği nakabili-taramuş vahşet ve zulümler hafızayı millete unutulmaz bir ukde teşgil eylediği sırada Adana vilayetinde güya Ermenileri Türk zülmünden kurtarmak ve sulh aktine kadar asayiş-i mahalliye tanzim ve muhafaza eylemek üzere sevk edilen Fransız kuvvetlerinin Ermeniler ile müştereken ve müttehiden din ve devletini sevmekten başka kabahati olmayan Müslüman Türklere reva gördükleri katliam, milleti ve memleketi için her duyguya olanca asabiyetiyle sahip olan aile-i milliyemizi düçar-ı yeis ve nevmidi eylemiştir.

Hukuk-u beşer beyannamesini âlem-i medeniyete ilan eden Fransız efkârı umumiyesinin hiç bir vehile mazhar-ı tasvib olmadığına kani olduğumuz şu facianın önünü almak için ciddi teşebbüsleri icra etmek zamanı gelmiştir.

Müessir bir müdahale ile Maraş'da ve Adana'nın Sair havalisinde Fransız kuvvayı muntazamasının müzaharet-i tammeziyle icra edilen katliamlara nihayet verilmediği takdirde herşeyden kat'i ümit ederek mukadderatı ile müstakbel hayatını şarkın ifratperver nazariyatına tevdi ile yeni maceralar arkasında koşmağa mecbur olacağından bilhakkın şüphe olunabilir.

Vuku'u pek garib olan bu hadisenin mes'uliyeti de hiç şüphesizki namusunu, şerefini kurtarmak için düvel-i mütelifeye yaptığı bütün insanî ve medenî müracaatlara bir

hande-i istihfaf ile mukabele gören Türk Milletine değil bilakis tamamen ve her zerrresi ile Türk ve Müslümanları hak, şeref ve haysiyet sahibi tanımak istemeyenlere ait olur. 11 Şubat 1919.

Belediye Reisi
Süleyman

Müdafâ-i Hukuk Cemiyeti Reisi
Halil İbrahim

Darü'l-hikmetü'l İslâmiye Reisi
Abdurrahman

Cemaat-ı İslâmiye Reisi
Müftü Mehmet

Ticaret ve Sanayi Odası Reisi
Ali Ulvi

C. İkinci Eskişehir Harekâtı :

Bütün zülüm ve baskılara rağmen milletin işgalci devletlere karşı mücadele etmesi barış anlaşmasının imzalanmasına engel oluyordu. Bunun üzerine İtilâf Devletleri istedikleri barış anlaşmasını imzalata bilmek için yeni tedbirlere ihtiyaç duydular. Londra Barış Konferansı'nın 5 Mart 1920'deki toplantısında Lloyd George "Türklerin 80.000 kişilik kuvvetine karşı, müttefiklerin Türkiye'de 160.000 kişilik kuvveti bulunduğuna göre çekinmeden İstanbul işgal edilmeli bu suretle Türkler barış anlaşmasını imzalamaya itirazsız mecbur edilmelidir."⁹² diyerek İstanbul'un işgali fikrini ortaya attı. Nitekim Londra Barış Konferansı'nın 10 Mart 1920'deki toplantısında, İstanbul'un işgali

---

92- Tansel, Selahattin, A.g.e., S. 37-8.

kararlaştırıldı. Bu arada A. Rıza Paşa kabinesi 3 Mart 1920'de istifa etmiş yerine 8 Mart 1920'de Salih Paşa kabinesi kurulmuştur.⁹³

Nihayet 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiştir. Meclisi basan İngilizler bazı mebusları tutuklamışlardır.

İstanbul'un işgalinin Türkler'e iyi bir ders olacağı ve ağır antlaşma şartları altına imza atacaklarını düşünen İtilâf Devletleri bu durumun, ayrı zamanda Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'ye büyük bir darbe olacağını sanmışlardı. Fakat işgalle beraber ülkenin her yerinden gelen protesto ile karşılaştılar. Milletın özellikle İngilizlere karşı kini daha da arttı.

İstanbul'un işgali üzerine Heyet-i Temsiliye, Anadolu demiryollarını elinde bulunduran ve bu suretle memleket içersine her zaman taze kuvvet sokmak imkanına sahip olan İngilizleri bunlardan mahrum etmek : Yunan ordusu karşısındaki Batı Cephesinin gerilerini emniyet altına almak için Afyonkarahisar ve Eskişehir'deki İngiliz kuvvetlerini buralardan çıkarılmasını kararlaştırdılar.⁹⁴ Hemen demiryolu hattı üzerindeki İtilâf kuvvetlerinin silahlarının alınarak tutuklanması ilgili yerlere tebliğ edildi.⁹⁵

Demiryolu hattı üzerinde en önemli görevi 20. kolordu yapacak, Eskişehir'i İngilizlerin elinden kurtaracaktı.

93- Jaeschke, Gotthard, T.K.S.K., S. 92.

94- Türk İstiklal Harbi II, Batı Cephesi, 2. Kısım, S. 79.

95- Tansel, Selhattin, a,g,e., S. 55.

Bu işi yapmakla görevlendirilen Ankara'daki 24. Tümenin 143. Alayı hazırlıklarını tamamlayarak, Millî Kuvvetlerle birlikte 17/18 Mart 1920 gecesi Eskişehir'e hareket etti.⁹⁶ Kolordu Komutan vekili Mahmut Bey'in komuta ettiği bu birlik Eskişehir yakınındaki Ağapınar istasyonunda tren-den inerek 18 Mart akşamı Eskişehir'e hakim tepeleri tutmuştur. Bu arada Ankara'dan Eskişehir'e kadar demiryolu hattı üzerindeki 25 İngiliz subayda tutuklanarak Ankara'ya gönderilmişlerdir.

Afyonkarahisar'dan İngiliz birlikleri durumu haber alınca hemen Eskişehir'e çekilmişlerdir.⁹⁷ Afyonkarahisar'dan gelen birliklerle beraber Eskişehir'deki İngiliz kuvvetlerinin sayısı 2000'e ulaşmıştı. Eskişehir istasyonunun doğusundaki karargâta bulunan İngiliz kuvvetleri durumun önemini anlayarak kendilerini emniyet altına almağa başlamışlardır.⁹⁸

Türk kuvvetlerinin Ağapınar'da toplanması 20 Mart'ta tamamlanmıştır. Mahmut Bey, Eskişehir kuvvetleriyle beraber şehre hakim tepeleri tamamen tutarak, İngiliz ordugâhını kuşatmış ve Eskişehir'i boşaltarak İzmit'e çekilmelerini ve bir saate kadar olumlu cevap verilmediği takdirde harekete geçeceğini İngiliz Albayı Hart'a ihtar etmiştir.⁹⁹ İngiliz Albayı önce cevap vermemiş, fakat A.Fuat Paşa ile

---

96- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 316.

97- Türk İstiklâl Harbi II, Batı Cephesi, 2. Kısım, s. 30.

98- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 317.

99- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 317.

telgraf başında görüşünce razı olmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁰ Albay Hart aynı zamanda İstanbul'daki İngiliz Başkomutanlığı ile de temasa geçmiş ve oradan aldığı talimat üzerine, A.Fuat Paşa ile telgraf başında görüşerek, verilen sürenin 24 saate çıkarılmasını istemiştir.¹⁰¹ Fakat A.Fuat Paşa sürenin uzatılmayacağını bildirerek tahliyenin hemen gerçekleştirilmesini istemiştir. Bunun üzerine telaşa düşen İngilizler bütün ağırlıklarını bırakarak üç askeri trenle hareket ederek, 20 Mart 1919'da Eskişehir'i boşaltmışlardır.¹⁰²

Böylece, Eskişehir'de 423 gün devam eden İngiliz zulmi son bularak, şehir düşman işgalinden kurtarılmıştır.

Eskişehir'in İngiliz işgalinden kurtulmasında büyük emeği geçen A.Fuat Paşa, İkinci Eskişehir Harekâtı'nın önemini şöyle belirtmektedir :¹⁰³

"Bu hareket, milletin azim ve birliğini muhafaza ettiği takdirde batıda yalnız kalacağı Yunanlılara ve doğuda Ermenilere karşı hürriyet ve istiklâlini müdafaa edeceğini göstermiştir

---

100- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 317.

101- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 317.

102- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 317, Ayr. bkz. Tansel, Selahattın, a.g.e., S. 56, Karabekir, Kazım, a.g.e., S. 519, Türk İstiklâl Harbi II, Batı Cephesi 2. kısım S. 80, Bıyıkoğlu, Tefik, Atatürk Anadolu'da, Ankara, 1981, S. 76, Apak, Rahmi, İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi nasıl Kuruldu, İstanbul, 1942, S. 129.

103- Cebesoy, A.Fuat, a.g.e., S. 320.

Aynı zamanda İtilâf Devletleri ile de yeniden bir harbe girmek ihtimalinin mevcut olmadığı bir kere daha ortaya çıkmıştı. Bu itibarla İkinci Eskişehir harekâtı, İstiklal Savaşı tarihimizde mühim bir mevki tutar. Yeni Millî idarenin Ankara'da emniyetle kurulmasına da bir başlangıç olmuştur"

Eskişehir'in İngiliz işgalinden kurtulması üzerine mutasarrıf Fatih Bey Edirne'ye çektiği telgrafta Eskişehir halkının ve Kuva-yı Milliye'nin vatanseverliklerinin köylere dek duyurulmasını istemiştir.¹⁰⁴ Fatih Bey'in telgrafı aynen şöyledir :

Edirne'de Birinci Kolordu Kumandanlığına
Edirne Vilâyetine

Âlem-i İslâmın merkez-i Hılâfeti ve Osmanlıların pâyitaht-ı saltanatı olan İstanbul'un başda İngilizler olduğu halde Düvel-i İtilâfiye tarafından işgal ve milletvekillerinden birçoğunun caniyâne bir surette tevkifleri ve birtakım vesâil-i hainâne ile İslâm hanelerinin taharrisi velhâsıl İslâmlar hakkında medeniyet maskesi ile düvel-i mezkûrenin irtikâbeyledikleri fecâyî ve mezâlim bütün âlem-i İslâmı dilhûn ve dağdâr eylediği gibi bu tesirat bilhassa kurbiyyet dolayısıyla Eskişehir Livasında daha ziyade tecelli ederek hertaraftan toplanan Kuvayı Milliye galeyân ve heyecân ile meşbû oldukları halde Anadolu-yı Şarkî ve Garbî arasında ticaret ve hâiz-i ehemmiyet olan Eskişehir'de

bulunan bine karîb İngiliz kuvvetleri abluka edilerek Yir- midördüncü Fırka Kumandanı muhterem Mahmut Beyefendi ile İngiliz Kumandanına müteşereken verdiğimiz ulti- matomda milletin galeyana ve heyecanı tasavvur ve memleketin bu mü- barek ve muazzez ve fedakâr kuvvetler tarafından abluka edilmiş olduğundan iki saate kadar memleketi terk ve İstan- bul'a hareket etmedikleri halde dökülecek kandan mes'ul olacakları izah edilmesi üzerine ehali ve hükümetin kuvvei mâneviyesini kırmak için her fırsattan bilistifade müma- yişler yapan bu haksız tecavüz milletin derhal memleketi terkedeceklerini ve ancak İzmit'e kadar yollarda düğar-ı taarruz edilmemeleri asbabının istikmalini rica eylemiş olduklarından o suretle müracaatları kabul olunarak ihzar eyledikleri trenlerle hareket etmekte buldukları ve bina enaleyh Eskişehir Livâsı ehalesinin ve civardan gelen kuvâ yi mâneviyenin bu fedekârlıklarını vatanperverliklerini karyelere varıncıya kadar neşr-ü tâmin edilmesini bilhassa arz ve istirham ederim.

Eskişehir Mutasarrıf

Fatin

SONUÇ

Yaptığımız araştırma neticesinde elde ettiğimiz bilgilerle, kronolojik bir sıra izleyerek 22 Ocak 1919-20 Mart 1920 tarihleri arası Millî Mücadele dönemi Eskişehir tarihini ortaya koymaya çalıştık.

Ayrıntılı olarak vermeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere İngilizler istedikleri bir barış antlaşmasını imzalatabilmek için Anadolu'yu işgal etmişlerdir. Önemli bir mevkiide bulunan Eskişehir'de işgal eden İngilizler burayı bir üs olarak kullanmışlardır. Buradan sevkettikleri kuvvetlerle Kütahya, Afyonkarahisar ve Konya'yı kontrollerine alan İngilizler Batı Anadolu'da faaliyet gösteren Kuva-yı Milliye'yi her türlü yardımdan mahrum bırakmak istemişlerdir.

İlgili bölümde değindiğimiz gibi üzülerek gördüm ki, İngilizler İttihat ve Terakkiye muhalif olanların yönetime hakim olmalarını fırsat bilerek kuva-yı Milliye'yi İttihatçı hatta Bolşevik bir hareket olarak gösterip milleti bölerek, Türk'ü Türk'le mücadeleye sevk etmek istemişlerdir. Bu faaliyetlerinde de bir dereceye kadar da başarılı olmuşlardır ki; Türk millî birliğinin gerçekleşmesi zaman almıştır.

Türk milletine hayat hakkı tanımayan İngilizler hiç ummadıkları bir anda yüce milletimizin hür yaşamak arzusunun doğan mücadelesine azmi ile karşılaşmışlardır. Kuva-yı Milliye'nin üstün gayretleri sonucunda İngilizler 20 Mart 1920 de Eskişehir'i boşaltmak zorunda kalmışlardır. Fakat mücadele daha sonra Yunanlılar ile devam etmiştir. Nihayetinde, kudretini Türk Milletinin imanından alan Kuva-yı Milliye

ruhu, milletimizin tekrar istiklâline kavuşmasında ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda başlıca amil olmuştur:

Tezimizin sonunda bazı hususlar üzerinde durmak istiyorum:

Bunlardan birincisikaynaklarda, Eskişehir'de kurulması düşünülen asayiş tugayı ile İstanbul'da kurulması düşünülen asayiş tugayı aynı olay olarak gösterilmek istenmektedir. Halbuki, bunlar birbirinden farklıdır. ATASE başkanlığı arşivindeki belgelerden çıkardığımız sonuca göre Eskişehir'de kurulması düşünülen asayiş tugayı 900 kişiliktir. Üstelik elemanları Eskişehir'den temin edilecek, silahları İstanbul'dan gönderilecektir. Fakat İstanbul'da kurulması düşünülen tugay ise 2000 kişiliktir ve elemanları İstanbul'dan temin edilerek Eskişehir'e gönderilmesi düşünülmektedir.

İkinci olarak Eskişehir'de sıkıyönetim ilan edilmesine dair bilgi yalnız Ali Faat Cebesoy'da vardır. Cebesoy sıkıyönetimin 22 Eylül'de ilan edildiğini belirtiyor ise de arşiv belgelerine göre sıkıyönetim 30 Eylül 1919'da ilan edilmiştir.

Üçüncü olarak Müdafâ-ı Hukuk Cemiyeti Eskişehir şubesinin kuruluşu ve kurucuları hakkındaki eserlerde hiç bir bilgi mevcut değildir. Biz çok az bir bilgi de olsa Anadolu ve Rumeli Mudafâ-ı Hukuk Cemiyeti Eskişehir Şubesi'nin açılışı ve kurucularını tesbit edebildik.

Yine önemli bir mesele İngilizler'in Eskişehir'i boşaltması olayıdır. Bazı kaynaklar Kuva-yı Milliye taraftarlarının Eskişehir'e hakim olmasıyla İngilizlerin Eskişehir'i boşalttıklarını belirtmektedir. Bazı kaynaklar bu konuda bilgi verirken 17 Mart 1920, bazıları da 24 Mart 1920 olarak tarih belirtirler. Fakat yine arşiv belgelerinden çıkardığımız sonuca göre İngilizler Eskişehir'i 20 Mart 1920'de boşaltmışlardır.

۲۲۱۲/۵

اداره بیهوشی و بیهوشی

اداره بیهوشی	
اداره بیهوشی	

نام	عبدالله	تاریخ	کلاس	نوسوس	فرقی
پست	مدرس	روز	اول		
تاریخ	۱۳۰۲	مکان	مکتب	۶۹۹	

عالم اعظمی کے فضائل و نمایاں باتیں سلفی اولیاء انسانوں اور
 ملت و نسل کے اولیاء ملکہ رسول اللہ ﷺ پر ختم انتقال و ملت
 کی علامت و جو تینک جانیانہ و صورت و ترقی و علم و نہ لہجہ کمال خانانہ
 اعلیٰ اصلاح فائزہ لہجہ فریب و انصاف اعظمی حضرت معتمد صاحب
 اعلیٰ رسول مکتوبہ و نہ انکے اعلیٰ تصدیق جامع و عظیم نعم عالم اعلیٰ
 بطور و مدعا اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ
 اعلیٰ لہجہ لہجہ اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ
 جو تینک اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ و نہ انکے اعلیٰ

Fotokopi : 1

Eskişehir Mutassarrıfı Fatih Bey'in İngilizler'in Eskişehir'i
 Bogalttıklarına dair Mirne'deki Birinci Kolordu Komutanlığı-
 na telgrafı.

استیضاحیه حربه نفارت جلیوه
تفصیله
مورد

انقره ده بختی قول اردو ویکه دیخی قوه وخره صادره بکیم اویجی قوه قوازه انبرد قطعات ضابطه
اولیه جمله قایمی بطور فانکارانه آغاز ایله حکومت ترکیه ایله قطع قاره و علاقه المارنده
۱۹۱۵ قاپلی قراغه نفاذیه ادرینه بکلیجی اردو الف و وقت حفره موجود بختی قول اردو
استیضاحیه تشکیل وادیه بیه کوه طرفه امره اویخته بکیم شکل ایله بختی قول اردو به کلیه الحاق
اینگله کمانه بخامری وکلیانک خاص نظریه باقلیه حفرنده مهلا قانونیه تطبیق اولدینی
۱۹۱۵ ایستدی بکوه مرت خانم بولیش حاله هنوز کینک بی قول اردو به الحاق ایله بیجه
بوت حفرنده اولدیه ممالک استاجیسی مروده ایله
۲۵
۲۵/۴/۵

ایستیضاحیه
۲۵/۴/۵
۲۵/۴/۵
II

Fotokopi : 3

20. Kolordu Mensuplarının 5. Kolorduya katılmadığına dair Hamdi Paşa'nın Telgrafı.

نظارت شیمی
ظفر قلی

ع
اسکیشهرده حریه نظارت حلیله سینه
سفره
مورد

اسکیشهر قصبی قیطی انگلیز طرفینه تحکیم ایملک بزم موقع ساریه طرفه تبعه ایلمه و ایلمه قوه قول بر ساریه
دوره اوله تحت نصد و محافظه التمدیر کشف قولرینه توفیق ایملک اوزره طلب اولما ادره ساریه
دولتده انجو بوراده موجود لوی الموقدر تحقیر اولما حکومت مخالفینا یردیا عیانه لوی اهالی اده سنده
هوجانه سیت و یردیکنده تصرف باریه قانونا بکری سکرخجی ماره سینه استادا اراره عرض اعترافیه حلی طرفه
بستجی قول ادره قریب ساریه
احمد صمدی

ایملک بزم (تبعه)

۲۵/۱/۲

۲
۲۴۴۲

II

Fotokopi : 4

Eskişehir'de sıkıyönetim ilan edileceğine dair Hamdi Paşa'nın Harbiye Nezaretine şifre telgrafı.

يکي کون

بيليم نه دن حکومتلرک هانکيه-ی اولور
ایسه اولسون دنیاده دکل بورنمزلک دینده اولان
پاتن شیلردن بیللمه برشی بیلدیرمزلر . حالبوکه
ولستال آتندن هرشی اوکره نبر ، نوشونه چکی
قدر دوشونور وقراری ویرر . صولک ملی
حرکت حقدده بویه اولماش می ایدی ؟ ..
ازمیرک یونانیلر طرفدن اشغالی سابق حکومت
خلقه متارکه ایجاباتندن ایمش کی کوستدی .
فقط حقیقتده بویه دکل ایدی . حالا اوراده
قانی الریا ولایت قولوغنه صیتی سبق صاریلان
عزت بك آوروپا به بیك هدبان ساورومش و
ویزه لوس بوندن استفاده ایدمرك اقتدیلر امنیت
داخلیه بی تورکلر بيله محافظه ایدم میورلر براقیکز
بی ازمیری اشغال ایدیم باقیکرا اوزمان یونان
مسدینی نهر یا باجق دیش و بوکا آوروپالیارده
قامش ایدی . فنطصو کره اوراده یونان مدنیقی
نامه پایلمه دنی رذائلر قلمه دی . ملتز ،
تورک مانی قان بویاندی . بونی کوردن فرید
پاشا قاینه سی ایسه کندی کندی موقع
اقتداردن کوتوردی و تکرار ای برینه کتیردی .
ولایات شرقیه من حقدده خار جک حقدنر
اوله رق دوشوندی بیك پروژه به قارشی فرید
پاشانک مغلوج قاینه سی هیچ برشی دوشونه یور ،
صرف کندینک موقع اقتدارده قلمه سی ایچون
چناره لر آرابوردی . ملتک باشه کوندن کونه
یکی دندلر کلپور . و نماکتک نه اوله جفتدن
کیمسه خبردار اوله میوردی .
استانبولده وطنک بو حالی کوردن بهض
حیثلی و دیندار کیمسه لر جمعیتلر ، بلوقر ،
درنگار و سائره تشکیل ایدمرك پاشاهک اطرا
قنده طوبالاق و وطنک خلاصی ایچون

چالشمق ایسته دکلمری حلقه بوندن بك زیاده
قوشه قولانان ، قورقان و بر کون بو فوتلرک
کندیسی یورلامق استمالی کون فرید پاشا
هیسی برررر قهر ایدمرك کندینسه میدان
بوش براقه چالشیور ایدی .

خنی بر آرائق خلمک کوزنی بوایق ایچون
سرای هارندن برده مجلس قوملوی . مذکور
مجلسده فرید پاشانک اغضایه نه صورتله معامله
ایندیکی معلوم اولدینندن فضله سوزه حاجت
یوق ...

ایشته فرید پاشامغولج سیاستله کویاچالشیور
و خلقی آلتیور و پاشیمزه اورولک ایسته بیان
چور ایدن کیمسه به معلومات وریور ایدی .
فقط ملت اولجه ده دینلیدی کی باشه کله چکی
حسن ایدیور ، کورویور وایشیتور . عزت
بکک یونانیلردن یاره آلدینی ، فرید پاشانک
زهره مراجعت ایندیکی اوکره نهور دکل
ایدی .

کندیسه هیچ برشیدن خبر وریلیدن
ملت برک قولاغی وار فهو اسنجه هرشی دود چقه
باطبع فورانه کلپور ، کندی مقدراتی کندینسی
اداره ایتک ایسته یور ایدی . فقط رأس کار تیزده
بولونان فرید پاشانک آداملری دوغمه پاشلایان
ملی قوتلری بوغمه چالشیورلر ایدی . بونک
بک چوق دوام ایتیه چکی شبهه سز ایدی . اوفق
کورونن بو ملت حیثلی و فداکار اولادلرینک
کوچوک رعملیه بيله قورتولدی . دوز اوکلدن
صو کره دن اعتباراً یکی کون باشلادی . برله شلم ،
طوپلاشلم ، آکلاشلم ، چوق چوق - ویشلم ،
پی کونی تقدیس ایدلم و جناب حق و تقدس
حضر نلردن یکی کونمزلک حقدنزه بک خبرلی
اوله سی قنی و استرحام ایلیم .

ع: فرید

۱۱۱۶

بیاننامہ رسمی

ارادہ عمومی ملیہی تمثیل ایندیواس قونفرسی مقررات توفیقاً بوکوندن اعتباراً اسکیشہر متصرفاتی وکالتی، وعہدہ ایلدم، خصوصات آتیہہ بتون وطنداشلرک اعتماد ایلملری بیخصیص رجا ایلدم،

۱ - مجرمیتی دلائل قطعیہ مادیه ایله ثابت اولیان هیچ برشخص هیچ برسب وبہانہ ایله تمذیر اولمیه جنی کی هیچ بروطنداشلر آسایش مملکتی فعلاً اخلال مہبتندہ کورلیان افکار ذاتیہ سندن طولایی اصلاً معاتب طوئیہ جقدر،

۲ - وطنداشلق حقوقندہ برسلمک بر غیر مسلمدن هیچ برلرئی برقدر، بویله برلرئی کوزتمک طوغریبدن طوغری بہ وحدت ملیہ قارشوی ارتکاب جرم ایلمکدر،

۳ - بتون وطنداشلرک مال وجانی، لی قونفرسیہ تابع اولان حکومت حاضرہ تک تحت کفالت وامنیتندہ ور، اسایشی اخلال قصدیلہ یاییلہ حق هر بر حرکتک وحدت ملیہ نامنہ ایچندہ ییشاریتیمز وضعیتک ایجاب ایتدیردیکی اک شدید تدابیر ووسائلطہ تجزیہسی مقرردر،

۴ - دول مؤلفہ عساکر وتبعہسی ترک ملتک و عثمانی وطنکک نجیب مسافر لیدر، مملکتی شخص ملتمزک عقائد تاریخیہ سندن اولان بومسافر پرورلک خصلتہ وطایتلہ مکلفدر،
• بوکوندن اعتباراً اسکیشہر وملحقاندہ یالکمز قانون حاکمدر، آنک ایچون اکاوقاق بر سوہ معاملہیہ دوچار اولہ حق وطنداشلرک خبردار ایلملری رجا ایلدم،

۶ - ادارہ عرفیہ ملقادر، هرکس کمال حضور وسربستیہ قانونک تعین ایلمدیکی اشکال دائرہ سندن حریت شخصیہتی استعمال ایلمه یایر،

اسکیشہر متصرفاتی وکالتی

Fotokopi : 6

MutassarriF Vekili Sabri Bey'in 7 Esim 1919 tarihli Ahrar Gazetesindeki beyannamesi.

صوباس قولور سبجه ملكتمز اناطولى و
 روم ايلن مدافعه حقوق ملنه هجرت صر كرميت
 اجتاب وه امين بيوريلان زورده اساسي محرم
 ذوان محترمه علاوه دهها ايكي ذالك اشغال
 لازم كلكه كين مالى كوني بلده ده ملكتمز
 اشرف و متحيز ايندن اشكال ايند ره هجرت محترمه
 هر فندن راي سخن ايله اجرا قلسان اشغال
 دعوى و كلى اتى الدين و حقيقي باقعه صدى مدبرى
 قاطع نظر اجتاب ليدن سلسله ذره تقى الدين بك

دهها دور سلسله ايدوم ايتور اجرا اناطولى كيم
 هر ايجن روم ايلنك ز اناطولىك ز حقوق
 بر لري كرمين بو بو زورده سلسله ده روم
 قلعه ستم موقوف قلعه و دهها هين زمانه ده
 ملكتمز ده قواي مابه اشكلايه اشغال ايجن
 بگندن ماولاي بعضى رفاقيه برار مصرف
 ايكي مالىك طر كلسن تحت موقوفه اشغال
 اشغال ايدوم حرمه سوزق ايدوم اشغال
 حريم ايدوم سوزق اتى الدين بك ملكتمز
 سخن ايتور ايدوم كيم ايتور ايتور ايدوم
 سوزقه اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال
 قولى و سوزقه ايدوم كاطم بك ديجي سوزقه
 زمانه ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال
 زمانه ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال
 كوزده ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال
 ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم
 و زيل و سوزقه ايدوم اشغال ايدوم اشغال
 ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم اشغال ايدوم

مدافعه حقوق ملنه اسكيشهر هيتي
 منصورى و كلى محاسبه جى صدى بك
 بلده رئيسى حاجى ولى افندي
 مفتى محمد افندي
 دعوى و كلى تقى الدين بك
 كوپر بيلي خليل افنا
 شكر جى كاطم افندي
 سيامى زاده خليل ابراهيم افندي
 حاجى حافظ عمر افندي
 حاجى مسعود افندي
 اورمان مدبرى حسين بك

Fotokopi : 7

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV BELGELERİ

- 1- ATASE Bşk. Arşivi, K. 17, D. 2,92, F. 15,15-1
- 2- ATASE Bşk. Arşivi, K. 17, D. 102, F. 18,27,28,31,32,
33-2, 34, 39-1, 42-1-2
- 3- ATASE Bşk. Arşivi, K. 24, D. 1336/13-4, F. 3-99-10.
- 4- ATASE Bşk. Arşivi, K. 26, D. 92,104, F. 29.
- 5- ATASE Bşk. Arşivi, K. 61, D. 68,240, F. 22.
- 6- ATASE Bşk. Arşivi, K. 86, D.26,92, F. 182-1.
- 7- ATASE Bşk. Arşivi, K. 86, D. 144-318, F. 50,53,56,61,
62-1, 63-1-3, 146.
- 8- ATASE Bşk. Arşivi, K. 93, D. 152,338, F. 54.
- 9- ATASE Bşk. Arşivi, K. 171, D. 48,3, F. 43-1-2.
- 10- ATASE Bşk. Arşivi, K. 185, D. 20,90, F. 142,143,157,
161-1, 170, 190, 191.
- 11- ATASE Bşk. Arşivi, K. 186, D. 95, F. 176-1.
- 12- ATASE Bşk. Arşivi, K. 238, D. 11, F. 23-2.
- 13- ATASE Bşk. Arşivi, K. 307, D. 34, F. 70.

II. GAZETELER

Ahrar

Takvim-i Vekâyi

III. DERGİLER

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Harp Tarihi Vesikalar Dergisi

IV. DİĞER ESERLER

- Abalıoğlu, Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa Samsun'da, Sel Yay., İstanbul, 1955
- Akşin, Sina , İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cem Yay., İstanbul, 1976.
- Apak, Rahmi , İstiklâl Savaşında Gorp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul, 1942.
- Atamer, Hamdi , Ölümünün I. Yılında A.Fuat Paşa Cebesoy, B.T.T.D. C. V, Sayı: 28, Ankara, Ocak, 1970.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, C. I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- , Nutuk, C. II, Vesikalar, T.İ.T.E. Yayınları, Ankara, 1982.
- , Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 3. bas. T.İ.T.E., Yay., Ankara, 1981.
- , Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyan-nameleri IV, T.İ.T.E. Yay., Ankara, 1964
- Baykal, Bekir Sıtkı , Heyet-i Temsiliye Kararları, T.T.K. Yay., Ankara, 1974.
- Baytok, Taner , İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Basım Matbaası, Ankara, 1970.
- Belen, Fahri , Türk Kurtuluş Şavaşı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.
- Borak, Sadi , Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, Kitapçılık Şirketi, Yay., İstanbul, 1966.
- Bıyıkoğlu, Tefvik , Atatürk Anadolu'da, Kent Basımevi, Ankara, 1981.

- Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, Varan Yay.,
İstanbul, 1953.
- Cumhuriyetin 15. Yılında Eskişehir, CHP Eskişehir İl
Teşkilatı Yay., İstanbul, 1938.
- Darkot, Besim - Eskişehir Mad., İslâm Ansiklopedisi IV.
Esatlı, Mustafa Ragıp, İttihat ve Terakki, Hürriyet Yay.,
İstanbul, 1975.
- Gaulis, Berthe Georges, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Mil-
liyetçiliği, Rado Yay., İstanbul, 1981.
- Goloğlu, Mahmut , Millî Mücadele Tarihi II, Sivas Kongresi,
Başnur Matbaası, Ankara, 1969.
- Gökbilgin, Tayyip, Millî Mücadele Başlarken, C. I, Türkiye
İş Bankası Yay., Ankara, 1959.
- Harp Mıntıkaları, Şehir ve Kasabaların İşgal ve Bombardımanın
Tarihleri, GnK. Bşk. Tarih Encümeni,
Ankara, 1940.
- İğdemir, Uluğ , Sivas Kongresi Tutanakları, T.T.K. Yay.,
Ankara, 1969.
- , Heyet-i Temsiliye Tutanakları, T.T.K.,
Yay., Ankara, 1971.
- Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngilizce
Belgeleri, T.T.K., Yay., Ankara, 1971.
- , Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,
T.T.K., Yay., Ankara, 1977.
- Kansu Mazhar Müfit, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le
Beraber, C.I, T.T.K. Yay., Ankara, 1962.
- Karabekir, Kazım , İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yay.,
İstanbul, 1960.
- Mutluçay, Hayri , Sivas Kongresi Tutanak ve Kararları,
B.T.T.D., XII, 67, Ankara, Nisan, 1973.

- Özalp, Kazım, Millî Mücadele II, Belgeler, T.T.K. Yay.,
Ankara, 1972.
- Sarıca, Murat, Siyasal Tarih, Ar Yay., 2. bas. İstanbul 1983.
- Selek, Sabahattin, Millî Mücadele I, Örgün Yay., 2. bas.
İstanbul, 1982.
- Sertoğlu, Murat, Mustafa Kemal'in Yayınlanmamış bir beyan-
namesi, B.T.T.D. XV, 26, Ankara, Kasım, 1969.
- Şahingöz, Mehmet, Millî Mücadele'de Mitingler, Yayınlanmamış
Doktora Tezi, Ankara, 1986.
- Şimsir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.I, T.T.K.,
Yay., Ankara, 1973.
- Tansel, Selahattin, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, C. II,
Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara, 1973.
- Tengirşek, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, Kültür Bakanlığı
Yay., Ankara, 1981.
- Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, T.T.K. Yay.
3. bas. Ankara, 1984.
- Türk İstiklâl Harbi I, GnK. Bşk. Yay., Ankara, 1965.
- Türk İstiklâl Harbi II, Batı Cephesi 2. kısım, GnK. Bşk.
Yay., Ankara, 1965.
- Uluğ, Hakkı Naşit, Memşerimiz Atatürk, İş Bankası Kültür
Yay., İstanbul.
- Uzunçarşılı, Prof.Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. I,
3. bas. T.T.K. Yay. Ankara, 1972.
- Ünal, Tahsin, Türk Siyasi Tarihi, Eneç Yay., Ankara, 1977.
- Yurt Ansiklopedisi, Eskişehir Mad. C. IV.